

Spomenici kotarâ Krapina i Zlatar.

U doba pračovjeka vode nas ostaci paleolitskoga čovjeka i njegove primitivne kulture, nađeni kod Krapine. Kroz dalje nebrojene tisuće godina stvara se polako temelj današnjem ratarskom svijetu: brojni nalazi neolitskoga, pa nekoliko nalaza iz bronsanoga doba dokazuju, da je ovaj kraj Zagorja bio već dobro napučen. Rimska je kultura ostavila u ovim kotarima tek nekoliko spomenika, jer ti krajevi ne leže uz glavne prometne ceste rimskoga svijeta. Iz dugih kasnijih stoljeća nije nam ostalo ništa, nego se tek u doba gotskoga sloga pomaljaju brojni spomenici, koji su dijelom ruševine, a dijelom i danas služe svojoj svrsi: to su gotske crkve i kapele. Ovo dakako nisu veličajni spomenici, a takovih ne možemo ni tražiti u ovom kraju, koji je od iskona do danas nastavan seljačkim svijetom. Ali i u ovakovima, kakovi jesu, odrazuje se potpuno kulturno stanje našega svijeta u onim vremenima, a onaj, koji hoće i može da vidi, naći će i u njima dokaz marljiva rada, dokaz napretka, a zamijetiti će i obilje zanimljivih pojedinosti. I doba baroka ostavilo je tragova marljiva rada, te su se u to doba stvorila zadnja veća djela. Devetnajsti vijek znači potpuni zastoj: za cijelo to stoljeće nije nastalo nijedno novo veće djelo. Ukinućem kmetstva promijenio se je silno život svijeta u ovim krajevima: našem je plemstvu u Zagorju nestalo temelja, pa je i njega gotovo sasvim nestalo. Još stoje dvorovi njegovi; samo u njima stanuje tuđi svijet.

Prikazujuć spomenike ovoga kraja, osvrnut nam se je na najstarija vremena, poći u srednji vijek, da potražimo ruševine sredovječnih gradova i gotskih crkvi, pa preko kasnijih vremena renesance i baroka doći do današnjih dana. Napose će se istaknuti plemstvo i njegov rad u ovom kraju, nadovezujuć na prikaz njihovih domova.

Tlorisi gradova priopćeni su u mjerilu 1 : 800, tloris grada Konjšćine, tlocrt dvora Dolnje Bedekovćine, te svi tlorisi crkvi prikazani su u mjerilu 1 : 400.

Spomenici prehistorijskoga i rimskoga doba.

O znanstvenim istraživanjima prehistorijskih i rimskih ostataka u ovim krajevima nema mnogo da se kaže. Slučaj je htio, da se je baš u Krapini mogao učiniti važan nalaz, koji je mjesto Krapinu učinio poznatim u znanstvenom svijetu i o kojem je nastala cijela literatura. To je ležište diluvijalnoga čovjeka u polupećini na brdu Hušnjakovu iznad Kneippovoga lječilišta, koje je pretraženo oko g. 1900. Iscrpivo govori o ovom nalazu i o rezultatima istraživanja u nedavno izdanoj knjizi dvorski savj. prof. Gorjanović-Kramberger¹.

¹ Drag. Gorjanović-Kramberger, Život i kultura diluv. čovjeka iz Krapine u Hrvat-

skoj. Djela jugosl. akademije znan. i umjetn. XXIII. Zagreb 1913.

U literaturi spominje se još jedno prekopanje humaka, koje je g. 1855. istražio djelomično geolog A. Morlot, a nastavio je taj posao g. 1860. E. v. Graffenried. Kad je pokojni Ljubić došao g. 1879. u Radoboj, našao je već sve humke prekopane, tako da više nije mogao sam dalje istraživati. Po predmetima, koji su se u tim humcima našli, može se konstatovati, da su to bili grobovi iz t. zv. halštatskoga ili još prije latenskoga doba. U narodni muzej došlo je iz tih grobova tek nešto rbina od zemljanih posuda. Ovi humci ne leže baš kraj samoga Radoboja, nego po prilici jednu uru hoda prema Štajeru. Nu i u samom Radoboju našlo se nekoliko neolitičkih artefakata, a našao se i jedan zlatan barbarski novac, kovan po tipu zlatnih statera Aleksandra Velikoga sa glavom Atheninom i likom Nikinim¹.

Sl. 8. Rimski nadgrobni spomenik u Hrašćini.

malo našlo. Veliki broj nađenih većih predmeta dokazuje, da su ti krajevi i u prethistorijsko doba bili znatno napučeni. Inventar narodnoga muzeja spominje kao nalazišta pojedinih prethistorijskih predmeta ova mjesta: Batina, Golubovac, Gotalovac, Konjšćina, Krapina, Mače, Martinci kod Zlatara, Mihovljan, Mirkovac, Peršaves, Radoboj, Šemnica, Ratkovac, Sutinsko, Šikad, Zabok, Zajezda, Završje belečko i Zlatar. Za mnoge predmete nije se točno moglo ustanoviti mjesto, gdje su se našli, ali je sigurno, da su se našli u ovim krajevima. Neistražena su još „Gradišća“ kod Ponzanovca, Mirkovca, Gotalovca, a bit će ih jamačno još i više.

Rijetki nalazi iz rimskoga vremena ne podaju baš nikakve slike o tadašnjem kulturnom stanju u ovim krajevima. Tek to je sigurno, da se tu nije razvilo ni jedno važnije mjesto, nego da su se tek svojim položajem isticali pojedini zaselci, koji su nam ostavili nekoliko spomenika. Tako su se u Mihaljekovom Jarku južno od Krapine

Posebno treba istaknuti tri skupna nalaza iz mladega bronsanoga doba, koji su dospjeli u narodni muzej, a otkriveni su nekako nablizu jedan drugomu. Prvi je našao u travnju 1886. Blaž Habek kopajući kamen za posipavanje ceste između Topličice i Gotalovca blizu Zajezde. Iste godine našao se pri zemljoradnjama za zagorsku željeznicu blizu Podruta lonac sa bronsanim predmetima, koji potječu iz istoga vremena². Nedavno je poklonio narodnome muzeju posjednik Ivan Polić deset bronsanih srpova, koji su se našli u svibnju 1913. na skupu „kod kamenoloma ispod Nemškoga grada između Topličice i Gotalovca“.

Veoma su česti nalazi pojedinih predmeta iz prethistorijskoga doba u ovim kotarima. Najviše su to predmeti iz kamenitoga doba, napose veći, kao sjekire, kladivci, klinovi i utezi. Manji predmeti ne upadaju toliko u oči, pa ih se zato i veoma

¹ Ljubić, Viestnik hrv. arheol. društva II 1880 str. 118 i d.

² Ljubić, Popis arkeol. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu. I 1 str. 60 i d.

g. 1895. našla dva žrtvenika posvećena Jupiteru a postavljena od dva konzularna beneficijarija. Jedan je od tih spomenika datiran iz g. 189. posl. Is., a i drugi će sigurno biti iz istoga vremena. Treći također Jupiteru posvećeni žrtvenik dospio je u narodni muzej iz Polja kod Krapine, ali je i on navodno pred više od 50 godina nađen u Mihaljekovom Jarku. Izlizani napis ne odaje onoga, koji je spomenik postavio. Mihaljekov Jarek leži po svoj prilici na mjestu, gdje je prolazila rimska cesta iz Optuja kroz dolinu Male Krapine prema Savi. Možda se je tu odvajala pobočna cesta preko Radoboja na Očuru u dolinu Bednje, pa je vjerojatno, da je tu bila rimska oružnička postaja¹.

Krasan je spomenik iskopan u Loboru g. 1857. To je gornji dio nadgrobna spomenika, koji u veoma zanimljivom reljefu prikazuje majku sa dva sina, oba vojnika. I taj se spomenik dade donekle datirati, pa ne ćemo biti daleko od istine, ako ga metnemo u početak III. vijeka posl. Isusa². Reljef je važan za proučavanje vojničke nošnje, ali se na odjeći majke može proučavati i ženska civilna nošnja u ovim krajevima. Ta se dade proučavati i na jednom spomeniku, koji je sada uzidan pod kipom sv. Ane pred župnom crkvom u Hrašćini, a ne zna se, gdje je nađen i kako je onamo dospio. To je nepublicirani gornji dio jedne nadgrobne rimske ploče, što ga po fotografiji prikazuje sl. 8. Nad napisom su u reljefu prikazana dva poprsja, desno gologlavoga starijega muškarca, a lijevo žene sa kapom na glavi, velikim naušnicama u ušima i fibulama na oba ramena. Od napisa je sačuvan početak, koji se na fotografiji ne da pročitati, ali će se barem dati točno ustanoviti cijelo ime prikazanoga muškarca. Sada se može samo reći, da se zove *M. Ulp(ius)*, a cognomen mu je po svoj prilici *Geminus*. Spomenik je iz II. stoljeća posl. Isusa.

Spomenici srednjega vijeka.

Za cijeli srednji vijek sve do konca XII. vijeka nemamo nikakvih vijesti o ovim krajevima. Tek u to doba padaju prve vijesti o gradovima (castra), koji barem u ruševinama i danas još postoje. Te sredovječne gradove gradi, bar spočetka, samo kralj ili onaj, kome on to dozvoli. Prvi put se takov castrum u pisanim spomenicima spominje g. 1247., kada župan Farkaš dobiva radi zasluga u ratu s Tatarima dozvolu, da si sagradi grad, što ga je već bio započeo. Slijedeće se godine spominje *castrum Cubul* i to samo taj jedan jedini put, a jamačno je taj castrum, od kojega se gradište još i sad sačuvalo, bio kod sela Kebela. Deset godina kasnije govori se o *castrum de Zagoria* (g. 1258.), ali se dosad nije dalo točno ustanoviti, da li je to Krapina ili koji drugi grad. Prvo je vjerojatnije. *Lobor* se kao castrum spominje g. 1259., *Krapina* i *Oštrc* g. 1330., *Belec* g. 1334.

Osim Krapine svi su gradovi razmjerno maleni, pa se na mjestima gdje su sazidani nisu ni mogli razvijati. Kada su konačno napušteni, nije u ispravama zabilježeno. Za Milengrad se g. 1683. spominje, da je razvaljen, nu očito je već davno prije bio ruševina.

U ovo doba, kada pisani spomenici počimlju govoriti o ovim krajevima, upoznajemo se i sa geografskim nazivima, koji se ne daju uvijek identifikovati sa mo-

¹ Brunšmid, Kameni spomenici hrv. narodn. muzeja str. 120 br. 214--216. ² Nav. dj. str. 219 br. 360.

dernim imenima, ali ima dosta mjesta, koja su svoje staro ime do danas nepromijenjeno sačuvala. Tako se današnji posjed Velika kod Lobora zove tako već g. 1239., pa 1243. i 1244.; sam Lobor spominje se g. 1244. kao possessio. Četiri godine kasnije govori se o Kebelu (castrum Cubul), gdje nalazimo terram Crisanic (danas Križance), rivus Vrbuna (danas potok Vrbna), fluvius Seuniche (danas potok Šemnica). Batina potok, koji se i danas tako zove, spominje se g. 1258., Climen rivus ne postoji, ali je neki lokalitet zadržao to ime. Iste godine dolazi i naziv Szelniza, i danas Selnica kod belečkoga Završja. Komor se spominje prvi put g. 1267., kada dolazi u vlast meštra Tome (kraj oko Bedekovčine i Mihovljana).

I imena gradova dolaze već u XIII. vijeku, neka u XIV.; Krapina se spominje dapače već g. 1193. kao locus, a zajedno s Oštrcem g. 1330. kao castrum.

Grad Krapina. (Sl. 9—12).

Krapinski je grad sazidan na ostrmom brežuljku nad samim mjestom. Baš njemu nasuprot podiglo se nešto niže brdo, danas zvano Josipovac po kapeli sv. Josipa, koja je već odavno iščezla. I na tom je brdu stajala utvrda, od koje se poznaju samo neznatni ostaci. Danas ne može biti više sumnje o tom, da je tu, nasu-

Sl. 9. Stari grad u Krapini.

prot staroga grada, stajao Novi grad: *Novum castrum ex opposito castri Crappina fundamentum*, kako ga spominje isprava Matije Korvina od g. 1458. Nakon Klaićeva istraživanja ne može o tom biti nikakove sumnje. Ove su dvije utvrde potpuno dostajale, da zapriječe ulaz u tjesnac, u kojem se ispružilo mjesto Krapina.

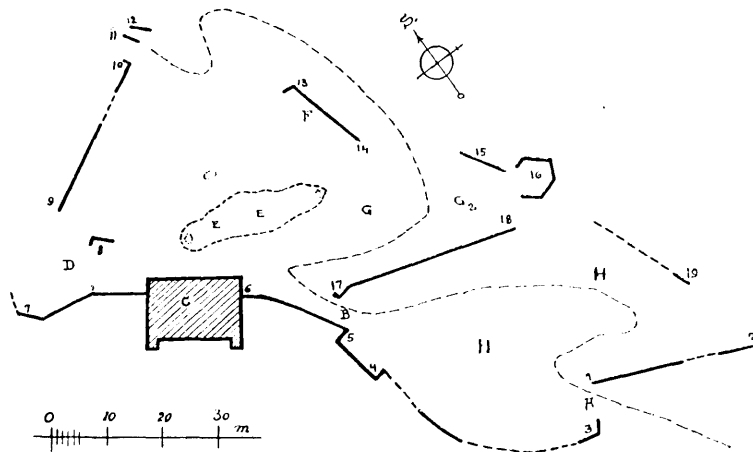
Krapinski je grad razmjerno veoma slabo sačuvan, nu i neznatni njegovi ostaci doka-

zuju, da je tu bio velik sklop građevina. Ostali zagorski gradovi u ovom kraju: Lobor, Belec, Oštrc, Milengrad, tek su malene građevine; krapinski je grad bio mnogo veći od svih spomenutih, makar je i strmina brijega priječila, da se još i dalje proširi.

U gradskom muzeju zagrebačkom dva su akvarela, koji prikazuju krapinski grad u početku XIX. vijeka, kada je bio još znatno bolje sačuvan. Jedna od ovih

slika pokazuje prilično vjerojatno cijelu ruševinu, dok si je risač druge dozvolio pokušaj rekonstrukcije, gdje su glavni dijelovi prilično samovoljno preuđeni. Prema toj rekonstrukciji načinjeni su svi kasniji prikazi neporušenoga grada Krapine (na pr. na antependiju u franjevačkoj crkvi, na jednoj slici u župnom stanu). Pomoću ovih slika i položajnoga nacrtu može se u glavnom odrediti sastav grada.

U predgrađe *H—H* (sl. 10) ulazilo se polazeć putem uz zid *1—2* glavnim vratima kod *A*: to je predgrađe danas pretvoreno u komad parka. Sudeć po staroj slici morala je tu stajati čvrsta ulazna kula, od koje se do danas nije sačuvalo ništa do nešto razrovanoga zida. Restaurator je tu doista narisao veliku četverouglatu kulu sa brojnim puškarnicama. To su predgrađe zatvarali zidovi *1—2*, danas dijelom urušeni zid *19*, koji se povlači na ovišoj „pećinici“, pa zidovi *3—4* i *17—18*. Prije ulaza u drugu kulu kod *B*, od koje se i sad razaznaju slabi tragovi, bila je na lijevo još jedna nešto prostranija kula (zid *4—5*), koja je mogla služiti stražarnicom. Prošavši kroz drugu ulaznu kulu kod

Sl. 10. Tlocrt ruševina staroga grada u Krapini.

B stojimo na tijesnom zaravanku, na kojem još i sad stoji pokriveni dio grada *C*. Nema sumnje, da je taj dio u donjim dijelovima, a po svoj prilici i u gornjima do znatnije visine, građevina davnih dana, ali nije nikako pripadala ranijoj građevini: već sam kordonski kamen upućuje, da je ta zgrada nastala tek pod kraj srednjega vijeka. Kako se ta zgrada spušta dosta strmo prema cesti, to ju podupiru na uglovima 2 novija otpornjaka. *G*. 1882. opravljen je taj dio, te mu je tom prilikom donekle promijenjena i vanjšina. Izjednačeni su prozori u svakom spratu, u prvom su ostavljene tri strijelnice za topove, a u najvišem skinut je onaj mali doksat, koji je bio na mjestu sadašnjega srednjega prozora. Žalibože taj je dio grada sada opet zanemaren. Cijeli prostor *D* bio je izgrađen; ruševine velikih građevina vide se na starim slikama. Danas je tu svega nestalo do nešto razrovanoga temeljnoga zida. I kod *8* sačuvalo se je dio nekakve zgrade. Ovo su očito bile najudobnije zgrade za stalno prebivanje, sagrađene na mjestu, do kojega priječi nepristupačna pećina pristup iz samoga mjesta.

Nasuprot sačuvanoga dijela grada *C* ulazi se u špilju *E—E*. Na pitanje, da li je ta špilja prirodna ili umjetna, nije teško odgovoriti, kad se ogledaju brojne nalike špilje na suprotnom brijegu: tu je špilju priroda učinila, a čovjek ju je možda proširio i svakako utvrdio, pa prorovao prema gore brijeg, da i odozgor uzmogne doprijeti u utvrđenu prostoriju. Slabi tragovi zida pred ulazom sačuvali se do današnjega dana. Možda je baš ta špilja bila prvo utvrđeno boravište na tom brijegu.

U podobi trokuta zatvarali su zidovi 9—10, 13—14 i 17—18 strminu brijega, uz koju se je opet prislonio mali zaravanak kod 16. Danas nema na samom brijegu nikakvoga ostatka kakve građevine osim kod F i teško razumljivih zidića 11 i 12. Nu povjerujemo li staroj slici ruševine, moramo uzeti, da je i tu stajala omašna zgrada, od koje se sačuvao tek zid 13—14, dok je prije tu bilo na zidu i tragova svodovlja. Sačuvao se je i zid niz brijeg do ulaza u špilju. Stari restaurator narisao je tu veliku zgradu, a na vrhunac brijega (kod 12) narisao je dvije omanje četvero-uglate kule. Danas se ne može više nikako ustanoviti ekzistencija tih mogućih dijelova, jer je u čitavoj gradini učinjen lijep puteljak, postavljena su izgledala, po-

Sl. 11. Krapina u početku XIX. vijeka. (Po akvarelu u gradskom muzeju u Zagrebu.)

sadena je crnogorica, a pri svem tom radu razrovano je mjestimice i samo temeljno zide!

Zaravanak kod C 2 štitila je kula (kod 16). Donji je njen dio još dobro uzdržan, a od spojnoga zida komad kod 15, dok je zid 19 zatvarao predgrade.

Važniji se predmeti, karakteristični arhitektonski komadi itd. nisu našli u gradu¹. Sabljar spominje, da je u kapelici grada — danas je teško sasvim sigurno odrediti njen položaj — naden zlatan prsten, koji se sad nalazi u hrv. arheološkom muzeju. Spominje i napis, koji je uništen, kada je vlasnica barunica Lichtenberg rušila neke dijelove grada. Neznani opisivač Krapine u rukopisno sačuvanom djelu: „Brevis descriptio antiquissimi et famosi loci Krapina“, spominje u gradu kapelu sv. Trojstva i tamo grb nalik onom nad vratima samostana Lepoglavskoga. Možemo

¹ U zagrebačkom arheološkom muzeju nalaze se dva lijepa luka (Armbrust), koji potječu iz

Krapine, očito od obitelji Keglević, a učinjeni su u XVII. vijeku.

tek nagadati, da bi to mogao biti grb Ivana Korvina, obnovitelja samostanske crkve u Lepoglavi, ali sačuvao se nije ni onaj u Krapini ni onaj u Lepoglavi.

Od kaštela, što ga je na brdu Šapcu — danas su tamo vinogradi — sazidao u prvim decenijama XVI. vijeka Petar Keglević, nema ni najmanjega traga. Gaj je u svom djelcu slijedio rukopis neznanoga franjevačkoga pisca djela: *Brevis descriptio . . . loci Krapina*“ ustvrdivši, da je grof Petar Keglević dao Šabac razoriti g. 1537., kada je postao sklonište razbojnika. Nu ta je tvrđica (*fortalicium, curia in modo fortaliti erecta*) razorena g. 1581., kada je bila u vlasti Matije Keglevića, po osudi izvanrednoga suda pod predsjedanjem bana Krste Ungnada. To je dokazao Klaić u raspravi o Krapinskim gradovima, gdje je iznio i opis samog službenoga uništenja grada

Sl. 12. Krapina. (Po akvarelu iz prvih decenija XIX. v. u grad. muzeju u Zagrebu).

po savremenoj ispravi. U toj je raspravi dokazano, da grada imenom Psari nije nikada bilo u Krapini, te da nisu ničim opravdani nazivi *Leh* i *Čeh* za utvrde sačuvane u ruševinama kod Krapine, premda su ti nazivi unešeni i u katastralnu mapu g. 1858. Klaić je pokušao skinuti velo s naziva „Židovski grad“ kod Krapine, pokazavši, da je taj naziv nastao u kasno doba, pa mnije, da je tu bila postaja za paljenje vituljača.

O povjesti grada Krapine već je dosta pisano¹. Pitanje, u koje je doba nastao, ne će se više lako riješiti: ono, što je preostalo, ne daje više jasna odgovora, tek se razabire, da to nije sve u isto doba ni nastalo, ni nastati moglo. Pisani spo-

¹ Lj. Gaj: *Die Schlösser bei Krapina*. Karlstadt 1826. — I. Kukuljević: *Neke gradine i gradovi u Hrvatskoj*. Zagreb 1869. — Stj. Ortner: *Povjest grada i trgovišta Krapine*. Za-

greb 1899. — E. Laszowski: *Hrv. povjestne gradevine I. dio*. Zagreb 1902. — Vj. Klaić: *Krapinski gradovi i predaje o njima*. (Vjesnik hrv. arheol. društva n. s. X. str. 1—32).

menici spominju grad — castrum — Krapinu tek g. 1330., nu ne može biti nikakove sumnje, da je grad već davno prije postojao.

Kao *locus* spominje Krapinu¹ isprava od g. 1193., u kojoj Calanus, biskup pečujski i gubernator kraljevine Dalmacije i Hrvatske nalaže, da se desetina odslije daje zagrebačkom biskupu Dominiku i njegovim nasljednicima. Tu se spominju *Krapina*, Okics et Pogoria kao *locus*, a desetina se ima snijeti ad *ducatu cellaria*. U ispravi od g. 1222. spominje se *comes Petrus de Crapuna*, a u onoj od g. 1225. čitamo, da je Damaldus comes neispravno darovao neko zemljište Mogoš templarima u Topuskom, premda je to bila svojina „*castrensiu comitatus de Gorra*“. Isprava svršava: *Hec autem acta sunt in presencia domini regis B(ele) in loco Crapine . . . in capella domini regis . . .*²

Iz ovih se navoda može razabrati, da je g. 1222. postojao *comitatus de Crapuna*, kojemu je *comes* bio Petar. Da je u tom *comitatu* bilo glavno mjesto Krapina, ne može se sumnjati, jer se županije nazivlju po glavnim mjestima. Tri godine kasnije vidimo samoga kralja Belu u mjestu Krapini, a uz njega nadbiskupa spljetskoga i biskupa krbavskoga, gdje rješavaju pitanje o pripadnosti zemlje Mogoš. Taj se čin obavlja *in capella domini regis*. Nema ni jednoga poznatoga slučaja, da bi kralj posjedovao igdje u kojem mjestu samo kapelu, već to može biti jedino kapela u *kraljevskom* gradu, kakovi su svi gradovi županija isprva bili. Možemo sigurnim smatrati, da je u Krapini bio *castrum* već i g. 1222. i 1225. a možda već i 1193., jer biskup Calanus ne podaje desetine *mjesta* (*locus*) zagrebačkim biskupima, već očito desetinu većih teritorija, koje nazivlje *locus*: Krapina, Okić i Pogoria, a te sve znamo kao sijela starih županija³.

Kasnije nestaje županije Krapinske, a javlja se *castrum de Zagoria*, kao centrum županije zagorske. Žalibože nije nigdje izričito rečeno, da je *castrum de Zagoria* isto što i Krapina. Već g. 1258. spominju se *iobagiones castru de Zagoria*, kada se je radilo o zemljištima oko današnjega Belca, a ti *iobagiones castru de Zagoria* prisustvuju i raspravi glede zemljišta sinova Selk, koji su imali posjed *tam in Vorosdino quam in Zagoria*. Ove su potonje zemlje očividno oko Mihovljana (*eccl. s. Michaelis*). Ističu se dakle na teritoriju današnje varaždinske županije županija varaždinska i županija zagorska sa svojim *iobagionima*. Kako je u to vrijeme već posvuda nestalo starih plemenskih župa, pa su nastale županije kao vojnički i politički upravni srezovi, kojima su *castra* bila središta, to je i zagorska županija morala imati svoj grad, *castrum*. Taj se i spominje pod imenom *castrum de Zagoria*, ali koji je to grad ne da se lako odrediti. Svi su ostali gradovi u ovom kraju nerazmjerno maleni i na teško pristupačnim mjestima sazidani, oko nijednoga nije se nikada kakovo mjesto razvilo, krapinski je grad i lako pristupačan i vrlo prostran, pa ga još celjska kronika zove: *das hauptgeschloss im Seger*. Veličinom ravan mu je u svem Zagorju još jedini Greben grad, koji se spominje u ispravi kralja Andrije od g. 1209., nu taj je bio, kako Klaić misli, *castrum županije de Hrosna* (= Hrašćine). Sve to čini vrlo vjerojatnim, da je ipak grad krapinski bio *castrum de Zagoria*.

Što se dalje zbivalo s gradom Krapinom, prikazano je u spomenutim djelima o povijesti Krapine. Prvi put se *castrum Krapina* spominje g. 1330. u rukama Petra

¹ Mjesto naziva Krapina piše se u ispravama i drukčije na pr.: *Crapuna, Krapyna, die Krappen, Krappin*.

² Smičiklas: *Cod. dipl. III. 220, 224.*

³ Laszowszki: *Hrv. povj. gradevine I. 212.*

⁴ Smičiklas: *Cod. dipl. V. 119.*

Hercega (Gissingovca). Malo kasnije je u kraljevskim rukama: g. 1347. izdaje Ljudevit I. Krapinčanima povelju, kojom ih daruje znatnim povlasticama; kaštelan grada dužan je, da te povlastice poštiva. Još g. 1390. nalaže se kaštelanu, da se drži odredaba povelje od g. 1347.

Dalja povijest grada povijest je ujedno i cijeloga Zagorja. G. 1399. zavladaše i Krapinom knezovi Celjski kao „*comites de Zagoria*“. Ali ovi comesi nisu više ono, što su bili comesi u prijašnje vrijeme: zastupnici kraljevske moći u vojničkim i građanskim poslovima. Nestalo je odavna starih plemenskih župa, nestalo i starih županija, pa su novi comesi dobili ove prostrane posjede u nasljedno leno kao gospoštije. Ime „comes“ je ostalo, nu to se može prevesti samo sa „grof“ ili „knez“, a ti su novi komitati njihove *knežije* (Grafschaften), nu nisu nikakove političke oblasti¹. Takovi su bili grofovi i knezovi Celjski u Zagorju. U gradu se je krapinskom vjenčao Sigismund sa kćeri Hermana Celjskoga zloglasnom Barbarom. Nu i Celjskih nestade g. 1456., a lukavi se Jan Vitovec dočepa grada, da ga ostavi u baštinu svojim sinovima. Kada ih je kralj Matija lišio radi nevjere dobara, pokloni Krapinu svome sinu Ivanu Korvinu, koji je tu živio i umro. Udovica se Korvinova udala za veoma rasipnoga Jurja markgrofa Braniborskoga, te već g. 1523. dolaze amo novi gospodari Keglevići, da sa Imreffyjem kupe i podijele gradove Kostel i Krapinu sa prostranim posjedom. Imreffyja dopade Krapina, Keglevića Kostelj, nu zemljišta si podijele tako, da je dio krapinskoga posjeda zapao i Keglevića (koji si tada sazidao tu kuriju, već spomenuti Šabac). Poslije Imreffyja dobi grad Krapinu njegov zet Luka Sekelj kevendski, gospodar Ormuža, a povijest je grada odsada samo povijest razmirica između Sekelja i Keglevića, koja je svršila tako, da je g. 1609. Fridrik Sekelj prodao sav posjed Ivanu Kegleviću. Tada je već grad bio na pola propao (. . . ex parte collapsum, ruinam etiam maiorem minaretur). G. 1714. opravljao ga je još nešto Petar Keglević. Poslije Keglevića dobije grad nasljedstvom obitelj baruna Lichtenberga, koja ga je dala dijelom i rušiti, a iza ove porodica Ottenfels, koja je ostatke grada poklonila trgovištu Krapini.

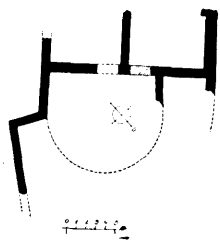
Sl. 13. Pusti Lobor.

Samo trgovište Krapina, koje je nekad također bilo opasano zidom sa dvojim vratima, nije sačuvalo nikakvih drugih spomenika prošlosti osim Keglevićeva dvora i stare zgrade poglavarstva, koje se ističu i na spomenutim akvarelima iz prošloga stoljeća.

¹ Akos Timon: Ungar. Reichs u. Rechtsgeschichte str. 208. - Klaić: Povijest. II. 2. str. 14.

Grad L o b o r (Pusti Lobor). (Sl. 13 i 14).

Od sviju razvalina u Zagorju najmanja je razvalina Loborgrada. Od mjesta Lobora udaljena je jedan sat. Put vodi od sela uskim defileom, pa nešto prije svršetka toga puta javljaju se na strmom brdu neznatni ostaci Loborgrada. Nije to nikada ni bio oveći grad, već mali zamak, koji je dosta duboka usjeklina — možda umjetno još više povećana — rastavljala od susjednoga brežuljka. Stanovalo se u prednjem dijelu, gdje se još vide i tragovi drugoga sprata. Polukružni zid zatvarao je neko dvorište, a malo podalje obilazio je i drugi polukružni zid, zatvarajući cijeli gradić sa sjevera i sjeveroistoka. Zide je obično sredovječno, dosta nehajno složen

Sl. 14. Tlocrt razvalina Lobor grada.

kamen lomljenac. Kasniji opravci izvedeni su sa vrlo mnogo napadno malene kasnosredovječne opeke.

Lobor¹ se spominje već u XIII. vijeku, kada ga nalazimo u rukama nekoga Urbana. Njegov sin Puchyna gubi radi ubojstva dobra Lobor, Veliku, Klenovnik i Zlogonje, koje dobiva Mihajlo župan varaždinski radi zasluga svojih u ratu s Tatarima. Sin Puchynin dobiva od kraljice Marije g. 1259. za odštetu posjed Dubovac u požeškoj županiji. Te se godine spominje i prvi puta *castrum* Lobor². Dalje su zgođe grada nejasne. Početkom XIV. vijeka vlasnik je Lobora Thomas Niger (= Crni), a Krčelić naslućuje, da je jedno vrijeme bio i u rukama templara.

Od konca XIV. vijeka dijeli Lobor sudbinu ostalih zagorskih gradova. Sigismund ga kao svoje vlasništvo poklanja g. 1399. grofovima Celjskim, pa ponavlja tu darovnicu g. 1433. i 1435. (za Fridrika, sina Hermana Celjskoga). Dakako, da je poslije izumrća Celjskih došao i taj grad u ruke lukavoga „pana Jana“ Vitovca, kojemu je posjed potvrdio najprije Fridrik III. (g. 1459.), priznavši mu i čast grofa zagorskoga, a kasnije potvrdi to i kralj Matija Korvin u dva maha (g. 1463. i 1464.).

Zbog nevjere izgube Vitovčevi sinovi i Lobor grad, pa on dopane Ivana Korvina. Ovaj ga primi u posjed od Jakova Sekelja g. 1494., te grad ostade njegovim vlasništvom, ma da ga je međutim Juraj Vitovec i prodao pred požunskim kaptolom Ernstu od Čakovca i Tomi Bakaču. G. 1504. dobio je grad Lobor Franjo Berislavić, koji se je sa 200 konjanika bio borio u službi kraljevoj, a konvent stolnobiogradskih križara uveo ga je u posjed.

Udova Berislavićeva udade se za Ivana Banffyja od D. Lendave, te ovaj drugi muž dobi doduše za neko vrijeme i Lobor, ali ga ne zadrži dugo, već primi po nalogu kraljevu odštetu za nj (i za druge gradove) od Petra Keglevića, koji bude uveden u posjed grada.

Keglević je imao još od g. 1523. Kostel a sada (g. 1525.) dobiva i Lobor i tu ostaju Keglevići do najnovijega vremena. Dalja povijest Lobora ni nije nego niz svađa radi dioba među pojedinim članovima te obitelji. Posljednji još sada živi Oskar Keglević rasprodao je cijelo imanje g. 1905. i odselio se u inozemstvo.

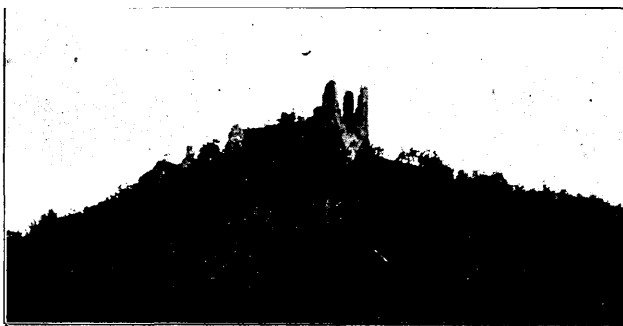
¹ Sr. E. Laszowszki: Prosvjeta, 1905. str. 634 i dalje. Keglevićev arkiv u jugoslav. akademiji u Zagrebu.

² Smičiklas: Cod. dipl. V. 148.

Grad Oštrc. (Slika 15 i 16).

Na oštroj glavici Ivančice stoji gradina Oštrc, koja je svoj prastari naziv potpuno zaslužila. Nažalost su od grada sačuvani tek veoma trošni ostaci; može se u glavnom samo razabrati sastav grada, dok su pojedinosti radi gromile krša nejasne. Grad je najpristupačniji sa sjeverozapadne strane, kamo još i danas vodi iz Lobora put, koji se može prevaliti za nešto više od jednoga sata.

Na uskom plateau-u *AA*, koji se nalazi na najvišem rtu, a koji je sa istočne strane sasvim nepristupačan, bile su podignute zgrade za stalno prebivanje. Neznatni ostaci tih zgrada proviruju kod *D* kraj vrlo slabo sačuvanoga zida 3—3. Na sjevernoj je strani mala okrugla kula *E* sačuvana tek u najdonjem dijelu. Od nje polazi gotovo sasvim razrušen zid do četverouglate kule *C*. Ova četverouglasta kula

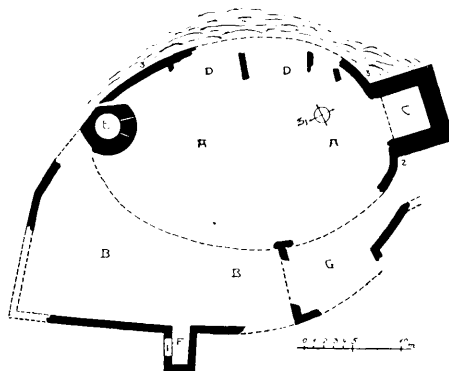
Sl. 15. Podor grada Oštrca.

je kasnije prigradena, dok je okrugla kula *E* bila isprva jedini branič gornjega dijela grada. To se dade sigurno ustanoviti odatle, što ova četverouglasta kula ni oblikom ni veličinom ne pristaje uz ostale građevne dijelove, a zid 2 se potpuno izrađen nastavlja i dalje ispod te kule i spaja sa zidom 3. U novije je doba i ova kula silno stradala, naročito je prednji zid gotovo sasvim propao.

Niži dio grada *B—B* očito je predgrađe. Zide je tu nešto čvršće, a položaj zgodniji, tako da se je tu sačuvalo više detalja. Ulaz je kod *FI* kroz malu usku kulu sa nekoliko strijelnica. I u ovom prostoru *B—B*, kojemu se površina diže dosta strmo prema prostoru *A—A*, bilo je pregrađenih dijelova. Kod *G* nalazila se je neka ograđena prostorija, a i dalje prema jugu razabiru se neki nesigurni ostaci zidova.

Grad (castrum) Osztercz spominje se prvi put oko g. 1330., kada se nalazi u vlasti Gisingovca Petra zvanog „Herczeg“. Ovdje se spominje s gradovima Krapinom i Kostelom

*in confinio Teutonie in Zagoria*¹. Dalja povijest grada Oštrca² svezana je sa poviješću ostalih zagorskih gradova. G. 1399. dobivaju Oštrc grofovi Celjski, g. 1435. opetuje kralj Sigismund svoju darovnicu za Hermana Celjskoga i njegovoga sina Friderika. Po izumrcu toga silnoga roda zagospoduje vojvoda knezova Celjskih Jan Vitovec i Oštrcgradom, a njegovi ga sinovi gube radi nevjere. Neko vrijeme zadržava

Sl. 16. Tlocrt razvalina grada Oštrca.

¹ Klaić: Krapinski gradovi. Vjesnik hrv. arheol. društva X. str. 10.

² Laszowszki: Prosvjeta, 1912. str. 328.

Jakov Sekelj Oštrc u svojim rukama, nu kad je primio Trakošćan i Vinicu, preda grad Oštrc Ivanu Korvinu.

Ivan ga Korvin odstupi g. 1496. Nikoli Mladinčiću iz Vranostača, svomu vjernomu pristaši, nu par godina kasnije daruje ga Korvin drugomu pristalici Mar-

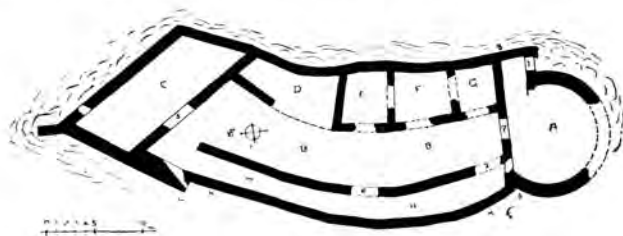
Sl. 17. Podor grada Belca.

činku od Supan potoka, kapetanu kninskomu. Poslije smrti Ivana Korvina do-pade grad drugomu mužu Beatrice Frankapanke, udove Korvinove, mark-grofu Jurju Brandenbur-škumu, koji ga 1513. založi Ljudevitu Pekri-ju Petrovinskomu. Po njegovoj kćeri Jeleni dođu Bradači Ladomirski u posjed jed-noga dijela grada i imanja Oštrčkoga, a kasnije vidimo i Kaštelanfije od sv. Duha (koji potječu iz istoga kraja Slavonije, otkud i Pekri-jevci, između Pakraca i Daruvara), kao suvlasnike u Oštrcu. Sva dalja povi-jest sastoji iz raspra su-vlasnika velikoga posjeda

oštrčkoga, kojih je bio lijep broj (Bojničići, Kaštelanovići, Heršići, Kerečenji, Bra-dači), a kada je grad već propao, steče imanje oštrčko grofovsko obitelj Keglevića, te je njoj pripadalo sve do g. 1905., kada je Keglevića nestalo iz Zagorja¹.

Grad Belec. (Sl. 17—18).

Među bolje sačuvane gradine u Zagorju spada grad Belec. Sazidan je na nosu brijega, na koji se čovjek može lako uspeti tek sa zapadne strane. Sa sjevera

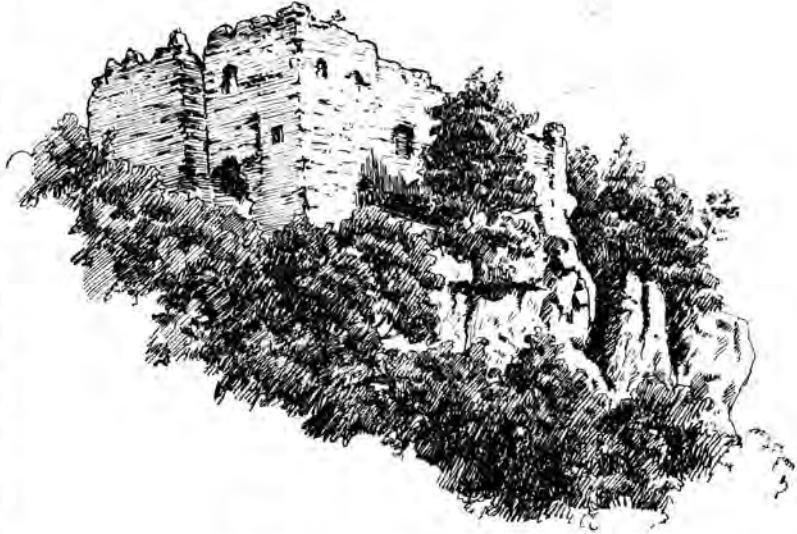
Sl. 18. Tlocrt razvalina grada Belca.

i juga je pristup težak, a s istočne je strane grad posvema nepristupačan. Sačuvalo se toliko zida, da se može podati tloris glavnih dijelova i prikazati sistem grada. U one dijelove grada, koji su se prislonili uz zapadni zid, ne može se unići, jer su zatrpani. U jednoj se strijelnici tu nalazi još drvo za puške (Prellholz).

¹ Keglevićev arhiv. Regestar u jugoslavenskoj akademiji.

Obliku brijega morao se je prilagoditi i grad, zato je prema svojoj širini veoma dug. Glavni je ulaz na jugu kod 7, gdje se i sada pod ruševljem zapažaju

vrata. Taj je prednji zid učvršćen pomno izrađenim uglovnim kamenjem kod 3—3, a cijela polukružna kula A, koja je danas hrpa kamenja, kasnija je prigradnja te očito bastijon za obranu grada protiv artilerij-skoga napadaja sa susjednih visova. Na suprotnoj strmijoj strani nalazi se glavni prostor za stanovanje C, koji je osim prizemlja imao barem još dva sprata. Još su sačuvani ostaci gotških prozornih okvira, a na

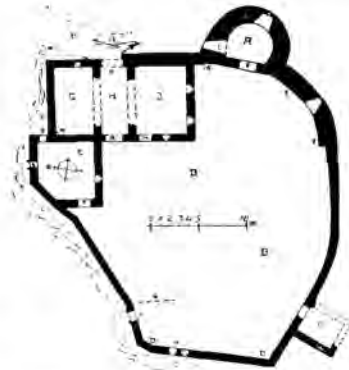

Sl. 19. Podor Milengrada.

velikim ulaznim vratima u prvom spratu kod 5 sačuvan je i komad kamenoga do-vratnika. Prozora sa klupama ima u stijeni prema veoma uskom dvorištu BB, nu ti su prozori kasnije zazidani vapnenim mačkom i tako pretvoreni u strijelnice¹. Dalnje četiri prostorije za stanovanje DEFG prislonile su se uz istočni izvana nepristupni zid. Za obranu tih prostorija podignut je na suprotnoj zapadnoj strani već isprva veoma čvrsto sagrađen zid KK, koji je u najsjevernijem svojem dijelu, gdje ima da služi i za obranu prostora C, još neobično pojačan. U zidu se vide udubine, u koje su nekada bile usađene grede. Možda je tu bio načinjen drven hodnik za obranu (Wehrgang). Čini se, da ovaj jaki zid nije kasnije bio dostatan, jer je u nutarnjosti grada paralelno s njim podignut novi zid HH, koji je načinjen iz slabijega materijala i lošije izveden.

Po svojoj strukturi spada grad Belec u istu vrst sredovječnih gradova u Zagorju, u koju spadaju i Oštrc, Milengrad i Kostelgrad.

Povijest grada i posjeda Belca dosele je bila slabo ispitana. Tradicija hoće, da je i to bio posjed templara, ali do sada poznati pisani spomenici ne znadu o tome ništa. Kronika grofova Celjskih spominje (str. 82. izd. Krones.), da je grof od Sanecka morao prema

Sl. 20. Tlocrt razvalina Milengrada.

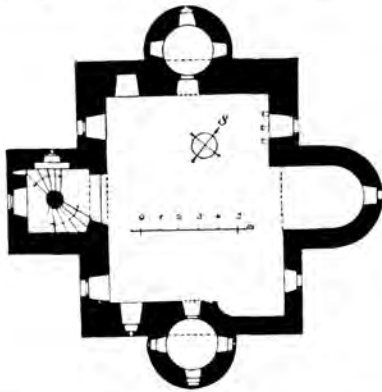
¹ Ovakovo zazidavanje prozora i pretvaranje njihovo u strijelnice opaža se i drugdje na pr. u Milengradu.

osudi štajerskoga maršala od 3. maja 1334. predati „Bieltz“ u vlast magistra Petra, sina bana Henrika Gissingovca. Nema sumnje, da je to grad Belec, koji te iste go-

Sl. 21. Grad Konjščina.

podban), a taj je plaćao g. 1543. za posjed castruma Belec 21 for. ratne daće²⁾. U posjedu te obitelji nalazio se je

Sl. 22. Tlocrt prvoga sprata grada Konjščine.

Belec i u početku XVII. vijeka; god. 1615. naziva kralj Matija Benedikta Turoczy de Ludbreg liber baro in Belec. G. 1635. dobiva tvrdu Ludbreg i Belec Tomo Mikulić za vječna vremena, nu samo za muško potomstvo. Taj je prekupio pravo, što ga je Sigismund Keglević imao na Belec za 2.200 for., a g. 1638. nagodio se je i sa udovom Benedikta Turoczyja Suzanom, rodenom Ratakaj i Barbarom, kćeri njegovom. Nu još g. 1643. morade kralj banu naložiti, da se arx Belec preda Tomi Mikuliću, što je napokon i učinjeno. G. 1654. izdao je papa Innocent za kapelu u gradu Belcu i župnu crkvu sv. Jurja u Belcu „litteras indulgentiales“. Sin Tome Mikulića Aleksandar izgubi radi zločinstva i Belec, pa ga grofovi Erdödy kupe za 12.000 for. od fiska. G. 1674. podijeli se posjed pokojnoga Jurja Erdöda, pa njegova udova Elizabeta rodena Keglević dobije grad Belec i kuriju Kalinovec. Kad se je Barbara Erdödy (praunuka Benka Turoczy-ja) udala za grofa Dioniza

dine kao castrum spominje i Ivan arcidjakon¹. G. 1399.

dobije Herman Celjski od kralja Sigismunda i grad Belec, a po izumrcu Celjskih dođe grad u ruke Vitovcu i njegovim sinovima. Kada su ovi izgubili svoja dobra radi nevjere, pokloni kralj Matija i Belec svome sinu Ivanu Korvinu. U XVI. vijeku zagospodova ovdje porodica Gjulaj, a po ovoj Turoczyjevi, pa tako susrećemo ovdje Ivana Turoczy-a (koji je g. 1562. bio

¹ Tkalčić: Mon. hist. ep. zagrab. II. 76.

² Vjesnik kr. zem. arkiva IX. 87.

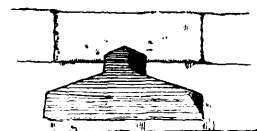
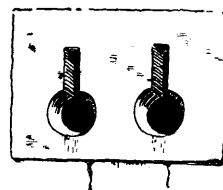
Auersperga, dođu ovi i u posjed Belca, nu već g. 1720. bude dobro prodano Franji Matačiću. Danas mu je vlasnik Amon barun Rukavina¹.

Milengrad kod Zajezde. (Sl. 19—20).

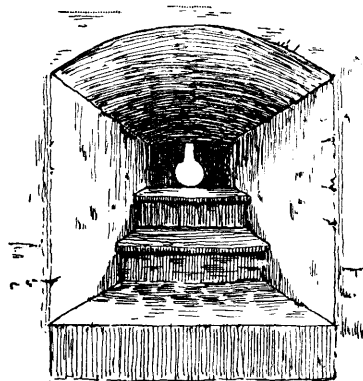
U nizu ruševina sredovječnih gradova uz Ivančicu nalazi se i Milengrad (to je naziv gradine u narodu) kod Zajezde. Nešto je prostraniji od svojih susjeda Belca i Oštrca, a po svom im je sastavu posve srodan.

Sazidan je na plateau vapnenca, koji sačinjava cijelu glavicu brijega, a tijekom se je stoljeća neobično razderao i rascijepao, tako da čini mjestimice oštre čunjeve. Ovu prirodnu prednost lokaliteta stariji je graditelj izvrsno upotrebio: smjestio je grad u skrovište — danas se iz daleka jedva opaža podor — pa ga postavio tako, da je sa sjeverne strane gotovo sasvim nepristupačan. Tamo, gdje je duboka provalija kod *K* (sl. 20), a iz nje strši rt pećine *I3*, — načinio je majstor glavni prostrani ulaz u grad, kojim se je preko lako razorivoga drvenoga mosta moglo ulaziti. Dalje prema jugu smjestio je kulu *A*, u jednu ruku, da odavle lako brani glavni ulaz, a podjedno da pojača najslabiju stranu grada. On je dobro znao, da ovdje prijeti najveća opasnost gradu, pa je neobično pojačao i zgodno zaokruženi zid *3—3*, pred kojim je iskopana graba od provalije kod *KI3* do omanje četverouglate kule *C*, koja po svom smještaju i nešto slabijoj građi može biti samo stražarnica na ovom izvrgnutom mjestu.

Kula *A* nije (kako je to bez sumnje učinjeno u gradu Belcu) naknadno sagrađena, već je od istoga materijala, svezana sa zidovima grada, nastala u isto doba, kada i ostali dijelovi. Kod *I*, gdje je zid preko 2 m debeo, načinjen je mali pokrajni ulaz. Nutarnjost te kule veoma je zarušena. Prema dvorištu kod *I5* vire iz zida dvije konzole, ali ne znamo, što su nosile. Prošavši kroz vrata *2* u nutarnjost grada, stojimo u posve pustom, velikim drvljem zaraštenom dvorištu *BB*, u kojem nema osim ostataka zida kod *6* nikakvih tragova zidanih zgrada. Odaje za stanovanje smještene su na najsigurnijoj sjevernoj strani, gdje se grad osovio neposredno na samoj pećini, koja mu služi ujedno i za temelj. U zapadnom zidu sačuvana su kod *A4* dva mala gotska prozora, u sjevernom je zidu kod *5* jedan otvor na samo stijenje, a kod *7* ulazi se u prostoriju *E*, gdje se opet nalazi kod *8* balkonu sličan izlaz nad pećinu, dok na mali plateau kod *F* vode uzana vratašca *9*. Drugi prostor *G* nije izravno vezan s ovim, već je valjalo do njega običi ulazom *I2*. Na prednjem je zidu sačuvana u drugom spratu i prizemno po jedna strijelnica obične forme za puščano

Sl. 23. Strijelnice u gradu Konjšćini.

Sl. 24. Strjeljačnica (Schieskkammer) u gradu Konjšćini.

¹ Laszowski, Grad Belec. Hrvatska Prosvjeta. 1914. str. 33.

oružje. g , u prvom spratu oveći prozor sa sjedalima po strani. U kutu kod 10 vidi se ostatak kamina, a na sjevernoj stijeni zazidan gotski uokvireni prozor, pod kojim su 2 kosa kanala u zidu (od greda?). Zidovi između prostorije *G* i susjedne *H* (u koju vode glavna vrata i iz koje se izlazi u dvorište *B*), pa između ove i prostorije *I*, vrlo su manjkavo sačuvani. Ova je potonja prostorija najveća, a imala je opet svoj posebni izlaz u dvorište kod 14. Neobično je ovo obilje izlaza.

Iz ovoga podrobnoga opisa izbija, da ni ovaj grad (poput Oštrca i Belca) nema glavne kule (berchfrita).

Kada se grad u povijesti javlja, vlasništvo je obitelji Herković (Herkffy), od koje prelazi ženidbom u posjed obitelji Patačića. U XVII. je vijeku spomenut izričito kao *arx diruta*. Katkad se naziva „*arx Mellen aliter Zajezda*“. Danas je svojina župne crkve u Zajezdi.

Grad Konjščina. (Sl. 21—24).

Dosta se je dobro sačuvao grad porodice Konjskih, koji je danas u vlasti nadbiskupa zagrebačkoga, te služi kao spremište žita i vina.

Sl. 25. Podor grada Gotalovca oko g. 1898.

Grad je sasvim svoga oblika: četverokut, koji ima na tri strane polukruglu izbočinu, a na četvrtoj je ulaz u grad sa stubištem. U novije su ga doba pokrili modernim krovom, sazidavši 4 stupa, na koja su postavili krovište. Grad je jamačno znatno snižen, barem za jedan sprat. To tvrdi i tradicija, a pokazuju i konzole: jedna na sjeverozapadnoj strani izvana tik pod krovom, a dvije unutra u sadašnjem drugom spratu opet tik pod krovištem.

U onim polukružnim izbočinama su strijeljačnice (Schiesskammern) oblika kod nas posve neobičnoga. Vidi se, da su udešene za teške puške. Ulaz iz glavne prostorije u te strijeljačnice zarubljen je lijepo urešenim kasnogotskim kamenim okvirom. Iz svake izbočine vodi samo jedna mala strijeljnica običnoga oblika. Inače ima strijeljnica dosta: po dva otvora isječena iz jedne ploče, tako zvane *Maulscharte*, pa opet jedna strijeljnica za kosi hitac prema dolje. Za težu artileriju nema strijeljnica.

Grad leži iznimice u ravnici, sazidan na nešto (umjetno?) uzvisitom terenu, opasan grabom, koja se i sada jasno razaznaje, pa i zidom, od kojega ima također ponešto tragova.

U ravnici oko grada bila se je bitka g. 1544., koju opisuju Istvanffy¹ i Wildenstein². Kada je Ulama paša nasrnuo na čete Zrinskoga i Wildensteina, pa se ove dale u bijeg, spasu se oba vode u grad. Ali Zrinskomu pade konj na mostu u grad, te on uteče pješke unutra, dok Wildensteina Turci gotovo uhvatiše. Nu on skoči s konja *in praealtam fossam arcis*, a odavle ga izvuče Stj. Baletić, pograbiivši ga za Eradu, jer mu je kosa podrezana bila.

Grad je nastao tek na izmaku srednjega vijeka, a i njegovi gospodari javljaju se istom u to doba. Plemić Petar Konjski dobiva g. 1515. ponovni plemićki list³. Mihajlo Konjski de Szent Domokos dobi za zaslu-
 gje u ratu s Turcima g. 1603. barunat; g. 1647. postaju Mihajlo i Petar Konjski grofovi. U to su doba imali znatnijih posjeda u Sv. Iliji (Obrežu) i u Jalkovcu kod Varaždina. G. 1631. bio je Gašpar Konjski hrvatski podban. Porodica je u XVII. vijeku izumrla. Kasnije nastade u neposrednoj blizini dvorac Konjšćina.

Sl. 26. Zadnji ostaci grada Gotalovca g. 1912.

Grad Gotalovac. (Sl. 25—27).

Od ovoga grada, koji se je poput Konjšćine primakao ravnici, nije se sačuvalo ništa do rpe kamenja. Pred nekoliko godina dao je vlasnik izvesti kamen za posipavanje ceste. Još oko g. 1858., kada su se izrađivale katastralne mape, bio je grad čitav a oko njega nalazio se park. Na nacrtu iz g. 1888., što ga je izradio dr. M. Šenoa, vidi se ruševina grada, koji je sasvim pretvoren u dvor sa velikim prozorima i nekoliko strijelnica. Taj je grad mnogo pregrađivan, a sa nijednoga grada nije Kukuljević prepisao toliko napisa kao sa ovoga⁴. Na vratima kule bilo je navodno urezano L 1.32.2., ali je to posvema nevjerovatno, nego je tu po svoj prilici bilo napisano NIC. D. G. F. F. ANNO 1618 = *N(icolaus) d(e) G(othal) f(ieri) f(ecit) anno*

Sl. 27. Tlocrt grada Gotalovca (sa katastralne mape iz g. 1864., kada je grad bio čitav).

¹ XVI. str. 169.

² Starine XVII. str. 192.

³ Vjesnik kr. zem. arkiva X. str. 56.

⁴ Kukuljević, Napisi str. 43.

1618. Na sjevernom zidu nalazio se napis S. N. G. D. G. FF. ANNO 1678 ○ = *S(pectabilis) N(icolaus) G(othal) d(e) G(othalovecz) f(ieri) f(ecit) anno 1678*. Napokon je i na stražnjem dijelu grada bilo zabilježeno: I. D. C. S. R. F. ANNO 1824. = *I(llustrissimus) d(ominus) c(omes) S(tephanus) (Erdödy) r(enovari) f(ecit) anno 1824*. Ovo je po svoj prilici bio zadnji popravak grada, koji je u zadnjim godinama tako uništen, da će mu za kratko vrijeme nestati i zadnjega traga.

Dvorovi i plemstvo u kotarima Krapina i Zlatar.

U dvorovima ovih dvaju kotara živjelo je hrvatsko i pohrvaćeno plemstvo, koje je tijekom stoljeća dalo zemlji bezbroj ljudi, koji su veoma utjecali u javni život Hrvatske i Slavonije. Keglevići, Bedekovići, Patačići, Gotali, Najšići itd. istupaju kao banovi, podbani, biskupi, poslanici. Oni zastupaju zapadnjačku kulturu u ovim stranama: među njima ima mnogo vrlo naobraženih članova, koji sabiru knjižnice, sami pišu djela, pa i u svojim gradnjama prednjače plemstvu u drugim stranama.

Kod prikaza dvorova u kotarima Klanjec i Pregrada¹ razloženo je, kako su ti dvorovi postali. Oni su samo nasljednici gradova (burga), sazidanih na teže pristupačnim gorskim vrhuncima, koji su pomalo izgubili svoju stratešku važnost, pa se ili sami pretvorili u dvorove (kao V. Tabor kod Desinića) ili su bili napušteni. Vidjeli smo već obilježja dvorova u ona dva kotara: burg je poglavito za obranu građen pa zato stiješnjen, dvor je prostran, sazidan na lako pristupačnom mjestu, poglavito određen za prebivanje, a kako se je način ratovanja naskroz promijenio, nisu se više dvorovi nikako utvrđivali. Dakako, da se ni tu nije zbivalo ništa bez prijelaza: prvi su dvorovi zadržali još barem neke građevne dijelove, koji su nekada služili za obranu, a kasnije su preostali, ali izgubili svoje prvotno znamenovanje, pa služili tek za ukras. Tako su i dvorovi XVII. vijeka još zadržali okrugle tornjeve na uglovima (na pr. Novi dvori kod Klanjca).

Prvi novovjekski dvorovi nastaju u prvoj polovini XVI. vijeka, a ti su jamačno još bili barem donekle utvrđeni, jer se na pr. dvor Petra Keglevića, koji si je on sa- zidao na brdu Šapcu kod Krapine oko g. 1540., još zove i *fortalicium* Sabacz, a ona kurija pod gradom Krapinom, što su je seljaci za seljačke bune uništili: *curia — in modo fortalitii erecta*.

I niže je plemstvo imalo svoje kurije već prije XVI. vijeka; u ispravama se takove nerijetko spominju, nu do danas su i od ovih preostali jedva tragovi, jer su ili posve nestali ili su ih zamijenili dvorovi kasnijega doba.

Sedamnaesti vijek je u svemu vijek plemićke premoći, pa se baš u to doba i gradi ponajveći dio dvorova, dok se gradnjom burga prestaje već u XVI. vijeku. Pod kraj XVIII. vijeka nestaje premoći plemstva, nestaje pomalo kod nas i samoga plemstva, seljak se pridiže, pa pod kraj XIX. vijeka nestaje posvema velikih posjeda, kojima su dvorovi bili središta, a propadaju i sami dvorovi.

U XVI. vijeku promijenilo se i plemstvo u ovim krajevima Zagorja: pred turskom se silom povlače porodice s juga i smještaju u sigurnije Zagorje. U prvoj polovini XVI. vijeka sastajemo se s imenima Bojničić-Kninskim, Dudić-Cetinskim, Škarica-Ljubunčićima, Bužanićima itd., a i najmoćnija plemićka porodica zagorska

¹ Vjesnik hrv. arheol. društva XII.

Keglevići došla je s juga g. 1523. u ove krajeve, gdje je ostala sve do najnovijega vremena. Sada ih je iz Zagorja sasvim nestalo.

Nu pored tih novodošlih plemića bilo je i mnogo starijih, danas nestalih obitelji, kojima se je katkada samo ime sačuvalo u nazivu nekadašnjega njihovoga posjeda. Puhakovec je primjerice sijelo obitelji Puhakovečkih, koja je odavno već iščeznula. Već na početku XV. vijeka spominje se jedan član Dimitrija de Puhakovec (1427.). Ime *Špičkovina* postoji i danas, ali obitelj Špičko izumrla je davno. Sredinom XVI. vijeka nalaziho je kao vlasnicu Špičkovine (g. 1560.), Bračaka ili Prilesja, a već početkom XVI. vijeka u njezinim je rukama Stručljevske te nešto kasnije stiče Križance. Obitelj Škarica ostavila je naziv Skaričevu, Mirkovečki Mirkovcu; Gubaševački imali su svoj dvor Gubaševo nedaleko Gredica. Jedan od potonjih Ivan bio je g. 1668. biskup pečujski, a g. 1686. nadbiskup kaločki.

Sl. 28. Dvor u Sv. Križu-Začretju.

Na Beyschlagovoj karti od g. 1801. označene su još brojne kurije našega plemstva u ovim kotarima, kojih je sada najvećim dijelom posvema nestalo ili su kao kurije napuštene.

U krapinskom i zlatarskom kotaru nema gotovo nijednoga *ovećega* dvora, koji bi nastao bio kao jedinstvena cjelina na jedan mah i kao takov se sačuvalo. Od krapinskoga dvora Keglevića pod gradom Krapinom (danas vlasništvo baruna Ottenfelsa) nema mnogo spomena vrijedna. Brojne prostorije pregrađene su i preuređene pa iznajmljene, tako da se ni prvotna razdioba više sasvim jasno ne razabire.

Dio krapinskoga posjeda bio je i posjed *Popovec*¹, gdje se kurija spominje već g. 1608. u vlasti Fridrika Sekelja, koji ju založi za 6000 for.² Franji Bariloviću zajedno sa nekim dijelovima istoimenoga posjeda. Polovinom XVIII. vijeka bilo je to dobro založeno Ignaciju Bedekoviću (g. 1742.), a kada je Petar Keglević umro

¹ G. 1543. posjeduje Popovec župnik krapinski i plaća 6 for. ratne daće. (Vjesnik kr. zem. arkiva IX. 87.). Možda otale i naziv posjedu.

² Sr. Keglevićev arkiv.

bez muškoga odvjetka, dobi dobro s kurijom njegova kći Katarina, koja se je udala za Franju Patačića¹. Neko su vrijeme tu gospodovali i grofovi Oršići, a danas je dvor središte znatnoga dobra grofa Ljudevita Kulmera.

Dvor je jednostavna građevina XVII. vijeka, građena u ključ, dosta znatno pregrađena. Vanjšina je posve jednostavna, tek mali balkon prekida monotoniju prednjega dijela. Tradicija hoće, da je to bio nekad pavlinski samostan, nu osim imena nema ništa, što bi to mišljenje ikako potvrđivalo.

Iz prošlih se vremena nije u brojnim odajama mnogo sačuvalo; tek je spomena vrijedan vrlo lijep barokni oltar iz polovice XVIII. vijeka u dvorskoj kapelici, bez koje nije bila gotovo nijedna zagorska kurija. Nekada je porodica Keglević imala

Sl. 29. Drveni dvorac u Puhakovcu (porušen).

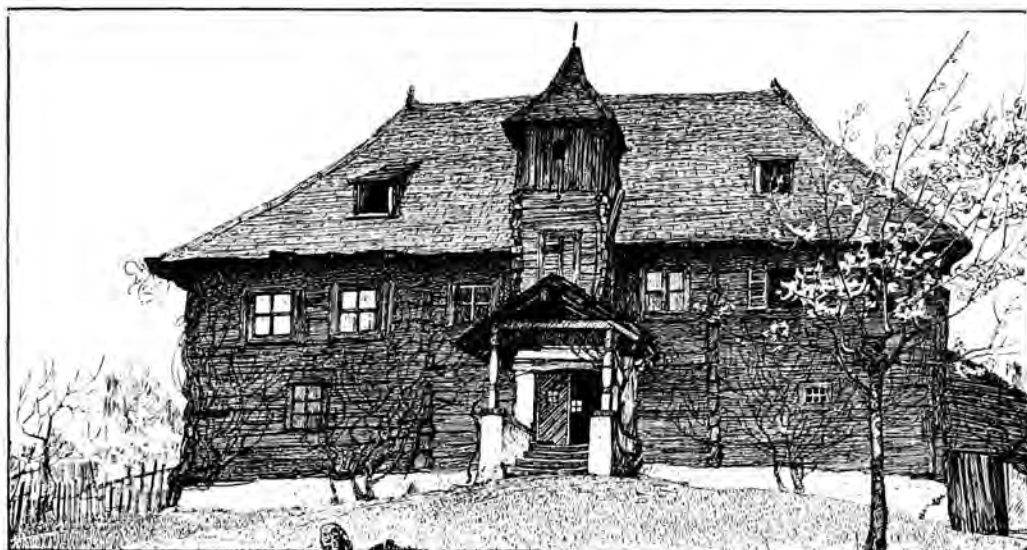
i u *Pretkovcu* kuriju, koja se spominje g. 1647., a deset godina kasnije daje Stjepan Keglević Juditi udovi Jelačić kuriju u zalog za 1500 for. (Kegl. arkiv.) Danas nema više te kurije.

Petar Keglević gospoduje g. 1743. i cijelim dobrom *Sv. Križ-Začretje*, nakon što je od Aleksandra Keglevića prekužio njegov dio. Poslije Petrove smrti pripade dobro s dvorom njegovoj kćeri Josipi. Kasniji vlasnik grof Schlippenbach proda (g. 1832.) dvor i posjed barunu Janku Vranyczanyu, a u toj je porodici posjed i danas. Dvor se smjestio na istočnom kraju mjestanca a sagrađen je u dva krila. Prostranim, lijepim stubištem dolazi se s ceste, koja vodi iz Zaboka, do središnjega dijela, gdje iskače baroknom kapom pokrivena polukula (sl. 28). U velikom nizu lijepih odaja nema iz starijega vremena nikakvih predmeta.

¹ Krčelić, *Annuae* str. 123–125.

Keglevići imali su u krapinskom kotaru i dobro s kurijom *Trnovec*, koje je još Mihajlo Sekelj g. 1588. založio zajedno s Erpenjom i Mihovljanom Đuri Mikuliću i Mihajlu Urnoczyju za 15.000 for. G. 1637. otkupi Franjo Keglević Trnovec, nu g. 1645. zalaže ga opet Matiji Oršiću. Kasnije je bilo dobro u vlasti obitelji Patačić, pa nam je slika te građevine sačuvana u često spomenutom kodeksu te obitelji. Pokazuje dvokatnicu i pred njom park; četiri kule imale bi podati zgradi karakter gospodskih dvorova. Danas je preostala samo prizemna zgrada, a valjda nije nikada drukčija ni bila.

U istom kodeksu naslikan je i dvor *Orehovica*, tada vlasništvo Pudenciane rođene Patačić a i udate za jednoga člana porodice Patačića. Dvor postoji danas, nu samo je jednokatna zgrada, a ne dvokatnica, kako ju je risač tamo prikazao. Ovo je mjesto sijelo obitelji *Dudić de Czetyna*¹. Prvi, Andrija, se spominje početkom

Sl. 30. Dvorac u Dolnjem Skaričevu.

XVI. vijeka kao kaštelan grada Krapine, kako kupuje sa braćom Nikolom, Jankom, Jurjem, Matijom, Stjepanom, Ivanom, Petrom i Pavlom posjed Orehovicu za 1000 for. (g. 1504.). Te godine uzimlju u zalog i Martinovac od Jelene udove Orehovačkoga, posljednjega odvetka toga roda. Pod kraj XVI. vijeka podijeliše Krsto Dudić i sestra mu Judita, udata za Ivana Gregurovića, Orahovicu. Potomci ovoga načiniše si novi dvor, koji dođe zalogom g. 1663. u ruke Petru Patačiću, a g. 1778. barunu Iv. Kulmeru, oženjenom s barunicom Reginom Patačić.

Između Zaboka i Sv. Križa-Začretja leži na brežuljku dvorac *Mirkovec*. Ime se javlja već u XVI. vijeku. Izumrla plemićka porodica Mirkoczy (Mirkovečki) ostavila je u tom nazivu jedini spomen svoga opstanka. Jedan je dio toga posjeda bio u rukama obitelji Špičko, a i obitelj Škarica aliter Ljubunčić imala je bar neko vrijeme i Mirkovec u svojoj vlasti. U XVIII. vijeku vlasnica je dvora i dobra obitelj

¹ Arkiv za povj. jugosl. II. — Prosvjeta. 1905. str. 638.

Bedeković¹, pa je to i ostala do kasno u XIX. vijeku, kada je dobro došlo prodajom u ruke sadašnjega vlasnika baruna Ernesta Vranyczanyja.

Tradicija hoće, da je Mirkovec bio negda lovački dvor knezova Celjskih. O tome nema dakako ni spomena u pisanim spomenicima, a sama građevina pokazuje, da je i u svom starijem dijelu iz kasnijega doba. Stariji (sjev.-ist.) dio dvora bio je barem donekle još udešen za obranu: kraj prozora su bile strijelnice, koje i sada postoje. U vanjštini ne pokazuje ni noviji dio jednospratnoga grada ništa zasebna; u dvorišnoj strani nije smjela dakako uzmanjkati galerija sa stupovljem. Nekada je nad ulazom u stariji dio grada bila kamena ploča s godinom 1644., a i način gradnje svjedoči, da je taj dio doista nastao u XVII. vijeku, dok je veći, danas glavni dio nastao u XVIII. vijeku. U prošlom deceniju dozidan je još jedan dio.

Kolikogod je Mirkovec svojom vanjštinom slabo zanimljiv, toliko je zanimljiviji po onom, što mu nutarnjost krije. Sva sila staroga pokućstva: izrezbareni stolci,

Sl. 31. Dvor Ščrbinec.

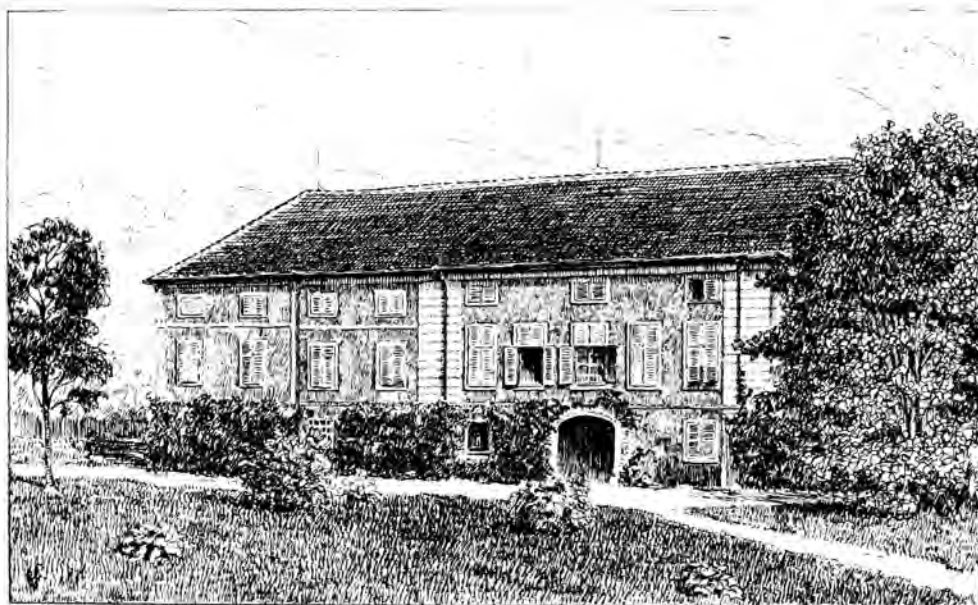
škrinje, ormari, postelje, većinom iz XVI. i XVII. vijeka, sve izrađeno, ako ne umjetno, a ono vrlo ukusno, nalazi se po svim sobama. Žalibože to nije iz naše starine ostalo, već je sadašnji vlasnik te stvari dopremio iz Gornje Austrije. Za nas je najzanimljiviji ormar XVIII. vijeka sa 27 ladica: na svakoj je prikazan intarzijom po jedan orijentalni grad, na stranama prizori iz njemačkoga građanskoga života, a u sredini Hercegovac pod oružjem. Vrlo ukusno srebrno posude potječe većinom iz XVIII. i početka XIX. vijeka. Spomena je vrijedna rokokoko peć, dopremljena iz nekoga gornjo-austrijskoga mlina, urešena reljefnim prikazima. Fini ornament rokokoa postao je u toj radnji već dosta opor i težak.

Manje plemstvo imalo je i tu svoje *drvene* kurije, od kojih se u krapinskom i zlatarskom kotaru sačuvalo još nekoliko primjeraka. U svemu su ti dvorovi samo bolji i prostraniji seljački domovi na pr. *Tompićevo* nedaleko Zaboka, *Ferkuljevec-peršaveski*, dom sada već pokojnoga originalnoga gospodina pl. Klafurića. Ima i bolje građenih drvenih domova, ali nisu stariji od druge polovice XVIII. vijeka, a po

¹ Krčelić, Annuae str. 43.

svom rasporedu odaju, da su građeni po uzoru zidanih dvorova svoga vremena. Lijep primjer bio je dvor *Puhakovec*, koji je prije desetak godina porušen, ali se barem na sačuvanim fotografijama vidi njegov vanjski lik (sl. 29).

Puhakovec bio je jednokatni drveni dvor sa drvenim balkonom nad glavnim ulazom u pročelju. Raspored je isti kao kod svih zagorskih dvorova: dolje prostori za kućanstvo, gore u pročelju tri velike gospodske odaje. Ime toga posjeda i obitelj Puhakovečkih susrećemo u XV. vijeku. G. 1449. vraćaju Đuro i Kašpar Perš (odatle ime Peršaves) Dimitriju i sinu mu Matiji de Puhakovecz taj posjed, koji su oni nepravom posjedovali, a po nasljedstvu pripadao je Puhakovečkima¹. Kasnije su razne obitelji posjedovale to dobro, a od Bradača dobije ga historičar N. Išvanffy, koji ga odstupa g. 1609. Isusovcima. U posljednje je vrijeme bila kurija u posjedu obitelji Kukuljevića.

Sl. 32. Plemićki dvor Poznanovec.

Još stoje dva drvena dvora *Škaričeva*: Gornje i Dolnje. To je ime ostalo od porodice Škarica aliter Ljubunčić, koja se, kako je spomenuto, doselila u XVI. vijeku po svoj prilici iz okoline Hlijevna u Zagorje. G. 1564. dobiva ta porodica od kralja Ferdinanda I. plemstvo, g. 1560. uvđa se Đuro Skaricza aliter Ljubunčić u posjed Mirkovca, dok je već godinu dana prije u njegovim rukama Prilesje aliter Braćak (danas je tu dvor grofa M. Kulmera). Još od g. 1563. nalazimo Jurja Škaricu u *Ratkovcu*, a dijelove toga posjeda zadržala je obitelj i mnogo kasnije, pa je po tom dobru stekla i pridjev de Ratkovecz².

Dolnje je Škaričevo tipičan primjer drvenoga dvora iz druge polovine XVIII. vijeka. U gornjem su spratu gospodske odaje, dolje sobe za služinčad i gospodarstvo. Nad ulazom je u malom doksatu kućna kapelica, i danas još opremljena svim

¹ Arkiv jugosl. akad. III. d. 108.

² Regesta u ark. jugosl. akad. III. d. 108.

potrebitim za vršenje službe. Osobito je slikovita u svojoj skromnosti — nije ni okrećena poput susjedne kurije istoga imena — a crnogorica u zaleđu kurije povećava slikovitost drvenoga dvora (sl. 30).

I *Šikad* je nekada spadao Keglevićima. Već polovinom XVII. vijeka zalaže Franjo Keglević dvor za 300 for. Nikoli Patačiću (g. 1646.). Još g. 1727. i kasnije u rukama je ove obitelji a g. 1746. Šikad je u zalogu lepoglavskih pavlina, koji ga vraćaju Theodori Petazzy, udovi Aleksandra Keglevića. Kasnije je svojina Bedekovićevih, a do najnovijega vremena obitelji Golub, dok se sada dobro prodalo za parcelaciju.

Dok je bio u vlasti Patačićevih, narisao ga je slikar u kodeksu te obitelji. Nu kako su mu se svi omanji dvorci te obitelji pričinjali preneznatnima za takovu

Sl. 33. Nekadanji dvor Keglevića u Loboru.

porodicu, povećao bi ih samovoljno, dodajući im po jedan sprat više. Tako je i Šikad nacrtan sa dva sprata, a onoga drugoga sprata sigurno nije nikada imao.

Najstariji od svih dvorova u kotaru zlatarskom jest grad *Ščrbinec* nedaleko Belca. Sagrađen gotovo sasvim od kamena, pregrađivan je u razno vrijeme. Još iz doba gotskoga sloga sačuvala su se gotski uokvirena vrata i kamene, danas zazidane zavojne stube. Vide se i zazidane strijelnice u stijenama gornjega sprata (sl. 31). Zanimljivo je, da se tu i sada vjeruje tradiciji, koja hoće, da je ovaj dvor nekada bio samostan templara, za što nema nikake potvrde u pisanim spomenicima.

Posjed *Ščrbinec* spominje se dosta rano u rukama raznih plemića¹. G. 1582. potvrđuje kralj Rudolf taj posjed s kurijom Kašparu Bojničiću de Tyninio in Scherbinczy. G. 1598. prodaje pred ostrogonskim kaptolom Nik. Motišić de Scherbyncz svoju curia nobilitaris in possessione Scherbyncz (koja mu je s posjedom potvrđena od kralja Maksimilijana g. 1558.) Benediktu Wydaku za 100 ug. for. Uz taj se posjed

¹ Vjesnik zem. arkiva XI. 33. — Arkiv jugosl. akad. III. d. 108.

na istok sterao posjed Vuka Bužanića, a na jugu bila je curia nobilitaris Petra Chayka. — Među posjednicima u XVII. vijeku nalazimo (g. 1659.) i Petra Fučeka. Nu glavna je posjednica bila obitelj *Bužanića*, koja je taj posjed dobila darom od kralja Matije g. 1461. Posjed se povećao g. 1503. *Grančarima*. G. 1546. gubi Martin Bužanić radi gubitka grada Klisa dobra u varaždinskoj županiji: kuriju u Zlataru, Gerenčar i Ratkovec, a dobiva ih Đuro Poličanin, kapetan u vojsci Nikole Zrinskoga¹. Kasnije susrećemo Bužaniće u borbi s Kaštelanovićima radi Oštrca, a u polovini XVII. vijeka dijele posjed Oštrca Bužanići s Keglevićima i Mikulićem. Kada je obitelj u muškoj lozi izumrla, pređe posjed Ščrbinec u ruke porodice Sauloczy, Šaulovečkih Kiša, koja ga i danas drži. Ta se porodica javlja početkom novoga vijeka: Stjepan i sinovi mu „Salloczy“ ubiru maltarinu u Zlataru i Loboru; posjeduju i *Turnišće*, a Ivan Kiss de Saulecz jest iudex nobilium comitatus Varasdinensis g. 1667.

I posjed *Poznanovec* spominje se u XVI. vijeku, kada se predaje u vlasništvo Mihanovića i Stubičkih (g. 1574.), dok je već i obitelj Bedeković jedan dio tog posjeda imala u svojim rukama.

Obitelj Prašinsky de Prassno gospoduje tu u XVII. vijeku, a kada je taj rod izumro, dobije posjed porodica Petra Sermaža po njegovoj ženi Maksimilijani Prašinsky². Sada je vlasništvo porodice Ritter. Sadašnji je dvor otegnuta jednokatna zgrada iz XVIII. vijeka. Pročelje je sasvim jednostavno, središte i postrani dijelovi

Sl. 34. Žitnica dvora u Loboru. (Navodno prvotni dvorac Keglevića).

odskaku ponešto, da se izbjegne monotoniji. U prizemlju su sve prostorije za gospodarstvo, 11 velikih soba nalazi se u prvom spratu, od ovih je srednja nad ulazom prava dvorana. Namještaj je većinom noviji, osim nekoliko lijepih komada pokućstva iz XVIII. vijeka (sl. 32). Spomena je vrijedna lijepa empirska peć, urešena frizom, u kojem su prikazana lica iz grčke mitologije.

S ovim je dobrom vezan i posjed *Sutinskoga*. Vjerojatno je, da je tjesnac Sutinsko, gdje se danas nalazi kupalište, bio i u ranije doba umjetno utvrđen,

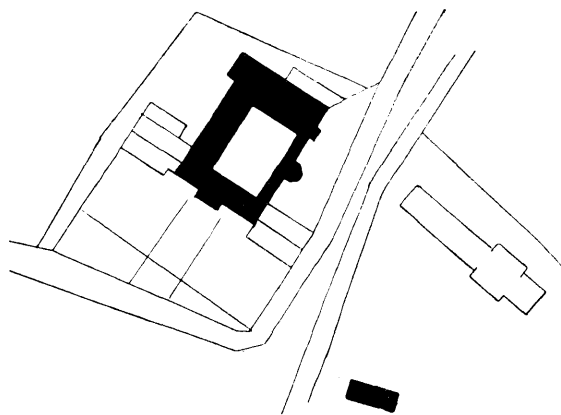
¹ Vjesnik kr. zem. arkiva VII. 265.

² Krčelić: Annuae str. 551.

nu pismena svjedočanstva govore o utvrdi u Sutinskom vrlo kasno, dok se posjed¹ toga imena spominje već u XVI. vijeku (g. 1507., 1543., 1547., 1560. i dalje). Posjedima u Sutinskom gospodari više vlasnika. Kralj Vladislav II. dao je g. 1497. posjed Jurju Golcu. I druge poznatije obitelji nalazimo tu kao vlasnike: Ambroz Gregorijanec podban dobiva Sutinsko, kada ga je njegov rođak Ivan Forčić g. 1547. izgubio; sin Ambrozov Stjepko Gregorijanec gospodar je tu sve do smrti. Drugi dijelovi posjeda u rukama su obitelji Bedeković, Mihanović, Stubički, Humski, Bradač i Prašinsky. Od kasnijih posjednika Grekšića zalaže jedan g. 1635. kuriju u Galoviću, što spada „ad castellum Zutenska“, a g. 1654. spominje se prvi put: in pertinentiis *diruti castelli Zutenszka*². Gdje je taj kaštel stajao, nije poznato, nu sigurno nije bio u livadama pred ulazom u klanac Sutinsko. Tu je stajao samo četverouglasti toranj 7·40 m. širok, 6·60 m. dugačak, kojemu su fundamenti ljetos otkopani, nu to je jamčno bila tek predstraža samoga kaštela.

Svakako su najmoćniji velikaši u cijelom Zagorju bili Keglevići. Kada je pala južna Hrvatska pod Turčina, ostavlja i taj rod svoj grad Bužim, koji je dobio g. 1495. Ivan Keglević od Jurja Mikuličića. Već g. 1523. dobiva Petar Keglević, ban jajački, Kostel, a g. 1525. dobiva i Lobar grad, u koji ga iste godine uvodi konvent stolnobiogradskih križara³.

Lobar je prastaro mjesto. O sredovječnoj gradini govori se na drugom mjestu. Kada je nestalo potrebe, da stanuju u zabiti gora, povukoše se Keglevići u ravnicu i sagradiše si sjajne dvore, gdje su obitali sve do g. 1905., kada je posljednji član grof Oskar Keglević ostavio dvore, i rasprodavši zemlju otišao u tudinu. Sada je taj najveći dvor u Zagorju u rukama seljaka, pa propada očevito, kao što sve izgiba, što nema više nikakove svrhe. Brojne su sobe posve prazne, krovšte je bura oštetila, pa već prodire i oborina u samu zgradu. Grad nije dakako nastao u jedan mah. Teško da se isto sačuvalo od dvora iz prvih dana boravka Keglevićâ u onom kraju. Tradicija drži, da je prvi dvor bila kasnija žitnica, koja je prilično dosta osebujno građena (sl. 34). I nje će ljetos nestati! Ogromni je dvor građen u četverokut: pročelje

Sl. 35. Tlocrt dvora u Loboru.

je okrenuto k jugu, prozore prvoga i drugoga kata dijele pilastri. Pred središnjim je dijelom prostran balkon na četiri para stupova. U tom su dijelu pročelja prozori i vrata bogatije urešeni, pilastri ljepši. Prošavši glavnim ulazom u dvorište vidimo na sjevernoj i istočnoj strani arkade. Na sjevernoj su strani na dva sprata, samo jedan na istočnoj, dok lijevo krilo i prednji dio nema arkada. Čini se, da su ti

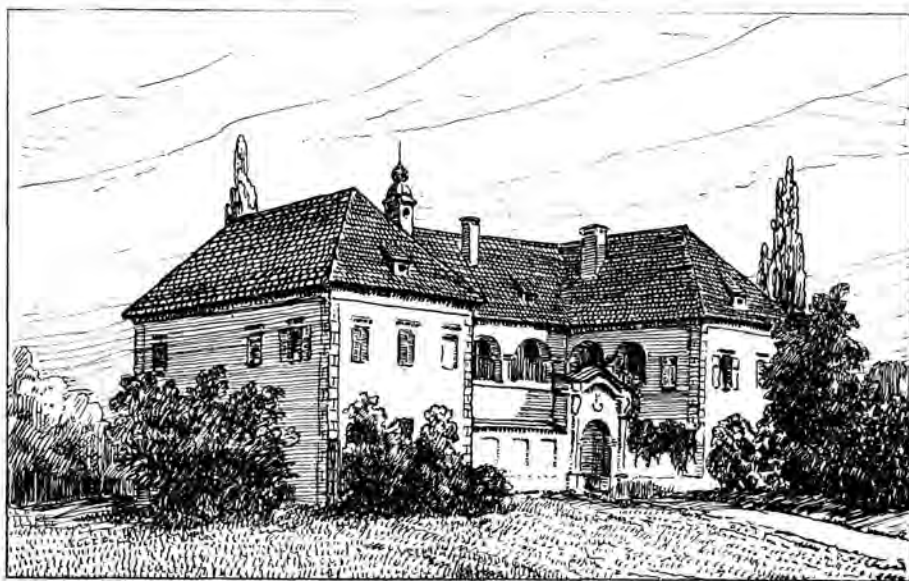
¹ Vjesnik kr. zem. arkiva. VII. 272, 275, VIII. 123, IX. 86, XIV. 48.

² Spisi o Sutinskom u arhivu jugosl. akademije, naročito III. d. 108.

³ Regestar arkiva Keglevićeva u jugosl. akademiji.

trijemovi, koje je XVII. vijek tako zavolio, i tu naknadno prizidani. Konačni svoj oblik dobio je grad u XVIII. vijeku; na dimnjacima su zabilježene godine 1·7·7·0 i 1·7·7·6. U desnom je krilu sada zapuštena kapela sv. Trojstva sa drvenim zvonikom, u kojem su dva zvona. Manje ima napis: SANCTE FLORIANE ORA PRO NOBIS · FVSA ZAGRABIAE 1750., a drugo veće (34 cm. široko i visoko) ima tri zanimljiva reljefa: sv. Jurja, Marije s Isusom i raspetog Isusa, dok je u četvrtom polju slovo S s križem. Napis glasi: I H S MCCCCCI (sl. 33 i 35).

Kako je velik bio posjed te silne obitelji u XVIII. vijeku, pokazuje popis u Krčelićevim Annuama str. 559. U njegovo su vrijeme posjedovali: Julije Keglević Bežanec, Trnovec, Šikad (prodano Bedekovićima), Lobar, Veleškovec i Totuševinu ili Topolovac (velik posjed uz Savu), a grana Petra Keglevića, s kojim ova i izumire, Popovec, Kalnik, Guščerovac, Začretje, Ladanje, Kostanjek, Bisticu.

Sl. 36. Dvor Zajezda. (Po starijoj ulj. slici u sadašnjega vlasnika).

Velike i znatne porodice Patačića nestalo je za uvijek. Već sastavljač kodeksa Patačićeva¹ u polovini XVIII. vijeka (g. 1740.) nije mogao ništa izvijestiti o porijetlu toga roda, tek nagada, da potječe iz požeške županije. Po drugim podacima došao je Nikola, senior ovoga roda oko g. 1400. iz Bosne, da se ukloni pred Turcima. U XVI. vijeku imaju Patačići imanja u sjevernoj Ugarskoj. Stjepan Horvat Patachich de Zarand imao je sina Nikolu, koji je g. 1520. došao u Hrvatsku, oženio Katarinu Herkfy² i s njome dobio g. 1536. castrum Mellen aliter Zajezda. Patačići su od sada faktički gospodari u Zajezdi, gdje su g. 1555. bili uvedeni u posjed³, a tijekom godina stekli su i u drugim krajevima varaždinske županije prostranih imanja,

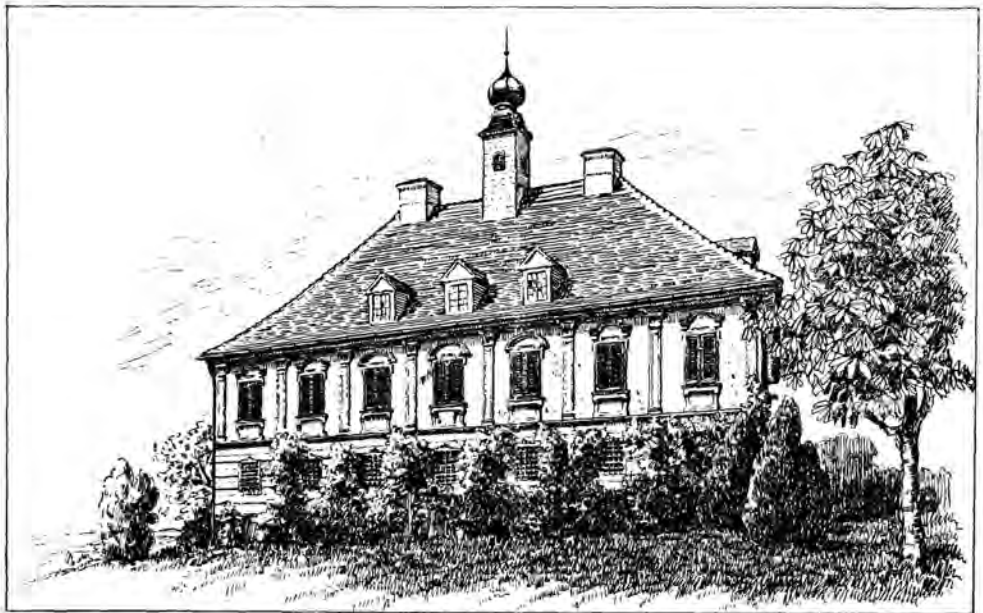
¹ Taj se Status familiae Patachich sjajno vezan i srebrom okovan čuva u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici pod signaturom S. M. 33. D. I. - Obitelj Herković Herkffy, koju spominju li-

stine sredinom XIV. vijeka, izumrla je u XVII. vijeku.

³ Arkiv jugosl. akad. III. d. 108.

koja se uz ostale izvan Zagorja navode u spomenutom kodeksu. Tu se nalaze brojne, na žalost, kako je već rečeno, nepouzidane, katkada i očito neistinite slike.

Do XVII. vijeka posjeduju Patačići imanja ili dijelove imanja Vidovec, Sv. Ilija, Beretinec, Orehovica, Velika, Marčinkovo, Demerje, Kaštel, Lović (kod Ozlja), Slavetić, Salince, Vinica, a kada su početkom XVII. vijeka dobili potvrdu plemstva od kralja Rudolfa II. (g. 1608.) stiču ponovno Vinicu (od Keglevića), Bračak, Hum, Grdence, Strucljevo, *Zleč in districtu Spičkovina*, Završje i Kebel (ex defectu Adami Spičko). Kasnije im pripade Gorica (od Keglevića), Jurketinec, Trnovec, Bežanec, Šikad, dio Bisaga, dio posjeda Bistrice, Grana (od Gotalovih); poslije smrti Adama Zrinskoga Vrbovec i Rakovec (g. 1710.). Dalje im pripadaše Maruševec i Budislavec u varaždinskoj županiji, kuća u Varaždinu (koja i sad opstoji) i kuća u Zagrebu

Sl. 37. Dvor Gornja Bedekovčina.

(nekadašnji cistercitski samostan u Dolcu), a k tomu i manji posjedi u Hrvatskoj i znatniji u Štajerskoj. Nikolin sin Petar pogibe kod Sigeta, tri člana te porodice nalazimo kao zapovjednike u Letovaniću, Glini i Tovunju; Ladislav se bori g. 1685. s Leslijem protiv Turaka. Ivan III. jezuita steče si glas kao profesor teologije u Beču, Petar VI. redovnik je pavlinski; Đuro II. biskup je bosanski, a Gabrijel (1688—1745.) i Adam (1717—1784.) nadbiskupi su kaločki. Vrlo mnogi se članovi ističu u javnim poslovima Hrvatske, a najpoznatiji je Baltazar (1663—1719.), utemeljitelj Pinte, koji je g. 1706. postao barunom. Gabrijel i braća mu postadoše g. 1735. grofovi. Posljednji je Patačić Bartol umro g. 1816., a supruga mu Eleonora (takoder od roda Patačićeve) umrla je g. 1834. kao posljedni član te obitelji. Djelovanje ovoga važnoga roda prikazat će skoro posebna monografija prof. Klaića.

Naročito se ističu Patačići kao dobrotvori crkve. Kapele u zajezdanskoj crkvi, gdje počiva Baltazar Patačić († g. 1616.), u Lepoglavi, gdje je pokopan Ladislav

(† 1710.) te onu u Remetincu kod Novoga Marofa sazidali su i uresili članovi te porodice, a i žena Iv. Ručića, koji je podigao sada već porušenu kapelu crkve remetske, bila je rođena Patačićka.

Bartol, veliki župan požeški, čovjek je novoga vremena. Rasprodavši dijelove svojega posjeda Zajezde, odredio je stanovitu svotu kao glavnicu, od koje će se pomagati kmetovi u nevolji. Ta zaklada postoji još i danas. A kako je naobrazbom stajao visoko ovaj rod, dokazuje knjižnica Patačićevih, koju je posredovanjem Jos. Sermagea g. 1818. poklonila Eleonora Patačić zagrebačkoj akademiji (sada u sveučilišnoj knjižnici), a u kojoj ima mnogo vrijednih i rijetkih djela.

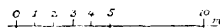
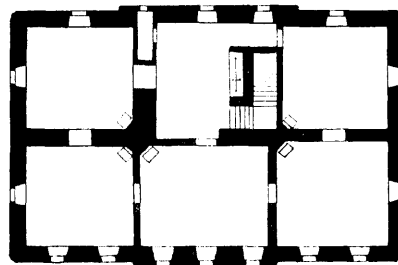
U gore spomenutom kodeksu narisana su dva kaštela *Zajezda*. Na jednoj slici naslikan je omanji dvor pod brijegom sa ruševinama grada Mellena, a na drugoj veći dvor sa ulaznim tornjem. Nad tom je slikom napis *Residentia modernae Zajezdae*. Ni jedan od tih nacрта ne odgovara današnjem dvoru. Taj je prostrana dvokrilna građevina na obronku do ravnice prema Budinščini. Među krilima je barokni portal, na kojem je negda bio grb obitelji Patačić (sl. 36).

Od Patačića preuzeli su dvor Kanotayevi, a polovicom XIX. vijeka bio je u rukama grofova Oršića. Od g. 1865. je Zajezda u posjedu porodice Halpera Sigetskih, koji su došli u Hrvatsku g. 1760.

Iz vremena, dok je cvala obitelj Patačićevih, nije se u dvoru baš ništa sačuvalo. Nekoliko lijepih portreta iz početka XIX. vijeka prikazuje članove porodice sadašnjega vlasnika Vladimira Halpera Sigetskoga i njegove supruge. Iz istoga su vremena nekoliko komada pokućstva i lijepa srebrnina.

Još treba istaći dva dvora, koji su nekada bili svojina porodice Bedeković. *Gornja Bedekovčina* je položajem svakako najljepši zagorski dvor. Na vrhu nevelikoga brežuljka sakrit gustom crnogoricom diže se jednostavno i otmjeno građeni dvorac sa malim tornjićem, danas u rukama obitelji Vranyczany. Nad jednostavnim, a lijepim portalom stoji i sada grb Bedekovića s ponosnim napisom: TV SCIRE VIS QVIS SIT ISTE QVI ME FECIT. BEDEKOVICH IPSE FVIT NICOLAVS DE KVMOR FELIX VERO SVO SANGVINE EXTITIT 1750. (1740—1750) (sl. 37).

Dolnja Bedekovčina je kasnija građevina, po izlzanom napisu nad portalom iz g. 1780. Dvorac je građen za pokrajnu granu porodice Bedekovića; mnogo je jednostavniji od susjednoga dvora Gornje Bedekovčine. U prizemlju su prostorije za kućanstvo. Tu se nalazi i navodni zatvor za kmetove: niska mračna prostorija, sa otvorom u vratima, kuda se zatvorenim pružalo jelo. U prvom spratu su gospodske prostorije, a u ormaru u stijeni do stubišta sasvim uređen i dobro sačuvan oltar XVIII. vijeka. U tim gospodskim odajama još su brojni portreti članova porodice Bedekovićeve (sl. 38).

Sl. 38. Tlocrt dvora Dolnje Bedekovčine.

Bedekovići su prastara obitelj, koja po istraživanju prof. Klaića vodi lozu od magistra Tome, notara kralja Bele IV., kasnijega biskupa vackoga i njegove braće

Ivana, Kristofora, Pavla i Stefana. G. 1267. dobiva magister Toma posjed Kumur¹. Taj se Toma spominje i g. 1268., 1275., 1281., 1283., 1284., 1285., a kao mrtav g. 1292. Ime Bedeković potječe od Benedikta, nazvanoga Bedek, koji u ispravama dolazi g. 1429—1432. Od članova te vrlo brojne obitelji ističe se kanonik Ljudevit kao pjesnik († oko 1671.), Benedikt († 1712.) biskup senjski, kanonik Nikola, osnivač župe sv. Barbare u Komoru († 1733.), Baltazar protonotar i viceban od g. 1740—1743., Ignacij vicecollonellus († 1744.), Antun podban († 1800.), kraljevski savjetnik Franjo, župan bekeški, koji je g. 1822. postao barunom († 1825.). Koloman Bedeković (1818—1889.) bio je ministar i ban hrvatski (1871—1872.).

Dobro je uzdržan, ali ponešto promijenjen i dvor baruna Amona Rukavine *Belec*, nekada vlasništvo grofova Auersperga² i posjed protonotara Adama Najšića, koji potječe od obitelji, što je koncem XVII. vijeka dobila plemstvo. S Adamom Najšićem izumire i njegov rod u muškoj lozi, nu po ugovoru s Auerspergima ostao je posjed još daljih 30 godina u rukama ženskoga nasljedstva.

Kraj staroga sredovječnoga grada Konjskih *Konjšćine* postoje ostaci kasnijega dvora istoga imena. Polovica je dvora srušena nakon potresa od g. 1880. Danas su i dvor i posjed vlasništvo nadbiskupa zagrebačkoga. U XVIII. vijeku živio je i umro tu grof Ivan Franjo Čikulín († g. 1746.), posljednji svoga roda, koji se rod ističe već u XIV. vijeku³.

Od manjih dvorova još su se sačuvali: *Gredice* (nekada pripadao Gubaševačkima, sada u vlasti plemićke porodice Babića), *Turnišće* (danas u rukama obitelji Halper Sigetski), *Lovrečan*, *Budinščina* (kao Budindol spominje se posjed već g. 1234.; kasnije u posjedu obitelji Lendekar, posjednice dobra Batine), *Beleci* (nekada posjed Mirkovečkih)⁴, *Ratkovec* (nekada posjed Đure Škarice, kasnije obitelji Jelačić), *Završje*, postojbina stare plemićke obitelji Završkih, *Zabok*, po kojem su se prozvali plemići *Zaboky* (kasnije u rukama porodice Vojković Vojkffy. Žiga Vojkffy, od g. 1763. grof, sagradio je današnju župnu crkvu u Zaboku). Svi ti dvorovi su bolje građanske kuće, danas dijelom u seljačkim rukama, a nijedan nije stariji od XVIII. vijeka.

Kada je Baltazar Krčelić pisao svoje „*Annuae*“, dodao je popis izumrlih već porodica u sadašnjoj varaždinskoj županiji. Nestalo je obitelji Pethö de Gerse, grofova Čikulina, Prašinskih, Gotalovih, Najšića, Orehovačkih, a danas nema ni Keglevića ni Sermaža ni Patačića ni Ratkaja ni Vojkovića, samo jedina porodica Bedekovića živi u Dolnjoj Bedekovčini. Gotovo cijelo je plemstvo ovoga kraja ostavilo kao zadnji spomen krasnu crkvu u Belcu; tamo se na oltarima i uređaju vide još njihovi grbovi, a u njihovim su dvorovima drugi ljudi. Njihovi se posjedi većinom raspali u sitni seljački posjed. Već je ponestalo i uspomene na njih u onoga svijeta, što živi na njihovoj zemlji; tek gdje koji znade za Patačice i Ratkaje i za krivicu, koju su im ta gospoda nanijela, a za čas nestat će spomena i Keglevićima. A i naše doba, koje se gradi demokratskim, osjeća, da bi možda bolje bilo, da ima danas svoga pravoga plemstva. Jer ovo je plemstvo, makar dijelom i tuđega porijetla, ipak postalo i bilo hrvatsko, sa svim dobrim i zlim osebinama. Ono je ostavilo bar tragove svoga bivstva u ovim spomenicima, a njihovi nasljednici nisu kroz više od jednoga stoljeća ništa umjeli da stvore.

¹ Smičiklas: Cod. diplom. V. 451.

² Krčelić, *Annuae* str. 547.

³ Krčelić, *Annuae* str. 384.

⁴ Vjestnik kr. zem. arkiva. XI. 36.

Crkveni spomenici.

Crkveni spomenici u ova dva kotara nisu monumentalne tvorevine, ali imade lijepih crkvi naročito iz baroknoga doba, koje moramo ubrajati među naše najzanimljivije građevne spomenike. Veličajnih građevina ni ne možemo tražiti ondje, gdje se nije moglo do danas razviti ni jedno oveće mjesto, gdje nije bilo ni jednoga starijega samostana i gdje su gospoda za svoju porabu imala u svojim dvorovima kućne kapele ili barem kućne oltare. Nu ako i nema među njima veličajnih spomenika, opet ima dosta znatan broj takovih, koji odaju vještu ruku dobrog majstora. Neobično velik broj sačuvanih crkvenih spomenika pokazuje vezu sa susjednom Štajerskom, pogotovo ako pomislimo, da je upravo napadno velik broj danas već sasvim iščezlih kapela. Napose valja istaknuti, da je vrlo mnoga kapela napuštena u razdoblju od 1771—1778. Ne rijetko spominju se i dvije kapele jedna tik druge, kako to još i sada nalazimo i u Štajerskoj. Nema sumnje, da su naši crkveni spomenici u ovim stranama nastali u tolikom broju baš usljed onoga znatno jačega religioznoga osjećaja, koje se ističe u gorskim krajevima. Mi ne znamo danas više, zašto su baš često na skroz nezgodnim mjestima nastale crkve, a teško, da ćemo to ikad više i saznati, nu sigurno je, da to nisu samovoljno odabrana mjesta, a mnoga su i svojim položajem od prirode već istaknuta. Ne bi se moglo ustvrditi, da su uvijek postavljali crkve u mjesta, koja su već postojala; čini se često vjerojatnijim, da je crkva bila prva, pa je od nje i po njenom patronu dobilo i mjesto svoje ime. Tako na pr.: Lovrečan kod Zlatara, Sv. Martin pod Oštrcem, Sv. Križ, Mihovljan. Jednom je zamijenjeno staro ime novim, nastalim od crkvenoga patrona: Konoba se prozvala Petrovsko. A sigurno je, da se ni patroni nisu sasvim samovoljno birali, kako se to kasnije činilo, gdje je iz neznanih razloga patron dapače promijenjen (kapela sv. Jakoba na Očuri bila je posvećena B. D. M.).

O postanku tih crkvi i kapela u starije doba znademo vrlo malo. Tradicije nema baš nikakove, pisani spomenici govore i onako kasno, pa i onda crkve i kapele spominju tek kao međaše. Kanoničke vizite počimlju tek u XVII. vijeku (prva je bila g. 1639.), a uz to nisu vizitatori gotovo nikada ništa zabilježili, što bi starije stanje spomenika prikazivalo. Tako smo u glavnom opet upućeni na one popise župa učinjene g. 1334., 1501. i 1574., pa na pojedine vijesti¹.

Već i najstariji popis zna gotovo za sve crkve, koje i danas postoje. Ako dobro tumačimo isprave od g. 1243.² i od 1258., onda su najranije spomenute crkve sv. Petra u Petrovoj gori kod Lobora i sv. Mihajla u Mihovljanima. Nu glavno nam kazuje o svojoj prošlosti građevina sama, jer i najopsežnija kasnija promjena nije nikada uništila svakoga znamenja iz prošlosti. Dakako, ne će se dati uvijek ni iz

¹ Popis od g. 1334. spominje ove župe: Sv. Petra u *Konobi* (Petrovsko), sv. Nikole u *Krapini*, sv. Trojstva u *Radoboju*, sv. Križa u *posjedu Petra sina Nuzlinova* (Sv. Križ Začretje), sv. Mihajla blizu *Komora* (Mihovljan), crkvu u *Loboru*, crkvu sv. Petra kod *Lobora*, sv. Križa, sv. Ladislava, sv. Laurencija (= Lovrečani), sv. Martina pod *Oštrcem*, sv. Jurja u *Belcu*, sv. Nikole u *Selnici* (crkva porušena), sv. Marije u *Zajezdi*. Popis od g. 1501. ne nabraja svih

tih crkvi, nego spominje samo: Krapinu, Konobu, Lobor, Belec pod Oštrcem, Zajezdu, sv. Dominika (= Konjščina), Komor, sv. Križ (u Začretju) i sv. Trojstvo (u Radoboju) [Starine sv. IV. str. 205]. G. 1574. spominju se u zagorskom arhidjkonatu crkve u Krapini, Radoboju, Loboru pod Oštrcem, u Belcu, Zajezdi, Konjskom, Maču, Komoru, Začretju, Konobi.

² Smičiklas, Cod. dipl. IV. 209 i V. 113.

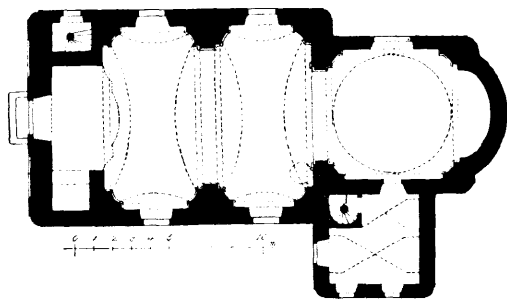
same građevine ustanoviti sav njezin razvitak; za hronološko određivanje pribrano je premalo materijala, a tuđinske nam prilike ne pomažu mnogo. Jedno valja pripaziti: vizitacije su dragocjeno pomagalo za upoznavanje razvitka tih spomenika, ali u njima ima očitih neistina, ta može i danas čovjek doživjeti, da dobije skroz krive podatke od ljudi, koji su sami preinake i dogradnje izvodili. Zato se iz vizitacija priopćuju samo takovi podaci, koji su potpuno pouzdani.

Teško bi bilo sigurno ustvrditi, da je i jedan spomenik sačuvao što iz romanskoga doba: možda je toranj stare župne crkve u Belcu još u jezgri romanski. Osobitosti kasnoga romanskoga doba ima i kapela sv. Križa kod Budinščine, u kojoj se sačuvala i vrlo zanimljiva kamena propovijedaonica, ukrašena romanskim motivima. Najveći dio crkvenih spomenika ovoga kraja nastao je u doba gotskoga sloga, pa je i sačuvao znakove doba svoga postanka. Iz toga su vremena crkve u Krapini (stara župna crkva), Radoboju, Petrovskom, kapela sv. Antuna u Grabovcu kod Zaboka, po svoj prilici i crkva u sv. Križu-Začretju. Gotske su župne crkve u Mihovljanu, Zajezdi, Hrašćini i stara u Belcu, zatim sadašnje kapele sv. Jakoba na Očuri, sv. Magdalene u Kuzmincu i sv. Petra u Petrovoj gori, Marije Gorske i sv. Martina — sve tri kod Lobora —, sv. Lovre u Lovrečanu, sv. Križa u Budinščini, sv. Jakoba u Batini, i barem donekle ona sv. Petra kod Gotalovca i sv. Vida kod sv. Križa-Začretja. Barokno je doba ostavilo nekoliko znatnih spomenika: veliku kapelu Marije Jeruzolimske na Trškom Vrh, novu župnu crkvu u Belcu i onu u Bedekovčini. Sagradilo je neke kapele i dogradilo je gotovo u svakoj crkvi po nešto. *Nikad u nijednom slučaju nije se u doba baroka posizalo za preživjelim formama prošlih epoha. Devetnajsti vijek nije stvorio gotovo ništa:* župne crkve u Loboru i Orehovici spomenici su upravo posvemašnjega zaostajanja i propadanja. Pod kraj tog vijeka gradi se nova krapinska crkva u tobože gotskom slogu.

Nije teško odgovoriti na pitanje, kakova je bila sredovječna gotska crkva u ovim krajevima, jer su se neke sačuvale gotovo posve nepromijenjene. One su imale lađu redovno pokritu ravnim drvenim, često oslikanim stropom, u svetištu su bile

svodene, a zidani su toranj rijetko kada imale. Takova je crkva nekadašnja župna u sv. Martinu pod Oštrcem, Radobojska župna crkva i kapela sv. Lovre u Lovrečanima, koja je svoj slikani tabulatum dobila tek g. 1666. Sve do polovine XVIII. vijeka nisu se bitno mijenjale, nu tamo iza četrdesetih godina toga vijeka sve su gotovo dobile barokne svodove. Tako su crkve postale niže i tješnje, a još se više stijesnile, kada je ugrađen i toranj (Petrovsko). Na taj su način dograđene crkve u Mihovljanu, Zajezdi, Hrašćini,

sv. Jakob na Očuri, sv. Magdalena u Kuzmincu, sv. Petar i Marija Gorska kod Lobora, sv. Jakob u Batini. Kako je svod niži od tabulata, to su se nad svodom sačuvali omazani zidovi, pa na njima katkada i stare slikarije (na pr. u Zajezdi, sv. Jakobu na Očuri). Samo jedna jedina od sviju crkvi u ovom kraju ima i u lađi svod iz vrlo kasnoga gotskoga doba: stara župna crkva u Belcu.

Sl. 39. Tlocrt župne crkve u Bedekovčini (Komor).

Sredovječna crkva u ovom kraju nema obično zidanoga zvonika: zvona su bila smještena u drvenom tornjiću, koji je mogao i zasebno stojati ili u tornjiću nad ulazom u crkvu. Neke su crkve imale ipak i u doba gotškoga sloga zidane — dakako niže — zvonike. Tako župna crkva u Krapini, od koje se donji dio u novo-gradnji i sada sačuvao, sv. Jakob na Očuri, župne crkve u Mihovljanu, Hrašćini i Zajezdi (gdje je taj toranj neobično širok i urešen sa lijepim kasnogotskim prozorom, na kojem je ubilježena i godina postanja: 1535.). Kasnije je doba redovno zvonike povisivalo, a crkvama bez zvonika dozidavalo nove (sv. Lovro u Lovrečanu, sv. Jakob u Batini, Marija Gorska kod Lobora, župna crkva u Petrovskom, sv. Antun kod Zaboka), nu mnoge su i do današnjega dana ostale bez zidanih zvonika. Kape su tornjeva sve iz kasnoga vremena.

Svetište crkvi vrlo je često zadržalo gotško svodovlje, učinjeno u kasnogotsko doba. Te kasne mrežaste svodove, koji su se još gradili u XVI., dapače i XVII. vijeku, nalazimo u župnim crkvama u Petrovskom, Radoboju i Zajezdi, dok je križni gotški svod, većinom ranijega podrijetla, ostao u župnoj crkvi u Mihovljanu, pa u kapelama sv. Jakoba na Očuri, Marije Gorske kod Lobora, sv. Martina pod Oštrcem, staroj župnoj crkvi u Belcu (vrlo pomno izrađeno, još iz starijega doba).

Triumfalni luk sa gotskim rezom gotovo se uvijek sačuvao.

Gotški uokvirena vrata nisu baš suviše česta a još su se rjeđe sačuvali gotški prozori. Gotški urešene dovratnike ima župna crkva u Zajezdi (nekadašnji glavni ulaz), kapela sv. Jakoba na Očuri (i na glavnom i na pokrajnom ulazu), kapela sv. Magdalene u Kuzmincu, kapela sv. Martina pod Oštrcem, stara župna crkva u Belcu (sa neobičnim gotskim uresom nad vratima). Dovratnike sa jednostavnim gotskim rezom ima kapela sv. Jakoba u Batini, sv. Petar Loborski, kapela u Lovrečanu i Marija Gorska kod Lobora. Ulaz u sakristiju u crkvi zajezdanskoj i u hrašćinskoj ima kasnogotska vrata značajne forme, t. zv. gedrückter Kleeblattbogen

Prozori su gotovo svi preinačeni, samo župna crkva u Radoboju ima u svetištu prozore sa gotskim kružištem (Masswerk) sa motivom ribjega mjehura, ali ti su dijelom zazidani.

Sl. 40. Nutarnjost župne crkve u Bedekovčini.

Proširivanje crkvi počimlje razmjerno dosta kasno, a to se zbiva tako, da se nova šira lađa prigradi starom svetištu (Petrovsko, gdje je zvonik tim došao u novu crkvenu lađu, sv. Vid kod Sv. Križa), ili se dodavaju crkvi pobočne kapele. Kod gdje kojih se pred glavnim ulazom sazidao toranj, pa se taj spojio novim pročelnim zidom s crkvom (Lovrečan, sv. Antun kod Zaboka). Crkva u Zajezdi dobila je pred glavni ulaz još jednu prostoriju.

Pjevališta su sva načinjena u barokno doba (polovicom XVIII. vijeka); većinom su zidana, tek su u omanjim kapelicama drvena.

Cinkture imaju gotovo uvijek proštenjarske crkve: Marija Gorska kod Lobora, sadašnja župna crkva u Belcu, a najveću i najljepšu kapela Marije Jeruzolimске na Trškom Vrh.

Pisani spomenici sve do XVII. vijeka nikada ne spominju graditelja (Bauherrn), a još manje meštре, koji su crkve gradili. Tek u XVII. vijeku čujemo, da je Keglević sazidao krapinski samostan sa crkvom, u XVIII. vijeku, da su crkvu na Trškom Vrh gradili građani krapinski, a župnik je Gorup bio glavni pokretač te gradnje. U isto doba diže plemstvo svoju zavjetnu crkvu, sada župnu u Belcu, kanonik Nikola Bedeković gradi župnu crkvu u Bedekovčini, ali ni jedanput ne doznajemo, tko je nacрте stvorio, ni tko je gradnju izvodio. Tek nekoliko obrtnika, koji su uredili kapelu na Trškom vrhu, poznajemo bar po imenu i boravištu.

Istaknuti valja, da su i kod gotovo posvemašnje novogradnje belečke župne crkve župnici — naročito župnik Kuneč —, pa kod gradnje zlatarske župne crkve župnik Lončarić, bili pokretači i glavni suradnici, a ni jednomu nije ni u snu na um

Sl. 41. Kalež župne crkve u Bedekovčini iz g. 1713.

palo, da u ičem gradi drugačije, nego što njegovo vrijeme traži: svaki komadić crkve i njenoga namještaja potpuno su u duhu vremena. Ovi su ljudi potpuno osjećali, da nipošto nije „stil“ nešto, što bi se dalo oponašanjem uzora iz prošlih vremena učiniti, već su dobro znali, da svako vrijeme ima svoje određene oblike. Nijednomu nije na um palo, da bi oblici njihove građevine bile manje vrijedne i manje crkvene od prijašnjih, recimo romanskih ili gotških građevina. Zato i jesu njihovi radovi pravi spomenici njihova vremena; ti su ljudi osjećali istinitost onih nazora, do kojih je naše doba opet došlo tek teškom mukom.

Ne možemo više točno ustanoviti, kako su bile gotske crkve oslikane, a da su to bile barem u nekim svojim dijelovima, o tom nema sumnje. Sačuvalo se od toga vrlo malo. Po slabim tragovima slikarija u staroj belečkoj crkvi (a tu ima

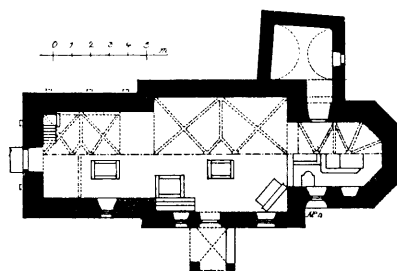
tragova opetovanoga slikanja) ne može se mnogo zaključivati, a ni po onim fragmentima nad svodom župne crkve u Zajezdi. Mnogo će biti povoljniji odgovor na ova pitanja, kada se jednom odbije premaz sa stijena svetišta nekadašnje župne crkve sv. Martina pod Oštrcem. Tu je cijelo svetište bilo urešeno slikarijama, a kako su urezivana imena hodočasnika XVI. vijeka, bit će ta slikarija, barem iz toga vremena, ako ne i starija. Iz vizitacija saznajemo, da je i svod u kapeli sv. Jakova na Očuri bio pokriven starom slikarijom. U svim drugim crkvama nestalo je posvema starih freska, u koliko ih je bilo.

Barok dakako ne može nikako biti bez svojih bujnih nemirnih kompozicija. Iz g. 1730. potječe fresko na vanjskom zidu samostanske crkve u Krapini; desetak godina kasnije slika Ivan Ranger belečku crkvu, a valjda i onu u Hrašćini; g. 1771. oslikana je bogato kapela na Trškom vrhu. O tim slikarijama govorit će se u prikazu ovih crkava. Sve što je XIX. vijek naslikao, mora se nazvati neukusnim (župna crkva u Zlataru, cinktura oko kapele u Trškom Vrhu itd.).

Od crkvenoga namještaja iz gotskoga doba nije se nigdje ništa sačuvalo, premda vizitacije ističu ne rijetko stare krilne oltare. Najstariji sačuvani oltari potječu iz polovine XVII. vijeka. To su barokni oltari, koji u svom sastavu još posve sjećaju na renesancu, a samo ornamentacija im je barokna. Svakako je jedan od najljepših ove vrsti bio glavni oltar u staroj krapinskoj crkvi. Ovomu je najbliži oltar u samostanskoj crkvi u Krapini, u ornamentu nešto slabiji, s figurama znatno manje vrijednosti. Svojom lijepom zgodnom kompozicijom odlikuje se oltar u kapeli u Klupcima. Kasno renesanski oltar u gotskom svetištu Marije Gorske kod Lobora pristaje tako, da bi se jedva dao zgodniji oltar zamisliti, a takov je i onaj u staroj crkvi u Belcu, koji je prenesen valjda iz neke druge crkve. Napose valja istaknuti lijevi pobočni oltar sv. Magdalene u kapeli sv. Petra u Gotalovcu i po neobično finoj izradbi ornamenta i po izvedenju dvaju ovećih pokrajnih svetačkih kipova i onih četiriju svetica u okviru slike u središtu oltara.

Barokni su oltari brojni i prilično slabi; bolji su u loborskoj, zlatarskoj, orehovičkoj crkvi i u pobočnoj kapeli crkve u Zajezdi. Djetinjastim izmazivanjem drveta (jasno sivom bojom) iskvaren je glavni oltar u kapeli na Trškom Vrhu. Sjajni su oltari u belečkoj župnoj crkvi, naročito dva pobočna u lađi, koji su jedincati i po kompoziciji i po ornamentima i po finoj, živoj izradbi kipova. Tu je barok upravo prognao svaku liniju do zavijene. Još bi se morala spomenuti ona vrst oltara, kakovu nalazimo na pr. u Zaboku, gdje je oltar zapravo samo tabernakul, a iza njega je slika crkvenoga patrona. Oltari XIX. vijeka svi su neizmjereno slabi, ili obična sajamska makar i skupa roba ili radnja nevješta stolara. I tu se upravo porazno dokumentira potpun gubitak svakoga umjetničkoga osjećaja u XIX. vijeku.

Klupa iole bolje izradbe u opće nema. Od svih propovijedaonica valja istaknuti samo dvije: onu u kapeli sv. Križa kod Budinščine, od kamena sa ornamentima, koji živo podsjećaju na romanske. Očito je to radnja kojega domaćega meštra. Druga je divot propovijedaonica u župnoj crkvi u Belcu, gdje je majstor sa-

Sl. 42. Tlocrt stare župne crkve u Belcu.

stavio sve, što je god barokna umjetnost smogla. Izvan crkve smještena je jednostavna kamena propovijedaonica pred kapelom Marije Magdalene u Kuzmincu.

Nadgrobnih spomenika i nadgrobnih ploča ima u crkvama razmjerno vrlo malo. Baš u ovom nekada tako feudalnom kraju očekivali bi ih više: plemstvo

Sl. 43. Stara župna crkva u Belcu.

si je odabiralo crkve za vječni pokoj, pa metalo u nje spomenike, misleć da će i ovi potrajati do u daleka vremena. Nu to se nije ispunilo. U staroj krapinskoj crkvi bilo je par ploča, koje su danas uzidali u potporne zidove; u samostanskoj se crkvi u Krapini sačuvao spomenik Gašpara Bedekovića († g. 1656.), u Radoboju Gjure Habjanića († 1762.) (i pred župnim stanom grobna ploča nekog Stanyshana, po Kukuljeviću iz g. 1541.), u Zajezdi na pō hrvatski spomenik Baltazara Patačića († 1616.), u Mihovljanu Ivana Radića († 1630.) i župnika Grgura Zebeća († 1684.), u Maču spomenik Mojsije Humskog, vlastelina u onom kraju († 1584.), u Zlataru i Konščini spomenploče župnicima, u Gotalovcu zapis biskupa Pucza, posljednjega člana Gotalovačke obitelji. Sve te ploče imaju lih historijsko znamenovanje; umjetnička im je vrijednost sasvim neznatna.

Stupovi (Bildstöcke) nisu u ovom kraju česti, a ima ih tek prema gornjoj štajerskoj granici oko Varaždina i Vinice. Najvrijedniji je onaj kod Zajezde, dar N. Žabčića iz XVII. vijeka i onaj pred Keglevićevom kapelom nedaleko Lobora. I u samom Loboru jedan je obični stup (sa ogradom, iz g. 1762.), nedaleko crkve u Hrašćini kip sv. Ane sa rimskim nadgrobnim spomenikom, pa Marijin stup pred samostanskom crkvom u Krapini. Crkvenoga posuda sačuvalo se prilično mnogo, nu i to je sve iz kasnijih dana. U ovim tvorevinama održale su se gotske forme još najduže vrijeme, dapače i onda, kada ih majstor nije umio više pravo upotrebljavati. Iz g. 1660. potječe monstranca u Maču, a ne će biti starija ni loborska. Iz XVII. vijeka su ciborij iz g. 1690. s hrvatskim napisom u Loboru, gotski kaleži u Zajezdi (1602.), sv. Križu kod Budinščine, sv. Martinu pod Oštrcem (1612.), pa dva lijepa u župnoj crkvi krapinskoj. Svi su ostali barokni, tek u XIX. vijeku nastaju one nemoguće mašinske imitacije gotskih kaleža, gdje se sasvim izgubio svaki osjećaj za duh oblika, koji su besmisleno imitirani.

Lijepi su kaleži iz druge polovine XVII. vijeka s prikovanim ornamentima, kako ih ne rijetko nalazimo (na pr. u župnoj crkvi u Hrašćini). Bogato barokno po-

sude iz polovine XVIII. vijeka imaju crkve u Belcu i na Trškom Vrh. Najsajniji je komad barokna monstranca belečke crkve, a iza nje bogati divot kalež Gabriela Bedekovića i Mirka Esterhazyja u Bedekovčini iz g. 1713., a nimalo ne zaostaje za njim kalež župne crkve Sv. Križa u Začretju, valjda iz XVII. vijeka.

Iz početka XIX. vijeka ima malo kaleža: jedan u samostanu krapinskom (sa emailom), drugi jednostavniji u Mihovljanu.

Zvona ima u svakoj crkvi i kapeli dosta. Starijih sa gotskim napisima nije se mnogo sačuvalo (sv. Martin pod Oštrcem, Radoboj, Lobor [iz g. 1501.], Gotalovac); ostala su većim dijelom iz XVIII. stoljeća, ali ih ima dosta i iz XIX. Najzanimljiviji je zapis na zvonu kapele u Klupcima.

Staroga misnoga ruha gotovo i nema više. Jedan pluvijal i mala kazula iz stare Krapinske crkve vrijedi spomena, a napose divot ruho u župnoj crkvi u Zajzdi, dar biskupa Pucza iz XVIII. vijeka. Ostalo je ili sažgano ili palo u ruke agenata.

Župna crkva sv. Barbare u Bedekovčini. (Sl. 39—41).

U Komoru (Bedekovčini) postojala je prije kapela župe sv. Križa-Začretja. Bila je drvena, priprosta, *commode extracta* veli vizitator od g. 1665. G. 1721. dađe Nikola Bedeković sazidati novu kapelu s drvenim tornjem, a g. 1729. postade ona župnom crkvom, te je već tada imala 5 oltara kao i sada.

Ta je crkva građena kroz dulje vremena, pa je ipak postala posve jedinstvena tvorevina kasnoga baroknoga doba. Nije orijentirana, već postavljena gotovo od sjevera k jugu. Vanjština je prilično jednostavna, stijene glatke, uglovi barokno zakruženi. Na desno je prizidana sakristija sa kasnim baroknim svodom. Nad ulazom u crkvu bio je prije napis, koji se već pred 5 godina nije mogao odgonetnuti, a sada je sasvim premazan.

U prednjem je dijelu lađe pjevalište, koje počiva na svodu, a taj se upire na stijene dogradnja, u kojima je s desna ulaz na zvonik, a s lijeva ulaz na pjevalište. Lađa je svodena barokno na 2 polja, kapiteli pilova urešeni su drukčije od onih u svetištu. Svetište je pokriveno sa kupulom vrlo lijepih omjera.

Oltari nisu mnogo vrijedni. Glavni sv. Barbare je trošan i nelijep barokni komad sa slikom sv. Barbare i dviju svetica po strani (sl. 40). U lađi je na desno uz svetište oltar ranjenoga Isusa, lijevo Majke Božje, uz srednje pilove u lađi lijevo oltar

Sl. 44. Sjeverna strana tornja stare župne crkve u Belcu.

sv. Ivana Nepomuka, desno sv. Antuna. Propovjedaonica je dar Bedekovičev iz g. 1796. Na njoj je dvostruki grb Nikole Bedekovića sa slovima N. B. i supruge

Sl. 45. Nutarnjost stare župne crkve u Belcu.

mu Franciske Czindery sa slovima F. C. Oko crkve je groblje. Veća su zvona u crkvi iz novijega vremena. Veliko je preljeveno g. 1882., srednje g. 1864. Jedno malo ima napis ZAGRABIAE 1811, a na najmanjem je ubilježena godina 1671.

Crkva ima krasan kalež urešen sa 8 emajlnih slika, koje prikazuju prizore iz Sv. Pisma (sl. 41). Godinu postanja i darovatelje označuje ovaj napis: G : D : GABRIEL BEDEKOVICH · DE KOMOR EXCEL / : et R : D : C : EMERICI : ESTERHAZY · DE : G : E : Z : A : B : V : M : D : T : S : C : R : M : A : I : C : AVLE : CAPITANEVS. Pro Capela : S. Barbarae F. F : 1713. Vrlo je zanimljiva i monstranca, slična onoj u Desiniću, publiciranoj u Vjesniku hrv. arheol. društva XII 1912 str. 230 sl. 87.

Ma da je župna crkva u Bedekovčini razmjerno mlada crkva, ipak se je u kratkom vremenu dosta promijenila. G. 1756. imala je crkva još tabulatum, a

toranj se je tek počeo graditi. Taj je dovršen g. 1768., a tri godine kasnije dograđena je sakristija. Poslije potresa od g. 1778. bude crkva od temelja obnovljena, a taj je posao bio svršen g. 1786. Tada je crkva dobila onaj oblik, što ga sada ima. Lada je svođena, drveno je pjevalište zamijenjeno zidanim, toranj, koji je prije stajao kraj sakristije, podignut je nad pročeljem, a nad sakristijom načinjen je oratorij.

Stara župna crkva sv. Jurja u Belcu. (Sl. 42—47).

Medu najzagonetnije crkvene građevine u cijelom Zagorja spada stara župna crkva u Belcu, koja danas služi kao kapela. I druge su crkve nastajale tekom vremena, nu tako različiti nisu pojedini građevni dijelovi kod nijedne druge. Sasvim dobro orijentirana crkva stoji na uzvisini nedaleko župnoga stana. Na zapadu je glavni ulaz u crkvu, zapravo u prvi njezin dio: prostrani četverostrani toranj. Taj nije isprva bio sastavni dio crkve, već po cijeloj svojoj strukturi obrambeni toranj, uz koji je možda bilo i drugih zgrada. Svakako je to najstariji dio građevine s ostacima iz romanskoga doba. Nu i na njem se jasno razabiru dvije građevne perijode.

Dolnji dio graden je, kako se to na sjevernoj strani vrlo dobro razabire, od čvrstih kvadra, a nad ovim je zide od kamena lomljenca. Na sjevernoj strani tornja, gdje prestaje zid od kvadra, ostaci su triju konzola; dvije su druge na zapadnoj strani nad ulazom u istoj visini sa onim trima. Teško da će se ikada saznati, što su te konzole nosile. Iz ovoga tornja otvaraju se nad svodom lađe vrata, uokvirena masivnim pomno isklesanim dovratnikom, koja su jamačno nekada imala da vode u drugu, sada nestalu prostoriju. Nad glavnim ulazom vidi se s nutarnje strane pročelnoga zida zazidan drugi nekakav ulaz. Na južnom zidu tornja vide se stari gotski prozor i dvije strijelnice, od kojih je jedna kasnije proširena. Na tom je tornju u kasnije vrijeme podignut neugledan osmerokutni tornjić.

Do ovoga „berchfritu“ vrlo sličnoga tornja dozidana je lađa, koja je isprva imala drven strop, a kasnije je dosta surovo svodena gotskim svodom. Rebra su iste vrsti kao i ona u tornju te počivaju na konzolama, koje imaju oblik grubo izrađenih ljudskih glava. Od zaglavnih kamenova ima jedan prema dolje okrenutu ljudsku glavu, drugi rozetu, a među sastavcima rebara opet su ljudske glave. Ulaz u južnom zidu lađe kasnogotskoga je oblika, uokviren gotskim dovratnikom, a taj je urešen neobično izvedenim kružištu sličnim uresom.

Svetište je za jednu stepenicu više, te je svodeno gotskim svodom, kojemu su rebra sasvim različna od onih u lađi, a počivaju također na konzolama. I rebra i konzole su i bolje izvedene, a potječu očito i iz starijega vremena. Osobito su pomno izvedene srednje konzole, a svaka je drugačija. S lijeve je strane uzidano u svetište svetohranište, zatvoreno željeznim vratima, do kojih je lijevo i desno po jedna ruka, koja seže za suncem ili zvijezdom (sl. 47).

U svetištu je i jedini spomena vrijedni oltar ove crkve posvećen sv. Jurju (sl. 45). Djelo je iz polovine XVII. vijeka, veoma skladno skomponovano, očevitno doneseno s drugoga mjesta, jer je oltaru za volju otrgnut komad rebra na desnoj strani.

Otpornjaka na crkvi nema. Oko svetišta je načinjen gotski podnožni vijenac, koji se nastavlja prema sakristiji, a ta je veoma kasna neskladna nadogradnja. Stari su prozori ostali na svome mjestu, ali im je oblik mijenjan. Jedan u svetištu na desno od oltara je zazidan. Jedini u starom obliku sačuvani prozor je onaj spomenuti na južnoj strani tornja, a drugi su nekada bili jamačno ovome slični. Pred vratima u južnom zidu lađe načinjen je u XVII. vijeku mali portik. Cijela crkva, koja sastoji iz tri naknadno sastavljena dijela, postaje zagonetnijom tim, što su se u sjevernom zidu lađe otkrila dvojna zazidana vrata, od kojih jedna još imaju i gotski dovratnik. Tu će se dakako morati još dalje istraživati.

Vizitacije ne spominju ništa, što bi moglo razbistriti postanje crkve. Vizitator iz g. 1674., koji je crkvu već vidio svodenu i slikanu (i sad se vide tragovi opetovanoga slikanja), već se čudi nerazmjerju tornja. Vizita iz g. 1729. spominje napadno mnoge grobnice ove crkve: parohijalnu, Ane Erdödy, obitelji Kiss, Jelačić iz Ratkovca, Završki (posjednici u belečkom Završju) i Plenar u Prepuštovcu. Potres od g. 1778. ošteti je crkvu.

Sl. 46. Zaglavni kamen sa svoda stare župne crkve u Belcu.

Sadanja župna crkva Marije Sniježne u Belcu. (Sl. 48—54).

Nema sumnje, da je to najljepša barokna crkva ne samo u Zagorju već i u cijeloj Hrvatskoj. Sve, što je kasni barok najljepšega u nas smogao, sneseno je u tu crkvu, sva kićenost i bujnost u oblicima i u bojama, a uza sve to još i otmjenost odlikuje ovu crkvu od sviju iz onoga doba. Već je spomenuto, da je ta crkva amanet, zadnji dar plemstva ovih krajeva, spomenik, učinjen u vrijeme, kada su još cvale zagorske porodice Keglevića, Bedekovića i drugih. Svih je nestalo do jedine obitelji Bedekovića.

Sl. 47. Svetohranište u zidu svetišta stare župne crkve u Belcu.

Vizitacije govore opširno o gradnji crkve, a u arhivu jugoslavenske akademije u Zagrebu čuva se opis njezin iz g. 1758. pod napisom: *Descriptio novae ecclesiae beatissimae Virginis Mariae sub titulo ad Nives fundatae, alias Bellecensis dictae, filialis vero ecclesiae parochialis sub castro Bellecz, conditae anno domini 1758.* Nu ma da jedno i drugo vrelo govori o postanju crkve, ipak nije sasvim jasno, kako je nastala i zašto je sazidana. Upada naročito u oči, da pisac onoga opisa ni jednom riječju ne spominje Adama Najšića, protonotora kraljevstva, koji je po svjedočanstvu vizitacija baš odlučno sudjelovao pri konačnom uređenju crkve. Možda je pri sastavu opisa odlučivao Baltazar Krčelić, koji je pomogao, da se uz ime Adama Najšića privezala jedino uspomena, da je bio primus potator regni. Nu ljudi, koji stvaraju ovakova djela, ne zaslužuju, da budu zaboravljeni.

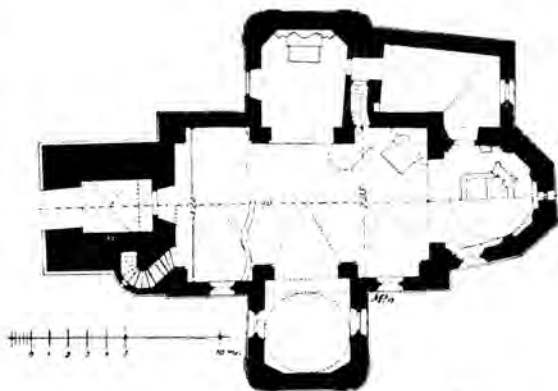
Oko g. 1674. nastala je ovdje na osamljenom mjestu, zvanom Kostanjevac ili Kostanjek, crkva, koja je još i sada dosta daleko od samoga sela Belca. Navodno je čudesna pojava sklonila grofinju Elizabetu Keglević, udovu ml. Jurja Erdöda, da je 1677. darovala za *uzdržanje i daljnu napravu crkve* šest kablova gornice sa dobra belečkoga. Vizitator spominje, da je crkva g. 1674. bila već gotova, da je s temelja novo građena, da je dosta velika, da joj je sanktuarij presvođen, a lada pokrita drvenim stropom. To je bilo za župnikovanja Đure Dudića, a nastavila se gradnja za župnika Lad. Horvata. Očito je prvotna crkva bila kasnogotska građevina, valjda slabo izvedena, pa nije čudo, da ni dalje krpavanje župnika Horvata, koji je g. 1735. počeo dizati toranj, nije mnogo koristilo: zidovi su bili vlažni, oni u tornju loše građeni, pa se nije bilo nadati dugomu opstanku. Velika proštenja iz dalekih krajeva sklonuše župnika Pavla Kuneka, da posve obnovi crkvu. Povjerenstvo, u kojem su bili zagrebački kanonik kantor Adam Stjepanić i župnik zlatarski Nikola Tomić, pregleda crkvu, uvjeri se o potpunoj neshodnosti gradnje i Kunek dobi dozvolu za novogradnju.

Po vizitaciji od g. 1742. bila je crkva — tada još kapela — dovršena. Izričito veli vizitator svojom lošom latinštinom: *Visitavi hanc capellam, quam ex sin-*

gulari devotione erga B. V. spect. d. Adamus Naissich, regni magister pronotarius . . . dilatare et perlongare curat et fornicem apponere, immo totam capellam pulchris picturis exornare, lapide quadrato sternere . . . Po tom bi baš glavna zasluga išla Adama Najšića. Deskripcija ne zna o tome ništa, već tvrdi, da je župnik Kunek crkvu *gotovo sasvim* srušio i veću građevinu osnovao. Početkom g. 1739. bila je crkva sa svetištem obnovljena, a g. 1741. dovršen je čitav posao, koji je Kunek započeo sa tri dukata.

Ovdje je malo podrobnije prikazana građevna povijest te crkve po izvorima. Učinjeno je to zato, da se uzmogne bar donekle razumjeti sastav crkve, kako ga pokazuje njezin tloris. U isto gotovo vrijeme nastala je i crkva na Trškom Vrhu kod Krapine: jedan pogled na tloris dostaje, da se покаže, kako je ova crkva doista posvemašnja novogradnja sasvim u duhu svoga vremena, dok tloris crkve u Belcu pokazuje takovu nepravilnost i takav neobičan sastav, da ne možemo nego vjerovati, da su tu upotrebili glavne zidove još stare gotske crkve. Toranj je postavljen koso prema crkvi, što samo po sebi još ne bi bilo tako čudno. Najnapadniji je smještaj pilova u lađi, tamo gdje se sastaju zidovi njezini sa zidovima pobočnih kapela. Oni samo polovicom stoje uz zidove lađe, tako da bi druga polovica mogla nositi popruge svodova pobočnih kapela, ali to nije učinjeno tako, nego se popruzi odupiru o same zidove. Napadna je i nepravilnost svetišta, kojemu lijevi i desni zid nisu paralelni, nego isto tako konvergentni kao kod kasnije opisane kapele u Batini. Ne vidi se danas više ni razlog, koji je ponukao graditelja, da i pobočne kapele sagradi tako nepravilno.

Sama vanjšina crkve ne odaje ničim sjaja, kojim se odlikuje unutrašnjost njezina. Sagradena u ravnici i okružena sa nekoliko kućica ističe se jedino nerazmjerno visokim tornjem, koji je kroz dugo vremena građen.

Sl. 48. Tlocrt nove župne crkve u Belcu.

Sl. 49. Nova župna crkva u Belcu.

Ušavši ispod tornja kroz glavni ulaz u crkvu i prošavši ispod pjevališta ukazuje nam se cijela ponutrina crkve sa svojim krasnim oltarima i propovjedaonicom. Najljepši je glavni oltar, koji ispunjuje cijelu pozadinu svetišta. U gornjem je dijelu među anđelima Sv. Trojstvo nad B. D. Marijom, koja je smještena u središtu oltara.

Sl. 50. Propovjedaonica nove župne crkve u Belcu.

evangelista Matej, s desna u ekstazi evangelista Ivan. Svaka je figura individualno prikazana. Ni darovatelj desnoga oltara u ladi, podžupan zagrebački Nikola Vojković

Lijevo i desno gore su kipovi sv. Helene i sv. Rozalije, a ispod njih su među vitkim stupovima kipovi sv. triju kralja, kojima se kao četvrti pridružio sv. Stjepan kralj. Na lijevom i desnom kraju podupiru arhitekturu žrtvenika dva atlanta ogrnuta u lavlje kože. Grupa sv. Trojstva je upravo majstorski izrađena. Tu nema konvencionalnih poza, svaka je figura nešto posebnoga. Sv. Tri kralja imaju na sebi barokno odijelo, kralj Stjepan je najslabije izrađena figura. Kraj stijene nose dva anđela grbove Baltazara Bedekovića i supruge mu rodene Somogy. Na oltaru je napis:

DE NIVE VIRGO TVO NIVEO
SACRATA DECORI
PIETATE
BALTHASARIS BEDEKOVICH REGNI
V.-BANI ATQVE
ROSALIE SOMOGI
VXORIS SVÆ

Veća slova označuju godinu 1743.

Pobočni oltari u ladi posvećeni su sv. Josipu i sv. Barbari. Prvi lijevi dao je načiniti grof Ivan Franjo Čikulin, prvi i posljednji grof te obitelji. Još g. 1758. nije bio pozlaćen; darovatelj nije dočekao, da vidi dovršeno djelo, koje je urešeno njegovim grbom¹. Uza svu baroknu bujnost oltar je vanredno skladno komponovan. Na vrhu je kip djeteta Isusa, pod njim se prigiba iz oblaka Marija, dižuć ruku nad Josipom u sredini oltara. Na volutama sa strane sjedi mirni

¹ Umro je g. 1746. i pokopan u Lepoglavi.

nije doživio izradbe svoga dara, koji je komponovan posve analogno prijašnjemu. U sredini je sv. Barbara, a na volutama evanđelista Luka i Marko¹.

Prema ovim remekdjelima iščezavaju oltari u pobočnim kapelama. U lijevoj stoji oltar sv. čisla, što ga je darovao nadbiskup kaločki Gabrijel Herman Patačić, u desnoj oltar Stjepana mučenika, poklonjen od biskupa Stjepana Pucza, posljednjega odvjetka roda Gotalovskoga, koji je crkvu i posvetio. Na stijeni do oltara stoji ovaj napis:

ILLSSMVS ET RDSSMVS
DD. STEPHANVS EPPVS. BELGRAD.
ET PRAEP. MAIOR ZAGRAB. GLORIOSAE
STIRPIS GOTTALIANAE POSTREMO NATVS
HANC ECCLESIAM CVM SVIS ARIS RITV
SOLEMNI ANNO 1759 DIE 12 AVGVSTI
CONSECRAVIT ET ARAM GLORIOSI PROTO
MAR. S. STEPHANI NOMINIS SVI
PATRONO GLORIOSE CONDECORAVIT.

PAVLVS KVNEK PARO. LOCI
FACTVS 1739 F. F.

Upravo je sjajno djelo propovjedaonica. Na vršku daje Bog Mojsiji na sinajskom brdu dekalog, Aron sa štapom i Josua sa štitom i mačem smješteni su postrance. Na ploči za leđima propovjedača lik je Jozue i Kaleba, koji nose ogromni grozd iz obećane zemlje, a oko donjega dijela smješten je lik Noemov, koji doprinosi prvu žrtvu. Na pilastrima sjede proroci Izaija i Jeremija, a među njima dijelom je u reljefu a dijelom sasvim statuarno prikazan ples židova oko zlatnoga teleta. Iza Jeremije prikazan je san Jakovov. To je tehnički sve tako savršeno izdjelano, kako se to u nas više nigdje ne nalazi. Gore na pokrovu propovjedaonice nalazi se grb Bedekovića sa napisom:

AVE VIRGO SPECIOSA HONORI
TVO IGNATIVS DE KVMVR FECIT
INAVRARI (= g. 1743.).

Na propovjedaonici su svuda pometani napisi iz sv. pisma.

Pjevalište je po opisu bilo dvostruko, a počivalo je na 2 stupa, koji su žalibože sada odstranjeni. Danas je jednostruko. Naslon pjevališta urešen je u sredini drvetom spoznanja, a lijevo i desno su po dvije figure: lijevo Majka Božja i Adam, a desno Eva i jedan anđeo. Kipovi Adama i Eve su izvrsna djela dobrog majstora. Pod ovim likovima ima napis: *Maria reparavit, quam Adam et Eva perdidit gratiam*. Prijašnjih orgulja, koje je darovao Stj. Janković, podžupan šimečki, nema više. U sredini naslona je grb obitelji Vojković-Wojkffy.

Samo se po sebi razumije, da ovako uređena barokna crkva nije mogla ostati bez slikarskoga ukrasa. Vizitator veli, da je slikanje crkve učinjeno na ponuku Adama

¹ Značajno je za umjetniško shvaćanje sadašnjosti, da je kotarski inženir pri službenom pregledu crkve tražio, da se ti oltari, kojima

u nas nema premca, izbace iz crkve i zamijene novima.

Najšića, a deskriptor govori, da su pavlinski generali Stj. Demšić, Andrija Mužar i Stj. Erdödy naložili Ivanu Rangeru, najvještijem slikaru pavlina, rodom Tirolcu, da crkvu ukrasi. Po napisu nad triumfalnim lukom:

TIBI SANCTA DEI GENITRIX INNOVATVR
ET CORDE DEVOTO AVGETVR

Sl. 51. Lijevi pobočni oltar nove župne crkve u Belcu.

jemo iz crkve u Lepoglavi i one sv. Jurja u Purgi Očurskoj, slikane g. 1750. On će rado uzveličati svece svoje, postavljajući ih u oblake, i okružujući ih anđelima, pa kad mu se gdje nadade, voli prikazivati nemirne scene sa brojnim uzbuđenim licima.

vidi se, da se slikalo g. 1740. Slikarija je vanredno bogata, a ornamenti su izrađeni neobičnom točnošću. Slikar je nastojao, da svojim umijećem poveća dojam prostornosti, pa je na stijenama slikao arhitekturu, dok je svod urešen ornamentima i ovećim slikama u medaljonima, uz koje je smjestio manje sa prikazima iz evanđelja (naviještenje, pohod Jelisave, porod Kristov, poklon triju kraljeva, obrezovanje, bijeg u Egipat). Dakako, da je našao mjesta, da naslika i četiri evanđelista.

U svetištu je naslikano na svodu kupule, kako sv. trojstvo kruni bogorodicu. U ladi u sredini svoda jest najveća slika prikaz legende, kako se Marija pojavlja nad brdom Eskvilinom, što ga pokriva u augustu snijeg; rimski patricij Ivan i žena mu kleče postrance. Ove dvije barokno odjevene figure bit će prikazi Adama Najšića i njegove žene. U manjem je medaljonu prikazanje Isusovo u hramu. U kapeli Stjepana prvomučenika prikazana je smrt toga sveca, a u suprotnoj u oblacima među ružama brojni anđeli. Ivan Ranger je u svim svojim slikama i ovdje čedo svoga vijeka. Njegove slikane arhitekture pozna-

Kod prikaza smrti sv. Stjepana omogućio mu je to sam predmet, u svetištu crkve lepoglavske odabrao si je sam temu i prikazao Isusa, kako goni trgovce iz hrama.

Bogato je slikama urešena i sakristija. Uz prizore iz sv. pisma naslikao je tu niz simboličkih figura, koje opisivač u deskripciji od g. 1758. potanje tumači.

Priložena slika pokazuje slikariju jednoga dijela svoda sa slikom pojave Marije Sniježne, te nešto od vanredno pomno izrađenoga ornamenta. Isporedimo li ovu slikariju sa onom u crkvi na Trškom Vrh, koja je izvedena trideset godina kasnije, ne možemo a da ne vidimo golemi nazadak: i kompozicija i ornamentat su slabiji. O bojama ne možemo više pravedno suditi, jer su dosta izbledile, ali po sadašnjem stanju sudeći, one su u crkvi na Trškom vrhu kud i kamo surovije od ovih u Belcu.

Sl. 52. Naslon pjevališta nove župne crkve u Belcu.

Pavao Kunek podario je crkvi i dva srebrna pozlaćena kaleža s napisima: 1764. PAV:KVNEK · PA:RO:LO:CI:F.F., jedan datirani potječe još iz g. 1710.

Cap: B. V. Sub Belec 1710.

Ciborij je iz g. 1745., nu najvredniji je komad bez sumnje velika monstranca (sl. 54). Deskripcija zna, da je za tu monstrancu potrošeno $150\frac{3}{5}$ loti srebra, da je urešena sa 56 rubina, 10 smaragda, 15 ametista, 4 hiacinta, dvije geme i 12 granata. Te su dragulje darovali župan varaždinski Nikola Bedeković i kanonik zagrebački Nikola Terihaj. Taj je dao i svotu za izradbu monstrance, pa je među emajlovanim slikama i slika sv. Nikole. Napis spominje nepravično samo jednoga darovatelja (srebro su za monstrancu poklonile dvije gospode): AMORI = DIVINO & B̄M̄Æ = VIR: MARiE = IN NOVA · EĀĀ · BELLECENSI · TAVMaturGÆ = R†IMI = D · NICO: TERiHAÏ, ABBATIS S. NICOLAI = De SAGHÏ = CAH: EĀĀ = ZAGr: CAN & ArCH: DVVICZENSIS PIETAS = DICAVIT. 1755. Ni toj monstranciji nema u nas premca.

Napise sa dva zvona ove crkve publicirao je već Kukuljević. Na jednom piše *Santa Maria ora pro nobis. anno 1703.*, a na drugom *Sancta Maria ora pro nobis. Conradu(s) Schneider Cilleae me fudit 1718.* Osim ovih ima još jedno iz XVIII. stoljeća sa njemačkim napisom *DURCH FEVER UND FLÄMN MIT MARIA HILF BIN*

ICH GEFLOSSEN. FRANZ KEISER IN CILLI HAT MICH GOSSEN. 1777. Ostala su novija.

Crkva je g. 1910. temeljito obnovljena i u sastavu ostala netaknuta, tek što su maknuta ona dva stupa, na kojima je počivao kor, koji sada počiva na traverzama. I moderni slikar nastojao je, da svoje boje uskladi sa postojećima, nu ma da mu to i nije uvijek uspjelo, ipak je ostao netaknut veliki dojam ove crkve i nakon restauracije, koju je rijetkim marom rukovodio sadašnji župnik Fran Cesarec. Cinktura oko crkve nije zapravo nikada bila dovršena.

Sl. 53. Dio slikarija na svodu župne crkve u Belcu.
(Čudo Marije Sniježne).

Župna crkva sv. Nikole
u Hrašćini. (Sl. 55—58).

Ovo prastaro mjesto, po kojem se je i župa nekada zvala *comitatus de Hrasno*, ima veoma neobičnu župnu crkvu (sl. 56). Neobičan joj je već tloris (sl. 55), po kojemu je svetište za puna dva metra šire od lađe. Zidovi su svetišta neobično jaki i osim toga poduprti trošnim grubim otpornjacima. Crkva je upravo tipičan primjer, kako je barok išao svojim putem i nastojao, da

prikrije sav gotski karakter građevine. Ipak se vidi, da je pred nama u jezgri gotska građevina. Naročito se vide tragovi gotike u tornju, pod kojim je načinjena sakristija. Gotski ulaz u sakristiju sa napadno dubokim rezom sličan je onome u Zajezdi (sl. 57). Toranj je nekada imao gotski podnožni vijenac, koji se još djelomično vidi u kapeli, koja je znatno kasnije uz toranj prizidana. Gotski je i triumfalni luk, kojemu je barokni majstor oduzeo šiljati oblik i prikropao mu barokne kapitele. Sve ostalo u crkvi je barokno, cijela je crkva barokno svodena, a dio svoda u svetištu počiva na dva stupa, koje je graditelj postavio lijevo i desno od glavnoga oltara. Crkva je tijesna

i mračna. Neobično teški dojam pojačava i pjevalište, sagrađeno do ulaza na jednom svodu bez stupova. Na preinake odnose se možda napisi u crkvi, od kojih je jedan na glavnom oltaru a glasi

GLORIA IN EXCELSIS DEO
ET IN TERRIS HONOR SANCTO
NICOLAO 1761

a drugi na zidu iznad triumfalnoga luka, te glasi: *In honorem [san]c[t]i Nicolai 1824.*

Crkva je slikana. Na svodu lade je sv. Trojstvo, a oko njega su 4 crkvena oca. To su bolje slike, koje navodno potječu od Jakova Rangera, koji je slikao crkve u Lepoglavi, Purgu i Belcu. U svetištu je na svodu prikazan sv. Nikola, a u kutovima su 4 evanđelista. Te slikarije kao i one u obim kapelama slabije su radnje iz početka XIX. vijeka (možda 1824.). Nad ulazom u sakristiju dva su grba: jedan obitelji Petheö de Gerse a drugi nepoznat.

Oltari nemaju umjetničke vrijednosti. Ima ih pet. Glavni sv. Nikole je u svetištu, u lijevoj kapeli je posvećen sv. Izidoru, a u desnoj ranjenom Isusu. Dva su oltara smještena u ladi. Propovjedaonica je barokna sa prikazama evanđelista i Mojsije.

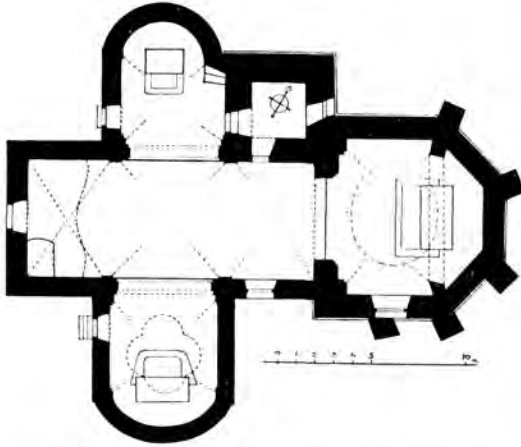
Od crkvenoga posuđa zaslužuju dva kaleža da budu posebno spomenuta (sl. 58). Oba su datirana. Jednostavniji (vis. 20·5 cm) ima napis: *Anno 1713 Ivan Benkovich ex Hraschina curavit facere ad laudem S. Antoni S. Benedicti.* Na drugom bogato urešenom (vis. 22 cm) napisano je *R. d. Franciscus Pinelli p(arochus) H[ra]s[c]iensis f(aciendum) c(uravit) 1680.* Iz vizitacija ne saznajemo mnogo, što bi nam čudnovat oblik crkve protumačilo. U ladi bio je prije drveni tabulatum, a pjevalište je na drvenim stupovima počivalo. Tek g. 1761. presvodena je i lada, a staro pjevalište zamijenjeno je novim zidanim.

Pred župnom crkvom stoji kip sv. Ane. Pod svetačkim kipom uzidan je ulomak rimskoga nadgrobnoga spomenika, o kom je bilo govora gore na str. 105.

Sl. 54. Monstranca župne crkve u Belcu.

K župi pripadaju dvije kapele. Ona B. D. M. u Trgovišću veća je građevina, nastala u godini 1735., sa 2 bolja oltara, koji su očito od drugud ovamo donešeni, dok je ona *Sv. Benedikta u Kraljevčanima* dosta malena. Obadvije su popravljane g. 1913.

Sl. 55. Tlocrt župne crkve u Hrašćini.

Župna crkva u Konjšćini.

Crkva je u Konjšćini bila već g. 1666. zidana, imala je atrij i drven zvonik i tabulaturnu u cijeloj crkvi. G. 1721. izgrađen je nov zvonik, a iza toga do g. 1734. sagrađena je nova crkva. Ta građevina, koja ima pred laodom toranj, a svetište svršava ravnim zidom, nije od prijašnje crkve sačuvala ništa do dvije konzole, građene u obliku orlovske (?) glave izvana na svetištu. Dosta dobri oltari potječu iz XIX. vijeka. Od

posuda spomena je vrijedna monstrancija sa napisom: P:H:P:K:F:F:1783. (*Paulus Hermenschez, parochus Konštinensis fieri fecit 1783*). Iz iste godine jest srebrni pacifikal. Od triju zvona jedno je iz XVIII. vijeka (g. 1725.), a druga dva iz devetnaestoga.

Sl. 56. Hrašćina sa župnom crkvom.

U gradu Konjšćini sagrađio je Ivan Čikulin kapelu sv. Trojstva, koja je još g. 1805. postojala. U samom mjestu Konjšćini bila je kapela sv. Antuna, napuštena g. 1771.

Stara župna crkva sv. Nikole u Krapini¹.
(Sl. 59—62).

Zapravo je ne bi ovdje ni spominjati trebalo, jer je već od godine 1901. više nema. Nu još je živa cijela generacija, koja je staru crkvu poznavala. Naše je doba bez dugoga promišljanja cijelu crkvu porušilo osim donjega dijela tornja pa stvorilo novu crkvu. Od toga je vremena prošlo nešto više od deset godina, pa se sada može mirno prosuditi, što se je dobilo a što izgubilo. Crkva, koja je proživjela duge vijekove, zaslužuje i tu, gdje se prikazuju njene družice, barem nekrolog.

Tlocrt stare crkve napadno je nepravilan, što se može u jednu ruku protumačiti postepenim razvojem, a u drugu prirodom tla, na kojem je bila sazidana, na ravnjaku odsječenom od brijega.

Crkva je imala dvije lađe. Uzdužna os glavne lađe nije nastavak uzdužne osi svetišta, nego leži nešto više na lijevo. Svetište je nešto na desno iskrenuto te zatvoreno sa tri stranice osmerokuta. Pet je otpornjaka bilo uz svetište, još iz onoga doba, kada je ono bilo pokriveno gotskim svodom. Uz desnu stranu svetišta bio je toranj, a u donjem njegovom dijelu sakristija sa gotskim križnim svodom, koja još i sada postoji, ali služi kao ropotarnica. Glavna lađa, svetište i zvonik bili su jamačno najstariji sastavni dijelovi crkve, tek kasnije, ali svakako još u gotsko doba, dograđena je i pobočna, desna lađa ili, kako se još nazivlje, kapela Sv. Svetih, koja je bila spojena s glavnom lađom tako, da su na dva mjesta u zidu glavne lađe probili velike otvore. Obje lađe bile su pokrite križnim gotskim svodovljem na tri polja. Pobočna je lađa bila znatno niža, a nad njom je

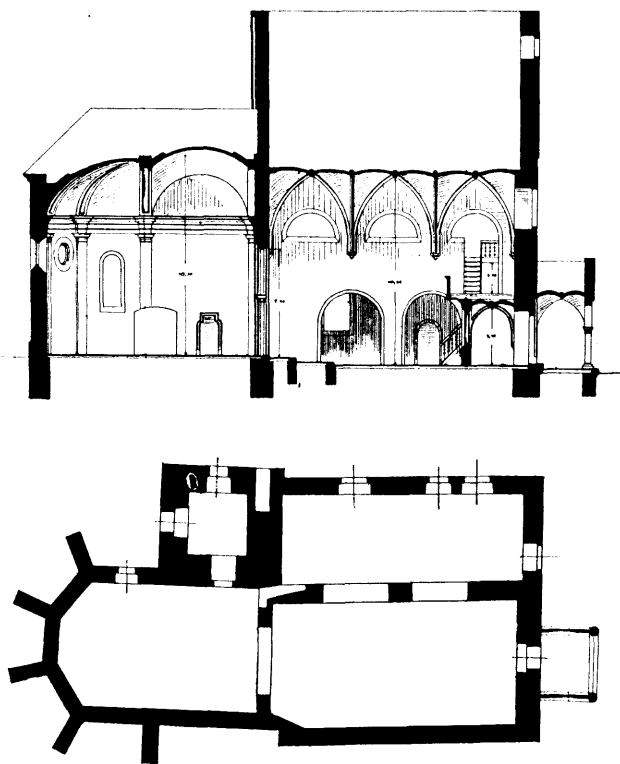
Sl. 57. Gotski ulaz u sakristiju župne crkve u Hrašćini.

Sl. 58. Kaleži župne crkve u Hrašćini
(lijevi iz g. 1680., desni iz g. 1713.).

¹ Vidi: Vijesti društva inženira i arhitekta. God. XXV. br. 1. — Agramer Zeitung od g. 1857. br. 37. — Bilješke prof. Brunšmida.

nastala empora. Svetište je bilo, valjda g. 1775. poslije potresa, barokno presvođeno. U prednjem dijelu glavne lađe bilo je ugrađeno pjevalište na tri luka. I tu su bili gotski svodovi, kojima su rebra počivala na konsolama. Zaključno kamenje bilo je urešeno ovako: Na jednom je bila isklesana glava divokoze, koju probada strjelica, na drugom (srednjem) bilo je gotskom minuskulom napisano *Ich Jorg crewcz*, a na

Sl. 59. Prerez i tlocrt porušene župne crke u Krapini.

trećem je bio prikazan četvero- list djeteline u štitu. Prvi i drugi zazidani su u potpornoj stijeni pod sadašnjom crkvom. Triumfalni luk te okvir glavnih crkvenih vrata, pred kojima se je nalazilo maleno predvorje, pokazivali su gotski rez. Vrata, koja su vodila iz svetišta u sakristiju i koja još i sada postoje, odaju kasno-gotske forme. Nad glavnim je vratima bio i reljef sv. Nikole, koji je danas uzidan u potpurnu stijenu uz crkvu, ali je potpuno propao, jer materijal ne odolijeva utjecaju smrzavice. I rebra prijašnjega gotškoga svoda u sve- tištu počivala su na konsolama, od kojih je jedna uzidana u pot- porni zid niže sadašnje crkve. Dva su svršavala čunjem, jedan ima urezana pismena (taj je sa- čuvan), a četvrti je pokazivao surovo izrađenu bradatu glavu.

U svetištu su bila tri okrugla prozora i uz zvonik je-

dan gotski. U desnoj lađi imadahu dva velika prozora u donjem dijelu gotski okvir, u barokno doba bila su oba gore zaokružena. Na zvoniku su još i sada sačuvani mali gotski prozori, dok su ostali svi bili barokni. Spomenuvši još i baroknu kapu tornja, veoma sličnu kapi zagrebačke stolne crkve prije potresa, bila bi građevina stare crkve u glavnom opisana. Napose valja istaknuti, da su svi gotski oblici i u obim lađama i u svetištu po vremenu svoga postanja veoma na blizu.

Crkva je imala šest oltara: glavni u svetištu bio je posvećen sv. Nikoli (sl. 60), desni u lađi bl. djevici Mariji, lijevi sv. Martinu. I u onim prosjecima u zidu između glavne i sporedne lađe stajao je po jedan oltar (sv. Ivana evanđeliste i sv. Franje Saver- skoga). Stijena je iza ovih oltara bila urešena freskoslikama od ruke vrlo dobroga meštra, koje bi mogle potjecati još iz XV. vijeka. Od ovih su slikarija — rijetke uspomene crkvene slikarske umjetnosti u nas — dva fragmenta sačuvana i pohra- njena u arheološkom narodnom muzeju u Zagrebu, dok se slikarija na stijeni po- bočne lađe (na mjestu, gdje je stajao oltar Sv. Svetih) nije sačuvala. Ta je prikazi- vala sv. Nikolu među dva anđela, a dolje je bila zabilježena godina 1614. Na tom

oltaru bila je i slika Sv. Svetih, koja resi danas hodnik župnoga stana. To je bolja barokna slikarija sa vrlo lijepim okvirom, na kojem su u određenim razmacima postavljena poprsja svetaca i svetica, kraljeva itd.

Svih je tih oltara ne-tragom nestalo, a da ih nije ništa bolje zamijenilo. Osobito valja požaliti posvemašnji gubitak glavnoga oltara u svetištu, od kojega se sačuvala barem fotografija. U središtu nad tabernakulom prikazan je sv. Nikola, a među stupovima i postrance 4 crkvena učitelja. U dvije omanje niše lijevo i desno uz tabernakul po dva evanđelista. Oltar je djelo odličnoga baroka iz prve polovine XVII. vijeka; po svom jasnom sastavu renesanski, stupovi i arhitrav bili su urešeni karakterističnim baroknim inkrustiranim ornamentima. Iz stare se crkve sačuvalo nešto boljšega misnoga ruha. Naročito treba istaknuti kazulu od crvenoga baršuna, bogato vezanu srebrom, iz XVIII. vijeka, iz kojega potječe i pluvijal, urešen zlatnim ornamentima na crvenoj pozadini. Ornamenti podsjećaju mnogo na orijentalne uzorke.

Od crkvenoga posuđa spomena su vrijedna dva kasnogotska kaleža (sl. 61), od kojih se jedan ističe elegantnom izradbom (XVII. vijek?) a drugi lijepo ornamentiranim stalkom. Pacifikal je vrlo nespretno sastavljen od dva dijela; stalak je barokni iz osamdesetih godina XVIII. vijeka. Osim ovih ima crkva još nekoliko baroknih kaleža iz početka XVIII. i jedan vrlo lijepa oblika iz prve polovine XVII. vijeka (sa prikovanim ornamentima).

Sl. 60. Glavni oltar u porušenoj župnoj crkvi u Krapini. (Kod novogradnje uništen.)

Najstarija sačuvana vizita od g. 1639. spominje dosta staroga posuda. Već ona spominje, da je cijela crkva presvođena i da ima 5 žrtvenika. U viziti od g. 1665. čitamo, da je cijela crkva presvođena, da je u njoj pet oltara, a na tornju da vise tri zvona. Ovakvu ju opisuje i vizitator Znika g. 1677. G. 1708. veli vizitator: *choros habet duos, unum muratum supra fores maiores, alium ligneum in capella O. SS.,*

Sl. 61. Tri kaleža župne crkve u Krapini. (Srednji je moderni pseudogotski fabrikat.)

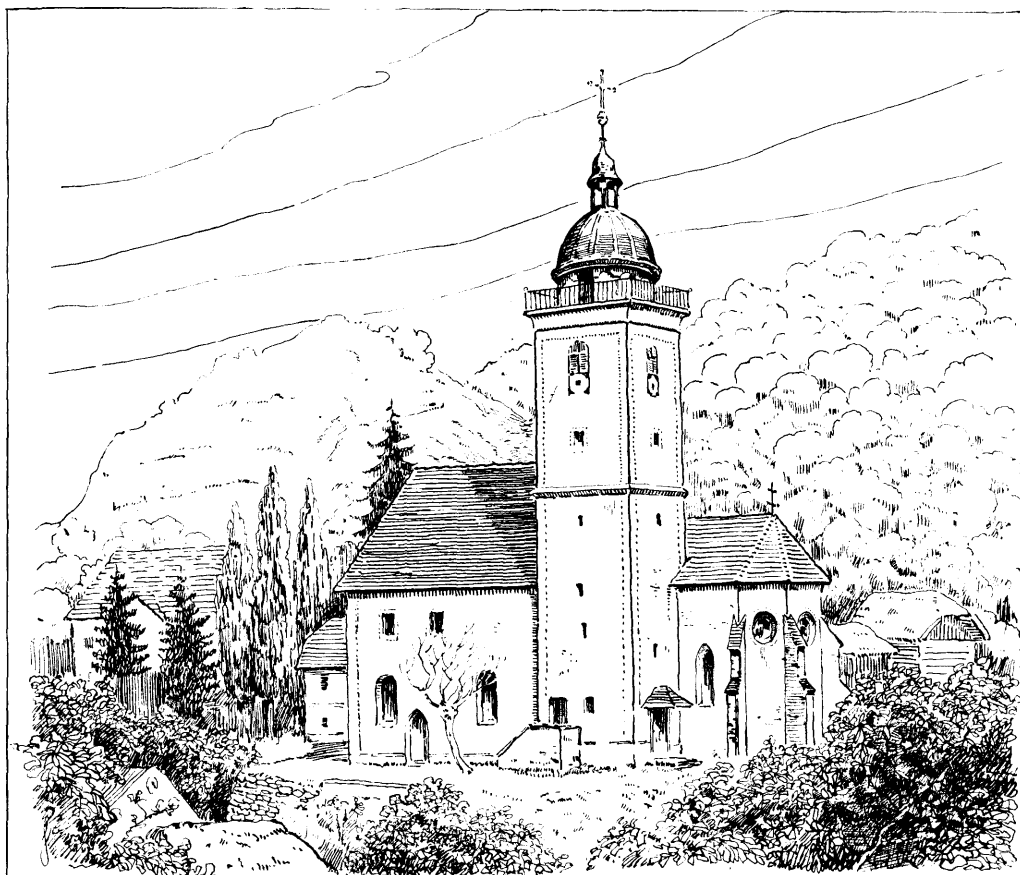
ad ambos ascensus per gradus ligneos. Tu se spominje i šest dobrih prozora *antiqui operis*. G. 1749—1759. povišen je toranj za 2 $\frac{1}{2}$ orgeae i pokriven kupulom sa „španjolskim“ križem. Poslije je dvorište barokno svođeno, a tim je crkva dobila ono lice, koje je zadržala sve do svoje propasti. Na mjestu te stare građevine sazidana je g. 1901.—1903. nova pseudogotska građevina za župnika S. Vukovinskoga.

Kod rušenja ove crkve našlo se je nekoliko nadgrobnih ploča. Jedna ploča od pješčenjaka ležala je u predvorju pred glavnim ulazom. Visoka je 1·74, široka 0·77, a debela 0·085 m. Danas je uzidana u potporni zid crkve. Gore u dvoje razdijeljen grb. U gornjem polju tri drveta, u donjem dvorepi lav. U okolo 3 andeoske glave, sa strane sv. Ivan i sv. Blaž (relijef). Napis, pisan lijepom majuskulom, glasi ovako:

NOBILISSIMÆ AC PIENTISSIMÆ
DOMINÆ ELISABETHÆ SZVDITTH
CONSORTI DILECTISSIMÆ SIBI
SVISQ³ POSTERIS GENEROSVS
DNVS IOANNES LOGMAGI DE
RAGVSEO PONI CVRAVIT
AÑO 1620.

Na drugoj ploči našao se samo grb (ptica na kruni), dok je napis već sasvim izlizan bio.

Treća ploča našla se pod klupom crkvenih patrona u sanktuariju. (Duga je 1·88, široka 0·96, debela 0·13 m. U gornjem je dijelu grb Keglevića). Od napisa moglo se je pročitati samo IDCXX.

Sl. 62. Stara župna crkva sv. Nikole u Krapini. (Porušena g. 1900.).

Na vanjskoj strani apside bila je uzidana ploča sa napisom, od kojega je pročitani početak:

HIC IACET R D IOSE
PHVS BARILAR
"CAPEL RADOB /
OBIIT DIE 10

dok je ostalo bilo u ruševju zatrpano.

Kapele župe krapinske.

1. *Kapela Sv. triju kralja nad Krapinom* spominje se već u viziti od g. 1639. G. 1665. zna se da je bila zidana i da je dobila nov zidani strop. G. 1677. opisuje je vizitator potanje. Bila je zidana, imala je atrij, dvoja mala vrata i drveni kor. Pred ulazom stajao je zidani zvonik sa jednim zvonom. Jedino je svetište bilo posvećeno. Imala je dva oltara (Sv. Tri Kralja i Preobraženje). G. 1746. povišen je toranj na 10 orgea, g. 1756. načinjena je u donjem dijelu zvonika sakristija, 1768.

Sl. 63. Ulaz u samostansku crkvu u Krapini.

4. *Kapela sv. Josipa*. Stajala je na brdu iznad sadašnjega samostana, a sazdao ju je g. 1707. grof Petar Keglević. Oko g. 1780. imala je tri oltara i orgulje. Danas joj nema traga, ali je sačuvana njezina slika na antipendiju žrtvenika sv. Josipa u samostanskoj crkvi¹ i na gore reproduciranoj slici trga Krapine (str. 109. sl. 12). Na toj se slici vidi i

5. *Kapela sv. Rozalije*, koju su si Krapinčani sazdali g. 1761. Na njenom mjestu stoji sada spomenik Gajev.

obnovljen je drveni strop, a g. 1786. posvećena je crkvice i dobila novo pročelje. Kasnije je još jednom moralo biti važnijih pregradnja crkvice. Na jednom od stupova, na kojima počiva pjevalište, ubilježena je g. 1794., a nad ulazom u sakristiju 1797. Od toga se vremena nije po svoj prilici ništa mijenjalo.

Danas se nalaze u lađi kapelice četiri slabašna oltara. U svetištu, koje je od lađe odijeljeno triumfalnim lukom sa dosta surovim gotskim rezom, stoji sasvim nov neukusan glavni žrtvenik Sv. triju kraljeva. Od posuda može se spomenuti zanimljiv kalež sa graviranim lijepim renesanskim crtežem na stalku, koji je sličan jednome kaležu župne crkve.

2. *Kapela sv. Katarine*. Stajala je na mjestu današnje samostanske crkve. Još u viziti od g. 1639. spominje se kao *capella S. Catharinæ ad hospitale*.

3. *Kapela sv. Florijana* spominje se počam od sredine XVIII. vijeka. Pod kraj toga stoljeća bila je trošna, pa kako je stajala na nezgodnom mjestu te suzivala glavnu ulicu, to su ju porušili.

¹ Taj je antipendij reproduciran u Vjesniku hrv. arheol. društva X. 1908–9. str. 21. sl. 2.

Crkva franjevačkoga samostana u Krapini. (Sl. 63—66).

G. 1640. odstupiše Krapinčani neko zemljište za gradnju franjevačkoga samostana, a slijedeće godine darova u tu svrhu Franjo Keglević staru ubožnicu sa kapelom sv. Katarine, koja je stajala pod brdom, kasnije prozvanim Josipovac. Tri godine kasnije (1644.) počelo se gradnjom, a za dalnje tri godine bila je crkva po svoj prilici i posve dovršena¹.

U svojoj jednostavnosti to je prava redovnička crkva. Tloris pokazuje odulju lađu svodenu barokno na tri polja; u prednjem je dijelu pjevalište na dva stupa. Svetište je pomaknuto ponešto na desno (prema samostanu): visoki nešto uski triumfalni luk dijeli ga od lađe. Kako je crkva ugrađena uz samostan, to svetište svršava ravnim zidom, u kojem kraj oltara vode dvojna vrata u sakristiju. S lijeva je lađi prizidana kapela sv. Antuna, zatvorena sa 3 stranice osmerokuta, a pokrivena baroknim svodom. Zvonik se nalazi na desnoj strani crkve, a ispod njega se ulazi u samostan.

Pročelje je crkve dosta jednostavno. Sa svake strane iskače po jedan pilaster, a između njih nalazi se jednostavni barokni portal. Između voluta na portalu smješten je grb Keglevića, a oko njega je napis: S. A. M. D. F. K. L. B. D. B. S.

Sl. 64. Glavni oltar samostanske crkve u Krapini.

¹ Ortner, Povijest Krapine str. 151.

C. R. M. C. Anno 1657. Taj je napis pročitao Kukuljević ovako: *Spectabilis ac magnificus dominus Franciscus Keglević, liber baro de Busin, sacrae caes. regiaeque majestatis consiliarius*. Kraj portala su u dvije niše dvije svetačke figure a nad njima po jedan prozor. Prostor između tih prozora urešen je fresko slikarijom, koja prikazuje mu-

Sl. 65. Spomenik Gašpara Bedekovića u samostanskoj crkvi u Krapini.

U ovoj crkvi imali su grofovi Keglevići svoju grobnicu; tu je pokopan i Gašpar Bedeković († g. 1656.). Jednostavna s grbom Bedekovića urešena ploča na stijeni ima napis u veoma lošim distihima:

*Obyt die 16 Iuny anno 1656.
Si mihi te fratrem ultra vivere fata dedissent
gaudia prae reliquis haec mihi summa forent.
Ut domino placuit fiat divina voluntas,
Quod iubet in cunctis, hoc decet esse ratum.
Sit quidquid tu digna quidem, te premia carpis
Me tamen hic pro te cura dolorque manent.*

čeništvo sv. Katarine. Ispod slike je sunčana ura, a nad njom godina postanja 1730. Slikarija je bolje vrsti i do danas prilično dobro ušćuvana. Nad ovim je dijelom prostor do zabata urešen sa dva četveroluka a između tih naslikan je sv. Antun Padovanski. Valja spomenuti još i vrata, koja vode iz crkve u hodnik samostana, a potječu prema tradiciji iz kapele sv. Josipa. Na njima je ubilježena godina 1707.

Glavni oltar Sv. Katarine jest barokna radnja XVII. vijeka, srodan (ranijem) glavnome oltaru u staroj župnoj crkvi u Krapini. U gornjem je dijelu grb Ratkajski, a nad slikom sv. Katarine grb Keglevića. Oltar je sagradila udovica Ladislava Keglevića, a pozlatio ga i oslikao Petar Keglević po oporuci majke si Rozalije, rođene Ratkaj. Likovi su izrađeni mnogo surovije od onih na uništenom oltaru krapinske crkve. U lađi su uz svetište dva oltara. Lijevi ima dvogubi grb Bedekovića i Czinderyjevih sa slovima: NB DK AF CC. A. 1766. a stavio ga je Nikola Bedekoviću de Komor i Franciska Czindery. Taj je oltar sv. Marije (danas su na njem kipovi tirolske provenijencije) dao načiniti mihovljanski župnik Grgur Zebec, a desni sv. Franje varaždinski podžupan Franjo Prašinski. G. 1766. dade Bedeković već na pola propali oltar popraviti i pozlatiti. Novu propovjedaonicu dao je g. 1773. načiniti Nikola Bedeković.

*Ut cum nulla tuae plus restat linea vitae,
Fratris post cineres molliter ossa cubent.
Ita mestus occinebat generoso domino Gasparo Bedekovich
Fratrî suo charissimo Melchior Bedekovich.*

Portreti 16 godišnjega Franje Keglevića i njegove sestre u samostanu loše su slike, koje je novija restauracija još više pokvarila.

Pred crkvom je kip bl. d. Marije na stupu, što ga je podigao u početku XVIII. vijeka Petar Keglević. G. 1771. opravljen je. Slabija je to barokna radnja.

Velika nesreća stigla je samostan i crkvu 23. ožujka 1823., kada ih je požar uništio tako, da su se sva zvona rastalila. Sada su u zvoniku četiri zvona iz XIX. vijeka.

Crkva ima nekoliko lijepih baroknih kaleža (iz g. 1707. i 1773.). Među njima je osobito zanimljiv onaj, što ga je g. 1809. poklonio gvardijan samostanski Prokopije Strossgittl. To je lijepa radnja, bogato urešena emajlom. Monstranca je lijepo jednostavno djelo baroka iz sredine XVIII. vijeka sa karakterističnim prikovanim uresima na stalku (sl. 66).

Zavjetna crkva Marije Jeruzolimske na Trškom Vrhû kod Krapine. (Sl. 67—73).

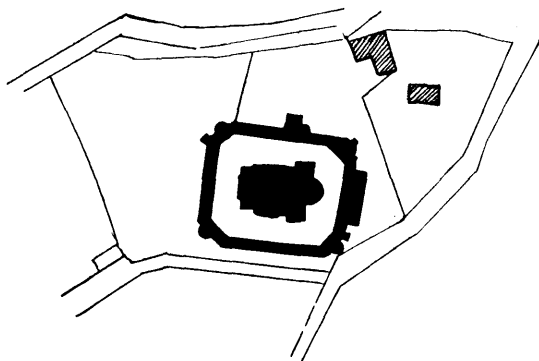
U drugoj polovici XVIII. vijeka nastaju posljednje velike crkvene građevine u Zagorju, u doba, kada se barok već i tamo primaknuo svome konačnome razvitku, da prede lagano k jednostavnijim oblicima nastajućega XIX. vijeka. U to je vrijeme nastala crkva na Trškom Vrhû. Ona je sagrađena u razmjerno veoma kratko vrijeme. U razdoblju od manje nego dva decenija ona je i opremljena i oslikana, pa se zato i pokazuje potpuno cjelovita. I najmanji komadić posuda nosi biljeg svoga vremena; ponosni i samosvjescni barok nije htio ni u čem imitacije i slabašnoga kopiranja.

Nije moguće pravedno ocijeniti vrijednost kojega djela, ako nema za sravnivanje drugih tvorevina iz istoga vremena. Pri ocjeni ovoga spomenika XVIII. vijeka možemo tim pravičnije suditi, što nam je iz istoga razdoblja sačuvana druga barokna crkva u blizini: sadašnja župna crkva u Belcu. Nu kakogod je jedna i druga naskroz odražaj nekoga poletnoga duha i velike energije svoga doba, ipak su okolnosti, koje su odlučivale pri nastajanju tih spomenika, učinile, da su obje po vremenu tako blize crkve opet veoma raznolične.

Sl. 66. Monstranca samostanske crkve u Krapini.

Crkva je na Trškom Vrh^u nastala, kako prikazuje spomenica župe Krapinske, tako, da su župljani zaželili, da se čudotvornomu kipiću bl. djevice Marije, koji je donio Stjepan Balagović iz svete zemlje i darovao bratu svome Nikoli, podigne dostojno prebivalište. Taj se kipić nalazi i sada nad tabernakulom u glavnom oltaru. Velikim se marom zauzeo tadašnji župnik Nikola Gorup za tu gradnju, pa su Kra-

Sl. 67. Položajni nacrt zavjetne crkve na Trškom Vrh^u kod Krapine.

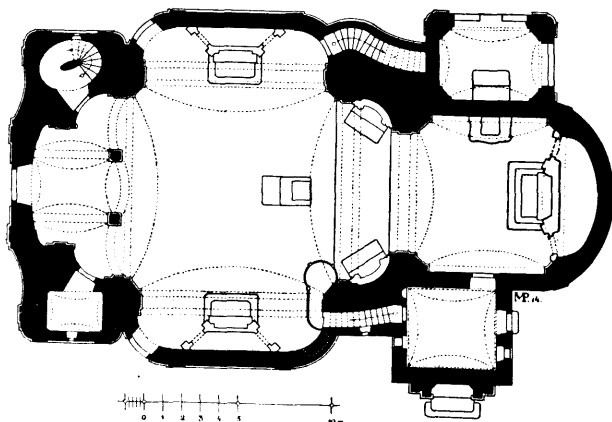
pinčani u razdoblju od g. 1750.—1752. sazidali crkvu, koju je g. 1761. posvetio zagrebački kanonik i biskup biogradski Stjepan Pucz. Već to, što ovu crkvu grade građani, a onu u Belcu plemići, razjašnjuje razlikost obiju građevina: u svojem je sastavu i namještaju crkva na Trškom Vrh^u mnogo manje vrijednosti, usprkos velikoga obilja pozlate oltari su znatno lošiji, dok je u belečkoj crkvi sve bujnije, ali i skladnije i otmenije. O gradnji crkve treba da se navedu ovi podaci: G. 1752. dovršena je crkva do svetišta, a rad se nastavlja g. 1754. Za god. 1757. veli se, da je *fornix maior*

erecta, g. 1758. sazidano je pjevalište, a godinu dana iza toga kapela na sjevernoj strani.

O postanju, uređenju i posveti crkve govore ovi u crkvi sačuvani napisi:

1. Nad glavnim vratima:

ANNO DÑI 1750
ECCLĒA IEROSOL EX PVRIS XTI FIDELIVM
ELEEMOSYNIS AEDIFĪCARI CAEPTA & ANNO
1761 CONSUMATA AC IN AVGVSTO SO
LEMNĪTER DNICA POST TRANSFIGV
RŌNEM DÑI SVB PAROCHO LOCI
NICOLAO GORVP PER EP̄PVM
CONSECRATA EST.

Sl. 68. Tlocrt zavjetne crkve na Trškom Vrh^u.

2. Na stupu kraj oltara sv. Križa:

17 grb 61
HANC ECCLĪAM
ILLMVS AC RSSĪMVS
DNVS STEPHANVS PVCZ
EP̄PVS BELGRADENSIS
IN AVGVSTO SOLEMNĪTER
DÑICA POST TRANSFIGV
RŌNEM DÑI CONSECRAVIT
QVA DÑICA SINGVLIS ANNIS
MEMORIA DEDICŌNIS
RECOLETVR.

3. Na istom stupu nad prijašnjim napisom:

HÆC ECCLIA AB
ANO DNI 1750 EX PV
RIS XTI FIDELIVM
ELEMOSYNIS ÆDI
FICATA ET ANNO 772
DEPICTA EST SVB
PAROCHO N GORVP
ANO VERO
813 RE *Kalež.* NOVAT.

Sl. 69. Zavjetna crkva Sv. Marije Jerusolimske na Trškom Vrh.

4. U zidu pjevališta NOS REG. LIB. CIV. PRIV. CRAP.
CIVES. FVNDATORES HVIVS ECCLÆ
B. M. V. IER FVNDVM ISTVM DE
DICAIVMVS · 1750.

5. Nad ulazom u svećenički dom u cinkturi (znatno oštećen)
NOS REGIÏ & LIBERÏ OPPIDI KRAP ...

grb trga Krapine
CIVES SIMVLQVE ////
& C. HVIVS ECCLÆ ////
= DEDICAVIMVS ////
/ F. ANNO DNI 17...

6. Ispod predašnjega

OMNIBVS

AEDIFICIIS HVIVS ECCLIAE IEROSOL ///
 CRAPINA DIRECTORE AC PROMOTORE DNO
 NICOL GORVP LOCI PAROCHO ANNO DNI 1750
 CVM GRAOSA SVPERIORVM FACVLTA TE INC-
 HOATAE : AC PER PLVRES ANNOS AD M : D : G : AC
 TH : M. HON : CONTINUATIS COADJVVAN :
 TIB : QVOAD D/A : SEMPER : EXTERIS AÑO DNI
 1773 IMPOSV : FINEM.

Prostrana crkva sazidana je na visokom zaravanku. Crkveno je dvorište zatvoreno cinkturom, koja ima oblik četvorine sa odsječenim uglovima. S nutarnje strane cinkture su arkade, u svakom uglu je ponešto ovalna kula, a u kulama posvećene kapele. Na sjevernoj strani cinkture — crkva je malo ne posve orijentirana — sazidana je t. zv. kapelanija, kućica za boravak svećenstva, a s istočne su strane prostrani podrumi.

Sl. 70. Vanjska kapelica zavjetne crkve na Trškom Vrh.

Pročelje je crkve dosta nemirno, te je kao i pokrajni zidovi razdijeljeno pilastrima u polja. Postrance u nišama stoje kipovi sv. Petra i Pavla, oba napadno slabe radnje. U ulaznom dijelu je desno malo spremište, a lijevo su zavojite stepenice na pjevalište. Svetište je za dvije stepenice više od lađe.

Tloris crkve pokazuje posve baroknu građevinu sa nemirnim zavojnim linijama. Prošavši ispod svoda, koji nosi pjevalište poduprto sa četiri stupa, nalazimo se u velikoj lađi, koja je $11\frac{1}{2}$ m duga, a 17 m široka. Taj veliki prostor presvođen je niskom kupulom, a isto takvom kupulom presvođeno je i svetište. Na desnoj strani svetišta ulaz je u sakristiju, koja ima bačvasti svod, a s lijeve strane je otvorena kapelica Majke Božje. Nad ovom kapelom je oratorij, u koji se ulazi iz lađe dvadesetijednom stepenicom. Te su stepenice smještene u posebnoj prigradnji, kojoj na desno odgovara druga. U ovoj su opet smještene stube, kojima se iz sakristije dolazi na propovjedaonicu.

Bujnoj vanjskoj arhitekturi prilagodio se i bogati unutarnji ukras crkve. Slikanje crkve obavljeno je g. 1777. *per Antonium Lerhinger pictorem Roichensem*. Slikarija je razmjerno dobro sačuvana, a na nekim mjestima, gdje je bila stradala, popravljao ju je g. 1873. de Corti, koji ju je svojom nevještom rukom iskvario. Na svodu lađe prikazano je uzašašće B. D. Marije na nebo. Majka božja okružena anđelima uzlazi svome raspetomu sinu. Na četiri strane u polukružnim medaljonima

Sl. 71. Dio cinkture sa svećeničkim domom oko zavjetne crkve na Trškom Vrh.

ispod glavne slike prikazane su četiri scene iz staroga zavjeta: 1. Sabejska kraljica pred Salamonom, 2. Judita, kako ubija Holoferna, 3. sud Salamonov i 4. Eva, kako pruža Adamu jabuku. U uglovima između tih slika prikazana su 4 crkvena oca, i to Sv. Augustin, Ambrozij biskup, Grgur papa i Jerolim pustinjač. Nad ovim su figurama manje jednobojne slike, koje prikazuju prizore iz sv. pisma.

Na svodu svetišta prikazan je u vještoj kompoziciji nahodaj čudotvornoga kipića, što ga je Joakim (prije Stjepan) Balagović donio iz Jerusolima. U lunetama su prikazani prizori iz života B. D. Marije, a u uglovima četiri evanđelista. Tako su na slikama u lađi prizori, u kojima je glavna osoba po jedna žena starog zavjeta, ovdje u svetištu prikazuju sve slike prizore iz života prve žene novoga zavjeta. U lađi crkveni otci, u svetištu evanđeliste. Na žalost je baš tu nevješta ruka mnogo toga pokvarila. Na triumfalnom luku prikazani su sv. Dominik i sv. Tereza, kako se klanjaju Mariji škapularskoj. Sve ove slikarije nisu umjetnička djela prve vrsti, ali

su dobre majstorske radnje baroka, svakako daleko bolje od slikarija u arkadama cinkture, koje su izvedene u najnovije doba. Sitnice na tim baroknim slikama vanredno su pomno izvedene, osobito nabori odijela, a boje su veoma žarke. U kretnjama figura vidi se neki nemir, ali lica nemaju nikakvoga duševnoga izražaja. Najkarakterističnija je ona slika, koja prikazuje Juditu, kako ubija Holoferna. U drugoj kojoj perijodi prikazala bi se bila Judita sa glavom Holofernovom na tanjuru, nu u

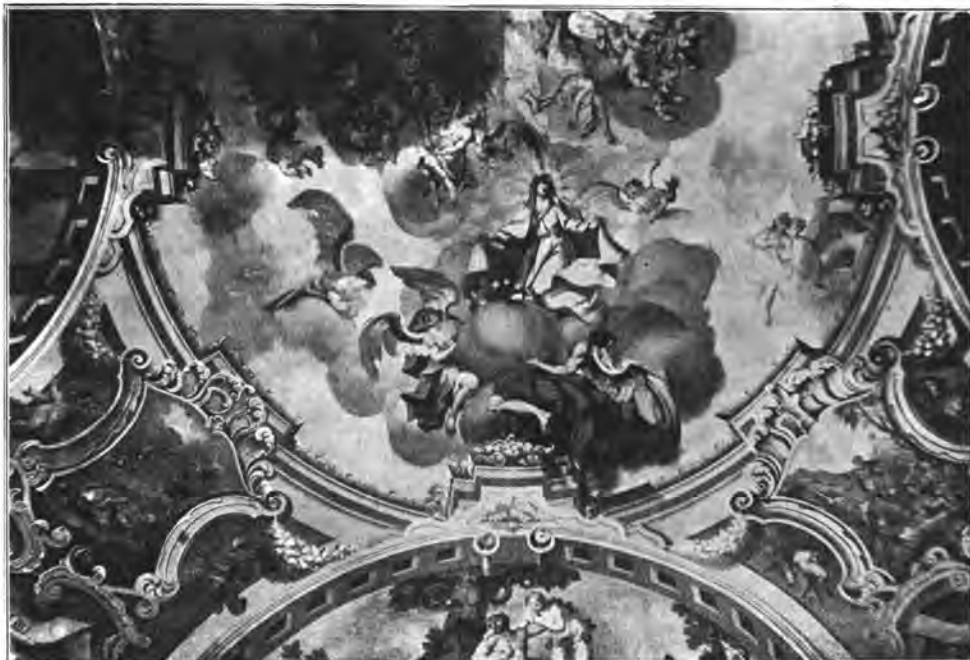
Sl. 72. Glavni oltar župne crkve na Trškom Vrh.

najoriginalniji oltar te crkve. Na uokvirenoj ploči sastavljeni su prilično samovoljno likovi od 14 svetaca pomoćnika, pred kojima kleče sv. Dominik i sv. Tereza, a sa strane su poveći kipovi sv. Lovre i sv. Stjepana Prvomučenika. Gore je Isus okružen anđelima a pod njim su likovi triju svetaca. Oltar su podigli Nikola Bedeković i supruga mu Franciska Czindery g. 1759., što posvjedočava njihov grb sa inicijalima njihovih imena. Na suprotnoj je strani oltar sv. Križa sa lijepo izrađenim tijelom. Darovao ga je iste godine Josip Jelačić sa suprugom si barunicom Vojnović. U sredini lade je oltar B. D. Marije škapularske, u desnoj conchi lade stoji najslabiji oltar sv.

ovo vrijeme prikazao se upravo sam čin rezanja glave. Judita u kostimu baroka zasjekla je vrat do polovice i reže dalje i ne odaje pri tom nikakve uzbuđenosti. Isto tako je i njezina služavka posvema mirna! — Osim slika nalazi se na zidovima, kako je to u ono doba bio običaj, napisano sijaset rečenica iz Sv. pisma.

Crkva ima 6 oltara. Najbolji je glavni oltar (sl. 72), koji ispunja cijelu pozadinu svetišta te se uzdiže sve do svoda. U sredini oltara smješten je čudotvorni kipić Marijin unutar okrunjenoga plašta, a lijevo i desno do njega sv. Dominik i sv. Tereza. Među stupovima su lijevo sv. Joakim a desno sv. Ana, a na krajevima lijevo i desno po jedna svetica. Gore nad kipićem prikazan je Bog otac okružen anđelima. Sve su figure prikazane u živim kretnjama. Oltar je g. 1759. darovao Josip Jagušić sa ženom si rođenom Pullay. — Ostalih je pet žrtvenika smješteno u lađi. U desnom kutu kraj svetišta stoji

Ivana Nepomuka, a u lijevoj oltar sv. čisla sa starom slikom procesije iz Krapine na Trški Vrh. Oltare sv. Križa i sv. Ivana, oltar 14 mučenika i propovijedaonicu načinio je zagrebački majstor Antun Merzi, a glavni oltar gradio je gradački majstor Straub. Orgulje je g. 1761. napravio za 622 for. orguljaš A. Romer iz Graza. Lađa je sa ovako razmještenim oltarima veoma lijepo uređena, a i sama po sebi je upravo odlična barokna dvorana. Najljepši je pogled na nju sa gornje stepenice pred svetištem.

Sl. 73. Dio slikarija sa stropa lađe zavjetne crkve na Trškom Vrh.

Crkva ima brojno crkveno posude, kaleže, monstrancu, ciborij, turibulum i laternu, sve iz onoga vremena, kada je crkva građena, dakle oko g. 1760. Sve je posude lijepo, ali nema markantnih komada, koje bi trebalo posebno istaknuti.

U zvoniku, koji se uzdiže nad pročeljem crkve, vise 4 zvona. Dva su iz g. 1764. i imaju isti napis MARTINVS FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ. Treće nema napisa, a do četvrtoga se ne može doći.

Župna crkva u Loboru. (Sl. 74—75).

O samom mjestu ne ima što da se kaže. Valja spomenuti tek jednostavan zidani stup na ulazu u defiléu prema pustom Loboru, koji u udubini ima priprosto izrađenu grupu Marije s Isusom. Oko stupa je zidana ograda, u kojoj je ukovana škrabica sa napisom :

1762
M A
A

Sadašnja župna crkva sv. Ane novija je građevina, zidana u g. 1807.—1830. za župnika Janka Babića, koji je za gradnju crkve poklonio dio nadarbeničkoga vrta. Prijašnja je crkva stajala na brežuljku iznad sadašnjega župnoga dvora, gdje je još major Mijo Sabljar vidio ruševine njezine.

Graditelj sadašnje crkve nije više umio da stvara crkvu u baroku, pa je načinio građevinu tako nemila dojma, kakovih ima malo u cijeloj našoj domovini.

Sl. 74. Glavni žrtvenik župne crkve u Loboru.

leža iz g. 1762. Napisi: 1. 1762. *S. Antonij sub Lobor.* 2. 1762. *Monts Lobor svb par(och) N(icola) M(acekovič).* Treći je iz bakra gotski bez napisa. Kadionica je lijepo barokno djelo iz g. 1726., kako veli napis u 3 polja:

T(urribulum) ecc(lesiae) B. M. V. sub Lobor factum 1726.

Na starom pacifikalu zabilježeno je: *S. Martini · eppi · sub : ostercz f(ieri) f(ecit) M(athias) A(ntonius) L(oncharich), p(arocho) Z(latariensis).* Kako se vidi, pribralo se u Loborskoj crkvi posuda iz sviju okolnih crkvi.

Raspored je običan kao kod baroknih crkvi: ulazi se pod tornjem u lađu, koja ima po jednu conchu sa svake strane. Za 2 stepenice povišeno je svetište, u kojem stoji jedini spomena vrijedan komad u cijeloj crkvi, a to je glavni oltar (sl. 74), nabavljen g. 1742., prenešen ovamo još iz stare crkve. U sredinu oltara prodire kroz okrugli otvor žuto svijetlo, obasjavajuć Joakima i Anu, koji podučavaju kćer Mariju. Kipovi apoštola Petra i Pavla postavljeni su uz taj prizor, a golub lebdi u oblacima u gornjem dijelu velikoga oltara, koji ispunja cijelu pozadinu svetišta. Na pokrajnim vratima oltara smješteni su noviji kipovi sv. Cirila i Metoda.

Među crkvenim posudama ima par boljih komada. Dva su ka-

Zanimljiva je *monstranca* (sl. 75). Ta je očito sastavljena iz dva komada. Stalak je pripadao drugomu komadu, pa os stalka nije sada u osi gornjega dijela. Taj je dio načinjen u formama kasne gotike, kada zlatari nisu više dobro poznavali gotskih oblika, a u nove se još nisu uputili. Srodne su joj monstrance u Maču i Maruševcu. *Ciborij* je jednostavan ali ima zanimljiv napis:

OVO IE CHIBORIVM † S † B V · MARIE ·
POD · OZTERCZ · ANNO DOMINI · 1690.

pa dalje

IHS ^{Maria}
u monogramu IOSEPH.

Zvona su sva iz XIX. vijeka iz godina 1830., 1831., i dva iz g. 1867.

Nešto podalje prema gori stoji daleko vidljiva kapela sv. Antuna. To je mala građevina sa nerazmjerno širokim tornjem, koji gore prelazi u osmerokut. Pokrit je baroknom kapom. Sazidao je tu kapelicu g. 1703. iz temelja novu grof Petar Keglević. Vizitator g. 1708. veli, da se nalazi „in Zazide“. Pred kapelom je kip sv. Antuna na jednostavno otesanom stupu sa podnožjem i kapitelom iz g. 1705., srodan s onim u vinogradima kod Krašića.

Pod ovu župu spada i *kapela sv. Margarite u Peršavesi*, koja je već g. 1666. bila posve trošna, a g. 1786. popravljena tako, kako je i sada. Na velikom oltaru te prilično zapuštene kapele ima hrv. napis:

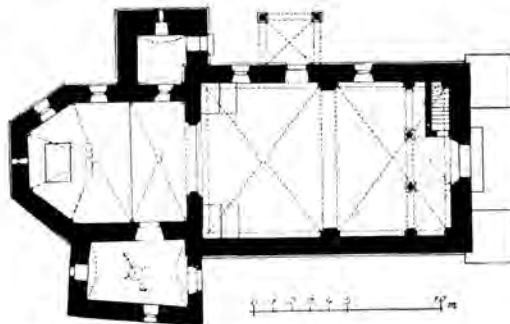
OV OLTAR JE MALAN ZA: GOSPODARSZTVA G.
LACKA · ROGATICHA Y JVRE · BELVSICHA VV
LETHV 1764. DIE 9. SEPTEMBER.

Sl. 75. Monstranca župne crkve u Loboru.

Zavjetna kapela Marije Gorske župe (Lobor. (Sl. 76—78).

Ova kapela, sazidana na gorskom plateauu, kasnogotska je građevina sa cinkturom XVIII. vijeka poput one na Trškom Vrhcu kod Lepoglave, ukrašenom veoma lošim slikarijama, od kojih je još lošija slika Majke Božje nad ulazom u crkvu. Uz pročelni zid prizidani su na lijevom i desnom uglu dvije kapele na dosta neukusan način. Pročelje je g. 1735. sasvim promijenjeno i dobilo svoj sadanji oblik, te su tom prigodom probijena i dva prozora u gornjem njegovom dijelu. Iste je godine svodena lađa, koja je do toga vremena imala tabulatum pictum, a tome se tragovi i sada razaznaju, prigrađena sakristija uz lijevu stranu sve-

Sl. 76. Tlocrt zavjetne kapele Sv. Marije Gorske kod Lobora.

tišta i podignuto pjevalište u lađi. Uz desnu stranu sakristije prizidan je još u doba renesanse na tri sprata 21 m visok toranj, kojemu su pojedini spratovi označeni kamenim vijencima. Postrana vrata u desnom zidu lađe, pred kojim je načinjen trijem, sačuvala su svoj kasnogotski oblik (Flacher Kleeblattbogen). U svetištu je gotski prozor iza oltara zazidan, a ostala dva prozora u svetištu zadržala su svoj gotski okvir. Dva prozora u desnom zidu lađe tako su promijenjena, da se danas više ne vidi ništa od gotskih okvira.

Sl. 77. Zavjetna kapela Sv. Marije Gorskke kod Lobora.

Svetište je posvođeno na dva polja, a rebra, izvedena bez velike pomnje, počivaju na konsolama. I inače je svetište dosta nehajno građeno pa zidovi nisu ravni nego više trbušasti. U većem je zaglavnom kamenu poput grba uklesano kolo sa 8 žbica.

U svetištu stoji glavni žrtvenik (sl. 78), za koji se zna, da je 1729. već stajao, a nastao je po svoj prilici pod kraj XVII. stoljeća. Oltar ima dva sprata. U donjem je u srednjoj niši prikazana Majka Božja sa djetetom, među stupovima lijevo sv. Lovro, desno sv. Juraj, a na krajevima lijevo sv. Barbara, a desno neznana svetica, kojoj se je atribut izgubio. U gornjem užem spratu je u srednjoj niši grupa, koja prikazuje klečeću Mariju, okruženu od sv. Trojstva, a izvan te grupe prikazan je lijevo sv. Petar a desno sv. Pavao. Nad architravom gornjega sprata postavljeno je

raspelo. Pobočni oltari u lađi posvećeni su jedan sv. Barbari a drugi sv. Katarini, a imaju slabije slike svetica iz XIX. vijeka. Propovjedaonica je obična barokna radnja iz g. 1759. U sakristiji nalazi se lijep drveni ormar sa intarzijama i sa napisom: *f(aciendum) c(uravit) N(icolaus) M(ačeković) pl(ebanus) 1738.*

Crkveno posuđe nema osobite vrijednosti. Jedan kalež ima loš napis: *1762 Monts Lobor sub par(och) N. M(ačeković).*

U tornju su tri zvona. Najveće (70×84 cm) je urešeno sa četiri reljefa te ima loš latinski napis: *ECCE CRUCEM DOMINI FUGITE PARTES ATVERSÆ (!)*

— *IANNES FORETI ME FVDIT AÑO 1719 ZAGABÆ.* Srednje zvono (58×75 cm) ima jednake reljefe kao i predašnje, a nosi napis *SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS — ZAGRABÆ 1722.* Treće zvono, najmanje (53×62 cm), je najstarije. Na njem je gotskim majuskulama kasnoga vremena zabilježen ovaj napis:

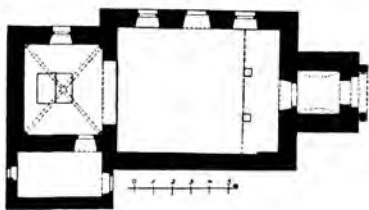
Sl. 78. Glavni žrtvenik kapele Sv. Marije Gorske kod Lobora.

O * rex * glorie * veni * cum * pace * Maria * ave *

O rex glorie veni cum pace. Maria ave.

Kapela sv. Martina pod Oštrcem župe Lobor¹. (Sl. 79—81).

U vrlo lijepom kraju pod stiminom Oštrca stisnulo se oko kapele sv. Martina, danas filijala župe loborske, nekoliko jadrnih kućica, pa je na prvi pogled teško vjerovati, da je pred nama starinska župna crkva, koja je već g. 1334. postojala, pa sve do XVI. vijeka bila župnom crkvom.

Sl. 79. Tlocrt kapele Sv. Martina pod Oštrcem.

Malena je to građevina, u skoro vrijeme vrlo trajavo i nesolidno opravljena. Prozori su danas dobili nov oblik, ali nema sumnje, da su prije bili pravi gotski sa kružištem. Jedan takav ulomak sačuvao se je uzidan pod uzlazom na pjevalište.

Zanimljivo je, da križnim gotskim svodom svođeno svetište, kojemu rebra počivaju na konsolama, svršava ravnom stijenom. Još je zanimljivije, da je cijelo svetište nekada bilo slikano, pa se tragovi te slikarije vide na mjestima, gdje je premaz otpao. Dapače se vide i ugrebeni latinski zapisi davno nestalih proštenjara!

Lađa nije po običaju onih vremena bila svođena, već tabulatom pokrivena, a tako je i do danas ostala. Ulaz pod gotskim zvonikom urešen je okvirom.

Sl. 80. Kapela Sv. Martina pod Oštrcem.

U crkvi su tri oltara: Glavni sv. Martina slabo je barokno djelo iz g. 1781., drugi u lađi desno načinio je Ivan Gundak, koji je dao načiniti i tabulatum pictum u Lovrečanu, kako se to vidi po napisu: R. D. I. G. D. H. („*Reverendus dominus*

¹ Crkvu je potanko opisao i podatke za njenu povijest pribrao g. konservator Noršić u Katoličkom listu 1913. br. 21.

Ioannes Gundak de H. . . .). Na gornjem dijelu oltara ima zapis: „*Erranti, pereunti, aegro: via, vita salusque. Mors mortis pendens in cruce, cruxque crucis*“.

Crkva ima sada 2 kaleža. Jedan srebren, pozlaćen ima napis:

ENCĪ
ECS LA,R
A. 1612.

Radnik je zamijenio prva dva retka, pa se ima čitati ECCLESIA S. LAVRENCĪ A. 1612. Spada po tom u Lovrečan.

U zvoniku su dva zvona. Starije je 58 cm visoko, 60 cm široko, pa je jamačno jednom puklo, nu još u staro vrijeme na nepoznat način opravljeno. Tada je popravljajč umetnuo na stari napis nove znakove, pa se od cijeloga napisa dade pročitati jedino riječ *anno*. Malo zvono ima napis: *Laus tibi Domine 1761*.

Crkva je bila župnom sve do g. 1699. Te je godine župa prenesena u Zlatar, pa se i zove *eccl. B. V. Mariae in Zlatar sub Ostercz fundata*.

Kapela sv. Petra na Petrovoj gori župe Lobar. (Sl. 82—83).

Na teško pristupnom humku stoji mala crkvica posvećena sv. Petru. To je stara crkva, koja se spominje već u popisu župa od g. 1334. Sadašnja bit će u glavnom ona ista, koja je već onda postojala. Po svoj je prilici ova kapela spomenuta i u jednoj listini od g. 1243., a ako je to tako, bila bi to najstarija kapela ovoga kraja, što se spominje u listinama.

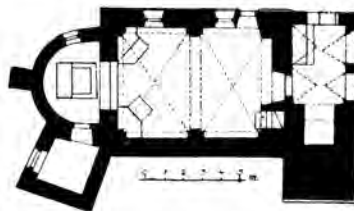
Gotska je to kapelica, prilično orijentirana. Pred glavnim ulazom, kojemu okvir ima surovo izrađen gotski rez, stoji na lijevo kasnije (oko g. 1729.) dozidani toranj na 2 sprata, koji je poduprt ogromnim potpornjakom, širokim 2 m pri donjem vijencu. Zvonik je u donjem dijelu otvoren a ovuda se ljestvama dolazi na svodovlje i k zvonima. Lađa je početkom XIX. vijeka vrlo surovo svodena. Polukružno svetište poduprto je jednim otpornjakom. Veoma je loše građena koso nastavljena sakristija, koja očito potječe iz novijega vremena.

Da uzmogne postaviti orgulje, prigradio je kasniji graditelj pred pročelje crkvice trijem, a gornji se sprat spojio s crkvicom, pa je tamo načinio pjevalište.

Glavni tobože gotski oltar je žalosno djelo jednoga zagrebačkoga stolara, a slabi su i pobočni oltari. Desni je posvećen apoštolima, a lijevi iz kraja XVIII. v. sv. Fabijanu i Sebastijanu.

Sl. 81. Kalež kapele Sv. Martina pod Oštrcem.

Sl. 82. Tlocrt kapele Sv. Petra na Petrovoj gori.

U zvoniku su dva zvona s napisima. Veće ima napis: ANTON SIFRER FVDIT ZAGRA-BLE 1791, a manje ANNO DOMINI: MDCCVII.

Do crkvice stajala je kapela sv. Fabijana i Sebastijana, koja je danas posve iščezla; tek se još pokazuje mjesto, gdje je stajala. G. 1666. bila je sazidana iz temelja, da zami-jeni drvenu, koja je posve ruševna bila. Već g. 1749. postade i ta nova kapela tako trošna, da su ju sasvim napustili.

Sl. 84. Monstranca župne crkve u Maču iz g. 1660.

Oltari su dosta zanimljivi. Sredinom XIX. stoljeća nastao je glavni u svetištu, koji spada među bolje tvorevine ove žalosne epohe. I onaj u lijevoj kapeli

Sl. 83. Kapela Sv. Petra na Petrovoj Gori.

Župna crkva u Maču. (Sl. 84—85).

Župna crkva „ab immemoriali“ ne spominje se niti u popisu od g. 1334. niti u onom od g. 1501.; tek jednom spominje Krčelić i nju kao župnu g. 1444. među onima, kojima su se župnici kratili plaćati desetinu.

To je prava selska crkva. Građena je u razno vrijeme, svakojako, krivudasto, kako je već koji majstor umio. Pred glavnim ulazom je malo zidano predvorje. U lađi je ugrađeno pjevalište na 2 pilova. Lađa je svodena na 2 polja baroknim križnim svodom. Sa svake strane lađe po jedna je kapela, svaka svojih izmjera, svaka polukružno zatvorena kao i svetište, gdje se je lijeva strana napadno van pomakla. Iz nespretno barokno svodenoga svetišta vode vrata u donji dio barokno pokritoga tornja, a taj dio služi ujedno kao sakristija. Glavni dio crkve potjecat će još iz XVI. stoljeća (lađa), dok je sve ostalo očito nastalo kasnije.

trpećega Isusa potječe po prilici iz toga doba, a načinio ga je g. 1864. Peruzzi, koji je načinio i one u crkvi u Konjšćini. Desni je oltar posvećen sv. Roku. Dva su oltara uz ulaz u svetište: desni posvećen sv. Josipu, lijevi sv. Vidu. Svaki ima po jednu sliku od vrsnoga slikara Zasche-a iz g. 1861.

U crkvi je na lijevoj stijeni svetišta grobna ploča Mojsije Humskoga, člana obitelji, koja je u ovom kraju imala znatniji posjed. Na njoj je napis:

EPITAPHIVM NOBIL
IS DNI MOISIÏ HOMZKI
DE HOM QVOD CVRAVIT
ASCRIÏI POST MORTEM
EXCESSITQVE ANNO M - S
VE ETATIS 5 - 8 - 4.

(Grb: lav s buzdovanom)
QVIESCIT IN ///E RESVREC
TIONIS VIT /// EMPITERNÆ
· DIE // F.

Crkva ima pet lijepih starih kaleža. Na dva je zapis: „svm Calix Eccl. B: V: M: in Machè 1726“. Osobito je spomena vrijedna lijepa monstranca (sl. 84) iz polovine XVII. vijeka sa kipićem Marijinim u gornjem dijelu, i s likovima dviju svetica uz ormarić za hostiju. Majstor je doduše poodmaknuo od gotskoga doba, ali se gotskim formama i sastavu nije još mogao da otme.

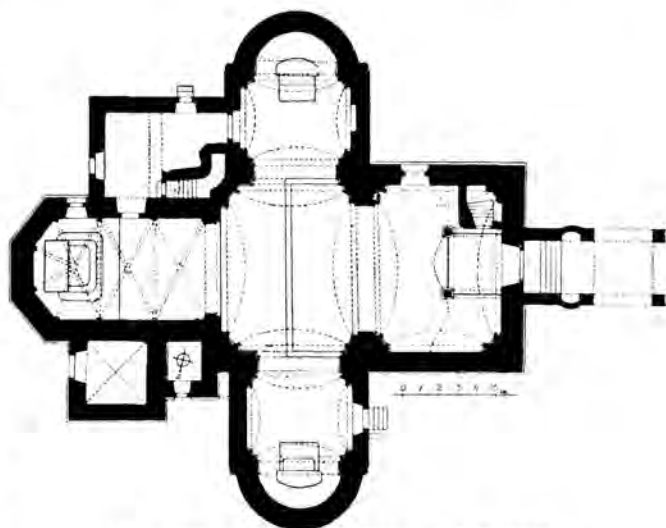
Napis na njoj glasi: G: D: IOAN · HVMZKI · HOC: OPVS AD LAVDEM
DÑI ET: B: M: V: EIVSDEM: ECCLESIE IN MACHE · FIERI - CVRAVIT · ANNO
DNI † 1 † 6 † 6 † 0.

Zvona su novija. Veliko lijevano g. 1876. u Varaždinu (za 1273 for.), srednje preliveno g. 1886., malo ima napis: FVTIT ME ANTON SIFRER ZAGRABLE 1801, a najmanje: MARTINVS FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ 1755.

Po vizitacijama bila je g. 1666. i ova crkva istoga oblika kao i ostale u Zagorju; imala je svođeno svetište, tabulatom pokritu lađu, drven zvonik i zidani atrij. Toranj je sagrađen iz temelja g. 1758., a u njegovu donjem dijelu

Sl. 85. Nadgrobna ploča Mojsije Humskoga u župnoj crkvi u Maču († 1584.).

Sl. 86. Tlocrt župne crkve u Mihovljanu.

uređena je sakristija. Iza g. 1771. svodena je lađa, sazidano pjevalište, presvodena sakristija, dograđena desna kapela. Lijeva je postojala već g. 1732.

Prilično orijentovana crkva stoji na niskom zidom ograđenom plateau-u. Do nje je župni dvor, izgrađen sav od drva, a i sada još slamom pokriven.

U ovu župu spada i kapela sv. Benedikta u Završju, koja je već prije g. 1666. postojala. Toranj joj je dozidan g. 1716. Početkom XIX. vijeka izgrađena je ovako, kakova je danas.

Župna crkva u Mihovljanu. (Sl. 86—87).

Župna crkva Majke Božje 7 žalosti, nekada sv. Mihajla, koja se spominje već u popisu Ivana arcidjaka od g. 1334. kao ecclesia S. Michaelis prope Komor¹, stoji još i sada na svom starom mjestu uz cestu na brijegu, tako da je bilo nužno stubište od preko 20 stuba do samoga ulaza u crkvu. Crkva je gotska građevina, od koje još postoje svi prvotni glavni zidovi. Pred crkvom je sagrađen trijem, u

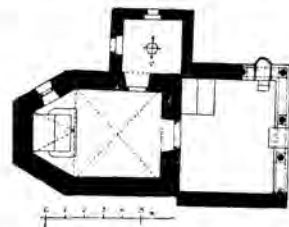

Sl. 87. Kalež župne crkve u Mihovljanu. (Početak XIX. vijeka).

kojem su do crkvenih vrata opet četiri stube. Uzvisiti teren, na kojem se crkva nalazi, primorao je graditelja, da je i u samoj crkvi morao načiniti više stepenica: dvije u lađi, jednu kod ulaza u svetište, a jednu u svetištu samom. Iz vizita saznajemo, da je crkva g. 1665. imala u lađi još drveni strop, koji je obnovljen 1732. Sanktuarij je slikan g. 1729. „na stari način“. G. 1778. dao je patron grof Sermage crkvu sasvim opraviti, dvije kapele prizidati i lađu presvoditi. Stara sakristija na lijevoj strani crkve je radi vlage napuštena i umjesto nje na desnoj strani načinjena nova.

U prednjem dijelu prostrane lađe ugrađeno je pjevalište na dva stupa. Lađa je na dva polja barokno svodena, a nad svodom se danas više ne vidaju tragovi nekadanjega drvenoga stropa. Gotsko svetište čini i sada veoma svečan dojam. Svodeno je križnim gotskim svodom na tri polja. Rebra su dosta nelijepo izrađena, a počivaju na stupovima sa kapitelima surove izradbe, iz kojih ona izbijaju bez pravoga prelaza. U kutovima svetišta kraj lađe počivaju rebra na konzolama. Prvi stup na lijevo morao se podrezati, da se uzmognu smjestiti klupe. Bivša sakristija,

koja sada služi kao ropotarnica, također je svodena križ-

Sl. 88. Tlocrt kapele Sv. Magdalene u Kuzmincu.

¹ Komor je naziv za cijeli distrikt.

šena zvona. Gotske dijelove crkve opasava izvana još i sada gotski podnožni vijenac. Od gotskih prozora nije se sačuvao niti jedan.

Glavni oltar u svetištu je nova pseudogotska tvorevina, a oltari u lađi kao i oni u pobočnim kapelama nisu spomena vrijedni.

Od crkvenoga posuda moraju se spomenuti tri kaleža, od kojih jedan ima u nas rijedak oblik iz početka XIX. vijeka a napis na njem kazuje: *Fran Czunich P. M. Anno 1820. GE CVNICH.* Od ostala dva ima jedan napis: *Jos Gesztich P. M. F. F. 1787.*

U zvoniku vise tri zvona. Veliko (74×92 cm) ima napis MARTINVS FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ 1754. Na srednjem (58×68 cm) je napis THOMAN · AVER · ZV · GRATZ · HAT · MICH · GOSSEN 1600 †. Najzanimljivije je najmanje zvono. Napis s lijeve i desne strane reljefa Majke Božje napisan je lijepim gotskim pismenima, a glasi ovako:

Sl. 89. Kapela Sv. Magdalene u Kuzmincu.

O rex glorie christe veni nobis cum pace Sancta maria ora pro nobis

= *O rex glorie Christe veni nobis cum pace. Sancta Maria ora pro nobis.*

Zvono je sigurno nastalo negdje pod kraj XVI. vijeka.

U svetištu uzidane su u lijevoj stijeni kraj žrtvenika dvije nadgrobne ploče sa napisima. Prvi napis glasi:

POSVIT HOC MONVMĒTŪ · GENE-
ROS, DOMĪN · IOANNES HORVATH ALI
TER RADICH · SIBI GRATEQ POS
TERITATI · SVB INVICTISSIMO CÆSA
RE FERDINANDO SECVNDQ SEM
PER AVGVSTO ET INCLYTO RE
GE FERDINANDO TERTIO · AC
SANCTISSIMO DOMINO PAPA
VRBANO OCTAVO DIE 20,
IVLIJ ANNO DOMINI 1630

grb

a drugi

grb
 EPITAPHIVM
 ADM · RNDI DNI GREGORIJ
 ZEBEC PAROCHI ECCLESIAE OLIM S. MIC
 HAELIS ARCHANGELI IN MIHOVLIAN FV
 NDATAE NEC NON VICEARCHIDIACONI
 ZAGORIENSIS
 HAC JACET INCLVSVS ZEBECZ GREGORIVS VRNA.
 HVIVS QVI PASTOR PLEBIS ET GREGIS ERAT
 HANC TERRAM MATREM DVLCEM SALVTAVIT ET INQVIT
 TERRA PARENS GENITVM CESPITE CONDE LEVI
 EX TE PRODIERAM REPETO TVA VISCERA RVR SVM
 NON ALIAE GREMIO MATRIS INESSE PLACET
 CUIVS NEC CINERES MOVEAS SVCCESOR AMICE.
 SED DIC PERPETVA LVCE FRVATVR · AMEN
 HOC MONUMENTVM
 GRVS DNVS FRANCISCVS ZEBECZ
 COGNATVS COGNAO · SANGVIS SANGVINI
 SINCERI AMORIS ET DOLORIS ERGO POSVIT
 ANNO 1684 DIE 11 MENSIS APRILIS.

Ostalih napisa, što ih spominje Kukuljević, nema više u crkvi.

Crkva je imala kapelu Sv. Marije Magdalene u Dubravi, B. D. Marije u Očuri (sada kapela Sv. Jakova župe Radobojske), Sv. Ladislava u Orehovici (sada župna crkva), Sv. Martina u Martincu (iščezla), Sv. Križa u Dubravi i Sv. Ahacija u Zadrovcu (obadvije napuštene 1771.).

Kapela sv. Magdalene u Kuzmincu (Šemnica gornja). (Sl. 83—90).

Uz cestu iz Mihovljana u Radoboj stoji osamljena — tek je jedna kolibica do nje — kapela sv. Magdalene, koja pripada župi Mihovljanskoj. Danas se tamo obdržavaju sajmovi, koji su se nekada držali uz kapelu sv. Jakova na susjednoj Očuri.

To je mala kapela; nu graditelj ili bolje graditelji pokazali su tu više umjeća nego u mnogoj velikoj građevini. I u današnjem bijednom i zapuštenom stanju djeluje tako lijepo i skladno, da bi vječna šteta bila, da ovako lijep spomenik propadne. Crkvica nije jedinstvena građevina, već mala gotska kapelica sa jednim gotskim prozorčićem, zatvorena sa tri stranice šesterokuta. Pred nju je graditelj XVII. vijeka postavio trijem, kojemu se prednji i donekle desni zid otvara u arkadama na tipičnim stupovima toga vremena. Trijem ima drveni kasetirani tabulatum; u desnom uglu stoji mensa oltara, nad njim sada oštećena pavlinska slikarija XVII. vijeka prikazujuć sv. Magdalenu. Napis nad slikom glasi: SANCTA MARIA MAGDALENA O. P. N. ANNO · DNI · 1777. Pod lukom na desnoj strani predvorja je jednostavna prodikonica iz kamena. Ulazna vrata u kapelu su stara gotska sa gotskim okvirom iste vrsti, možda i iste ruke, poput onih dvaju dovratnika kapele sv. Jakova na Očuri. Nutarnjost je pusta, svod je barokni. Na oltaru je napis:

HANC ARAM
 .F. F. FRANCISCVS CZVNICH P. M.
 ANNO DOMINI 1825.

Na drvenoj škatulji (sa kamenom sa svetačkim moćima) ima zapis:

CONSECRATVS
 A R^{mo} D^{no} MARTINO BORKOVICH
 ECCLIAE ZAGRABIENSIS EPISCOPO
 DIE 13. IVLÏ A^o 1678
 LITTERAE RENOVATAE
 PER
 FRANCISCVM CZVNICH P. M.
 ANNO DNI 1825 DIE 18. MAÏ.

Već je g. 1665. bila kapela veoma trošna, pa je s temelja obnovljena. Pre-svođena je g. 1729., a nova sakristija sazidana je g. 1786.

Kapela B. D. Marije na Veternici župe Mihovljan. (Sl. 91).

Na prelazu preko Ivančice u dolinu Lepoglave nalazi se ovelik posjed veter-nički, koji su Pavlini dobili na dar od Beatrice udove Ivana Korvina za vikarijata Marka de Dombro (Dombrinus) g. 1507. Tu je na-vodno već postojala ne-kaka kurija. Nu sadašnju je zgradu, nekadašnji pro-strani refrigerij pavlinski, sazidao vikar Martin Bor-ković, kasniji zagrebački biskup g. 1641. O tom zbori i napis nad sada zazidanim sjevernim glavnim ulazom:

16 DEO OPT. 41
 MAX ET
 B. MRÆ V.
 DICA
 TVM

Napis sa strane: REN. FEC. AN. RE. — SA. MDCCCVI E. K. veli, da je zgrada ob-novljena g. 1806. Današ je središte prostranih vino-grada čazmanskoga kap-tola, koji je taj posjed dobio od Franje I. 1808., kako to veli zahvaljujući napis na velikoj slici toga vladara u lektorovoj sobi. Ostalo je imanje, većinom šume, pro-dano.

Sl. 90. Predvorje sa propovjedaonicom kapele Sv. Magdalene u Kuzmincu.

Kapela sv. Marije obična je barokna građevina sa tornjem nad pročeljem, pred kojim je nekad bio i mali atrij. Prilično je dobro uzdržana. Ima oltar iz g. 1755.

Po slici u Gasparottija: Cvet sveteh nije se cijela građevina bitno promijenila, tek je nestalo tornjića na ulazu na južnoj strani sa nešto zida.

Sl. 91. Kurija s kapelom na Veternici. (Po slici u Gasparottijevom djelu: Cvet sveteh).

Župna crkva sv. Ladislava u Orehovici.

Ovo je novija župa, a prije je tu bila kapela, koja je spadala pod župu Mihovljan. Crkva je građena sredinom devetnaestoga stoljeća te je nadomjestila stariju, za koju znademo samo to, da je g. 1785. bila u dobrom stanju i imala neznatne dohotke. O sadašnjoj crkvi može se reći, da je veoma neukusna građevina; o kakvoj graditeljskoj umjetnosti nema tu govora. Glavni oltar u svetištu ima nešto bolju sliku Ignaca Schönbrunnera iz g. 1863. U lađi stoje tri žrtvenika, od kojih su dva iz istoga vremena kao i glavni. Treći, ma da nije nikakvo remekdjelo, ipak se ugodno ističe u ovom okolišu. Na njem su grbovi Nikole Bedekovića i žene mu Franciske Czindery sa njihovim inicijalima i godinom postanja 1754. Navodno se je taj oltar prije nalazio u dvoru Gornjoj Bedekovčini.

U staroj katastralnoj mapi urisana je uz crkvu još jedna kapela. To je kapela sv. Martina, koje danas više nema, a dala je ime selu Martinci.

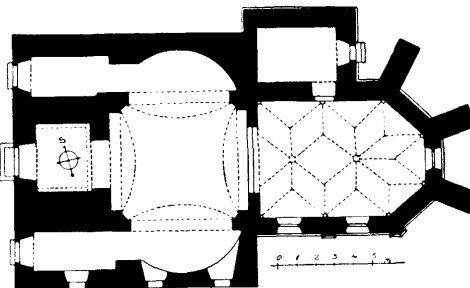
Župna crkva sv. Petra u Petrovskom. (Sl. 92—94).

Među župnim crkvama, što ih sadržaje popis od g. 1334., nalazi se u arcidjakonatu zagrebačkom i crkva sv. Petra de Conoba, a to je današnje Petrovsko. G. 1501. bio je tamo župnikom neki Mihajlo¹.

¹ Na drugom jednom mjestu (Tkalčić, Mon. episc. zagr. II. 89) spominje se *eccl. Sti. Petri de Crapina*, ali to ne može biti drugo nego

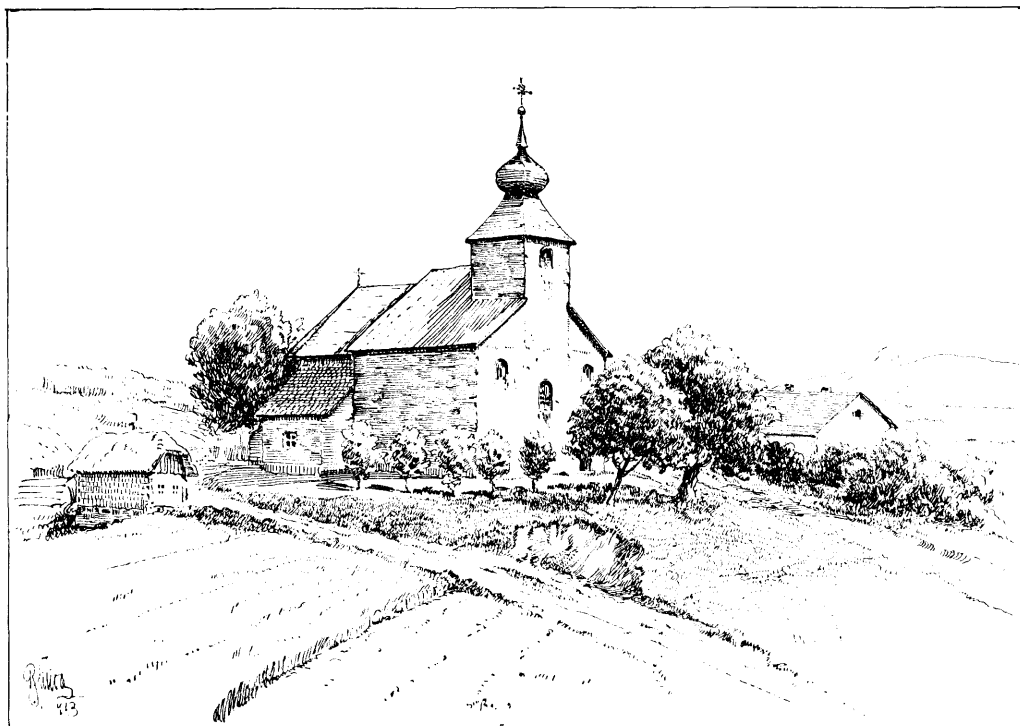
Petrovsko, koje je od Krapine udaljeno jedno ³/₄ ure hoda.

Vizitator iz g. 1665. navodi, da je župna crkva sv. Petra zidana, da ima svođeno svetište, a ostalo da je pokriveno drvenim stropom. Crkva je tada bila dosta zapuštena, imala je tri oltara, dva kaleža i pozlaćenu monstrancu, a u zvoniku su bila dva zvona. G. 1677. zabilježeno je, da je crkva od starine premalena. G. 1708. dobiva crkva nov drveni strop. Iz slijedeće godine (1709.) sačuvan nam je potanji opis prijašnjega glavnoga oltara. Toranj je povišen i popravljen g. 1746., a deset godina kasnije obnovljena je cijela crkva, izmijenjen je glavni oltar, te su postavljena i dva nova pobočna oltara. U to vrijeme lađa još uvijek ima drveni strop, a iz dva stara zvona salili su u to doba tri nova. Južno do crkve prizidana je g. 1786. kapela raspetoga Isusa.

Sl. 92. Tlocrt župne crkve u Petrovskom.

Od nekadašnje crkve sačuvalo nam se samo svetište sa sakristijom. Svetište je svođeno na dva polja sa mrežastim svodom, kojemu rebra počivaju na konsolama. Rebra su uska, nelijepo izrađena te pokazuju, da su nastala u kasno doba, možda tek u XVI. stoljeću. Svetište, koje je zatvoreno sa tri strane nepravilnoga osmerokuta, rasvijetljeno je sada s tri prozora, koji su zadržali svoje staro okvirno kamenje, a četvrti je prozor zazidan. Gotskim malenim vratima ulazi se iz svetišta u sakristiju, koja je presvođena u kasnije doba.

Sl. 93. Župna crkva Sv. Petra u Petrovskom.

*

Uglovi svetišta pojačani su izvana otpornjacima, koji odskaču od zida tek za 14 cm. Kasnije se je primijetilo, da su preslabi, pa su tri ugla svetišta nanovo pojačana sa grubim i nespretnim 1 m debelim otpornjacima. Na vanjskoj strani svetišta i sakristije vidi se još i sada gotski podnožni vijenac.

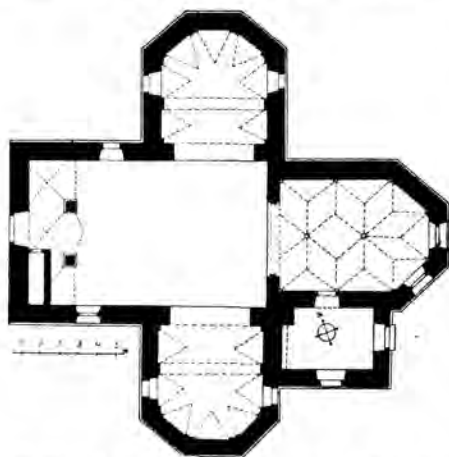
Sl. 94. Svetište župne crkve u Petrovskom izvana.

Od stare lađe nije više ništa sačuvano. Sadašnja je izgrađena kasnije, a pri tom je nestala i bivša kapela raspetoga Isusa. Prostor, koji ta lađa zauzima, dosta je velik, ali je znatno skučen tim, što velik dio zauzimaju masivne potpore, koje nose pjevalište i niski toranj. Lađa je barokno svodena, a u srednjem kubetu naslikano je sv. Trojstvo te u svakom uglu po jedan evangelista.

Oba oltara u lađi (lijevo B. D. Marija, desno sv. Valentin) dosta su priproste i slabe radnje, a isto tako je i propovjedaonica dosta slaba. Glavni oltar sv. Petra ispunja cijelu pozadinu svetišta. To je sasvim barokno djelo. Gore je prikazan sjedeći Bog Otac okružen anđelima, a pod njim u središtu oltara je kip Isusa, koji predaje sv. Petru ključeve. Lijevo od te grupe stoje među pilastrima redom sv. Joakim, Barbara i Ivan Nepomuk, a desno sv. Ana, Josip i Franjo Ksaverski.

Figure su dosta ukočene, ali oltar ipak spada među bolje radnje.

Od zvonova sačuvalo se jedno iz godine 1750. s napisom MARTIN FELTL HAT MICH GEGOSSEN IN GRAZ 1750. MISERERE NOBIS ORA PRO NOBIS. Drugo je salio Salesius Feltl u Gracu g. 1800., treće je ljeveno u Zagrebu g. 1806., a četvrto nema napisa. Crkveno je posude iz XVIII. vijeka, ali sasvim obično, misnoga ruha iz starijega vremena nema.

Sl. 95. Tlocrt župne crkve u Radoboju.

Crkva pripada tipu kasnogotskih crkvi u našem Zagorju. Srodne su crkve u Taborskom, Zajezdi i Radoboju, te nekadašnja župna crkva u Krapini.

K župnoj je crkvi pripadala i kapela sv. Justa ili Jodoka (što već u starije doba nije bilo sigurno). Zabilježena je još na Beyschlagovoj karti od g. 1801., a i vojnička ju specijalna karta bilježi kao ruševinu. Danas je tamo hrpa kamenja i veoma malo zida, po čem se tek može naslućivati, da je to bila gotska građevina. U viziti od g. 1665. navodi se, da je zidana (sa zidanom sakristijom i zidanim atrijem), da ima svodeno svetište, da su u njoj četiri oltara, a u drvenom zvoniku jedno zvono. Vizitator od g. 1677. znade, da je to *capella antiquissima*. Godine 1726. izgorjela je, do 1735. bila je opravljena, ali je bila siromašna i na teško pristupnom mjestu, te je g. 1771. napuštena.

Sada još postoji kapela sv. Benedikta, barokna građevina usred groblja nedaleko župne crkve. Na njoj nema ništa osobita. Dovršena je i presvođena bila g. 1771., a toranj je bio dovršen 1786. Sredinom XVIII. stoljeća morala je tu negdje stajati starija kapela, koja je onda napuštena i zamijenjena ovom, koja još i sada stoji.

Župna crkva sv. Trojstva u Radoboju. (Sl. 95—97).

Mjesto Radoboj došlo je početkom devetnaestoga stoljeća na glas kao nalazište sumpora. Sada se ovdje već davno ne vadi sumpor te se jedva još dadu označiti mjesta, gdje su nekada bili rovovi.

Župa je veoma stara, jer se mjesto Radboa spominje kao župa već u popisu od g. 1334. Sadašnja je crkva gotaska građevina, a razlikuje se od svih sličnih u Zagorju svojim položajem. Dok su sve druge sagrađene na višim mjestima, ova je podignuta u močvarnom kraju ispod brijega te se je s vremenom duboko u tlo zaro-

Sl. 96. Župna crkva u Radoboju.

vala. Malena je to i mračna građevina. Vanjština nema baš ništa osobita, a i nutarnjost je veoma jednostavna. Lada je pokrivena ravnim drvenim sasvim obijeljenim stropom, a svetište je svodeno mrežastim svodom, kojemu rebra počivaju na konsolama. Otpornjaka nema. U lađi su iznakaženi gotski prozori, a oba prozora u svetištu imaju kasnogotska kružišta sa motivom ribljega mjehura. Sa svake strane lađe prizidana je po jedna kapela; lijeva je starija (g. 1721.), dok je desna nastala u najnovije vrijeme. Izvana teče oko crkve gotski podnožni vijenac (Sockelgesims), koji je mjestimice upao u zemlju, a s prednje ga strane nije nikada ni bilo. Tako je to učinjeno i kod kapele sv. Jakova na Očuri, koja pripada župi radobojskoj.

U malenom drvenom zvoniku, koji je pokriven baroknom kapom, vise dva zvona. Jedno ima napis sa gotskim slovima, koji je Kukuljević pročitao ovako:

IESUS o UND o MARIA o AMEN o HOFNAU o MCCCCCX. Danas je zvono nezgodno obješeno, pa se može pročitati samo početak i svršetak napisa. Drugo nešto veće zvono ima gore napis HANS HORN ME FECIT PETAW ANNO 1599 SB, a dolje

Sl. 97. Svetište župne crkve u Radoboju izvana.

F LVCAS BENKOCZI ME FIERI FECIT, nu od toga se napisa može sada samo prva riječ pročitati.

Crkveno je posude bolje vrsti. Ima dva kaleža, od kojih jedan barokni nosi napis RADOBOY 1747, monstrancu i čakanovani ciborij, koji je po svoj prilici sastavljen iz dva komada različite provenijencije. Na tom se ciboriju nalazi napis: AD · HONOREM · SS · TRINITATIS · IN · RADOBOIA · MICHAEL · IAMBREKOVICH · F. F. 1634. Obitelj Jambreković posjedovala je u Radoboju i kuriju, koju je kasnije preuzela obitelj Vinković.

Na lijevoj strani svetišta uzidana je nadgrobna ploča sa ovim napisom:

križ
 HOC OPVS FECIT
 FIERI SVISQVE
 VENERABILIS DMNS
 GEORGIVS HABYANICH
 OBYT IN DNO ANNO
 1721 MENSÆ
 DIE
kalež

Pred župnim stanom nalazi se kao stepenica kamen, koji još Kukuljević spominje kao nadgrobni kamen u crkvi i na kojem je on pročitao IOHANĒS STANY-SCHAN 1541. Danas se više ta godina ne može pročitati.

Nad portalom župnoga stana nalazi se napis, koji se odnosi na gradnju njegovu, a glasi ovako:

GLORIOSI FAVSTIQVE
 PER PAROCHVM PANDVRICH INITII
 CVRA PAROCHI HORVATH
 DESIDERATVS AC DEXTER FINIS ERAT.

Veća slova u prva dva retka daju godinu 1778., a u druga dva godinu 1829.

U kotaru krapinskom nema ova župna crkva više kapelâ. O kapeli sv. Jakova na Očuri, koja se nalazi u području kotara zlatarskoga, govorit će se kasnije. Na groblju radobojskom stajala je nekada kapela sv. Roka, koja je porušena g. 1771. Na kapelu sv. Urbana sjeća ime brijega Vrbančak. Ta je kapela bila g. 1665. zidana, kasnije dobila je i nov toranj, ali je i ona g. 1771. napuštena. Na brdu Jurvčak kod Lepajaca stajala je nekada kapela sv. Jurja, od koje su se do nedavna

vidjele ruševine. U viziti od g. 1639. navodi se, da se je mjesto, na kojem je stajala kapela, zvalo *Straža*.

I današnja župna crkva u Jesenju bila je nekada kapela župe radobojske. G. 1665. bila je to drvena zgrada na zidanom temelju, a g. 1771. sazidana je od temelja nova crkva.

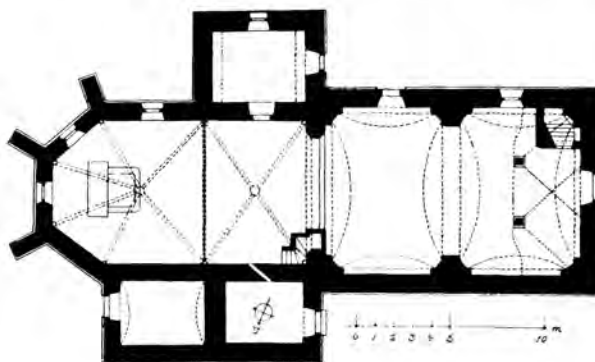
Kapela sv. Jakova na Očuri župe Radoboj. (Sl. 98—100).

Na brdu, s kojega je prekrasan pogled na krapinski kraj i na Ravnu goru, nedaleko prelaza preko Veternice sagrađena je današnja kapela sv. Jakova. Iz daleka se pričinja tek neznatnom kapelicom, ali, kada se dođe do nje, iznenađuje svojom veličinom. Ne samo da je znatno veća od župne crkve Radobojske, pod koju spada, nego je gotovo najveća od svih gotskih crkvi u zlatarskom i krapinskom kotaru.

Crkva je gotaska građevina, građena vrlo uredno i solidno od kamena lomljenca, te je prilično točno orijentirana. Gotski vijenac opasava cijelu crkvu, dapače i kasnije dodanu

novu sakristiju. Samo ga pročelna strana nema, a to se opaža i kod crkve u Radoboju. I glavni ulaz i pokrajni na južnoj strani imaju gotski okvir iste radnje, možda i od iste ruke kao

onaj u kapeli sv. Magdalene u Kuzmincu na suprotnom brijegu. Na lijevoj je strani crkve nova sakristija, na desno od svetišta stara, pokrita bačvastim svodom, koja se više ne upotrebljava, ali se još dade konstatirati prijašnji ulaz iz sakristije u svetište. Svetište je poduprto izvansakristijskim stupovima sa 4 gotaska otpornjaka. Lijevo do

Sl. 98. Tlocrt kapele Sv. Jakova na Očuri.

Sl. 99. Kapela Sv. Jakova na Očuri.

sakristije je zvonik, danas znatno niži, nego što je negda bio. Navodno je izgorio, pa kasnije tek za nuždu sadašnjom kapom pokriven, a to je vjerojatno, jer su i sva zvona iz g. 1867.

Nu ne samo da se ova kapela ističe vanjštinom pred svim crkvama svoga kraja, nego se još odlikuje i svojom nutarnjošću. Dok su sve gotske crkve, koje su

Sl. 100. Nutarnjost kapele Sv. Jakova ua Očuri.

proživjele istu sudbinu, te su time, što je tabulatum odstranjen, pa nadomješten svodom, koji je morao biti niži i zahtijevao ugradnju pilova unutar crkve, postale još tijesnije i mračnije, to ova iznenađuje vanrednim djelovanjem prostora. I ona je prije imala u lađi tabulatum, koji je zamijenjen baroknim svodom g. 1752., koja je crvenim pismenima zabilježena na triumfalnom luku i koju spominje vizitator od g. 1754.

U prednjem je dijelu valjda u isto vrijeme ugrađeno pjevalište, koje počiva na dva pilova. Nu ne samo, da je lađa ipak ostala prostrana, nego je i svetište neobično prostrano, te gotovo isto tako dugačko kao i sama lađa, što je običajno bilo samo kod redovničkih crkvi. Crkva je svodena gotskim svodovima na križ, rebra bolje izradbe počivaju na konsolama, od kojih jedna imade lik starčeve glave. Triumfalni luk je visok, ima široki gotski rez; uz lijevu mu je stranu prizidana propovijedaonica.

Prozori su i u lađi i u svetištu stari gotski, tek se opaža, da su kasnije opravljeni, a bili su prije toga očito znatno oštećeni. Kružišta (Masswerk) nema nijedan više.

U svetištu je ogroman barokni glavni oltar, na koji su navodno smještene figure sa drugih uklonjenih oltara. Na njemu je kronostih u hrvatskom napisu (dosele jedini u ovom kraju), a glasi:

PO BRIGI I NASTOJANJV
MOGA DVHOVNOGA OTCA I
ŽVPNIKA PONOVLJEN I NA
SLAVV BOŽJV I SPAS
PRAVOVIERNIH VKRAŠEN
I NAKIČEN.

Slova, koja daju godinu (1770.), naslikana su crvenom bojom.

U lađi su dva pobočna oltara, a i ti su dosta dobri.

Na jednom stupu u lađi je reljef Marije a do nje lik Boga oca i Isusa; bolja radnja XVIII. vijeka. Na suprotnoj stijeni je dosta oštećena slika svih svetih.

Ova lijepa kapela promijenila je svoga patrona. Prije je bila posvećena B. D. Mariji, a sada sv. Jakovu. Nekada je pripadala župi Mihovljanskoj. Iz vizitacija saznajemo, da je g. 1665. imala svod nad svetištem oslikan (danas je cijela crkva obijeljena) i zidanu propovjedaonicu, koja i sada postoji. Vizitatoru g. 1677. osobito se svidjela. Još g. 1708. imala je i krilni oltar (cum clausuris more antiquo factum). Nova sakristija je g. 1768. prigradena. Oko crkve bile su crkvene građevine, koje su napuštene i porušene, otkako se sajmovi više ne održavaju ovdje, već kod kapele sv. Magdalene u Kuzmincu na suprotnom brijegu.

Župna crkva sv. Helene u Zaboku. (Sl. 101).

Nekadašnja župna crkva stajala je na brijegu nad sadašnjim župnim stanom. To je negda bila kapela župe sv. Križ-Začretje. U viziti od g. 1639. pripovijeda vizitator, da su Baltazar Zabočki, Suzana Svirčić i Suzana Vojković dali nekoliko kmetova i nešto novca za osnutak župe u Zaboku na čast B. D. Marije. Nu osnovana je župa tek g. 1658., a crkva je ostala posvećena sv. Heleni. Ta je crkva bila g. 1768. sasvim trošna, pa je g. 1786. napuštena a sadašnja dolje niže uz župni dvor zidana, nu tek g. 1805. dovršena. Gradila je obitelj Vojković (Woykffy), koje je član Sigismund bio g. 1786. patronom crkve. Grb te obitelji, ujedno i grb Oršića, isklesan je nad crkvenim portalom.

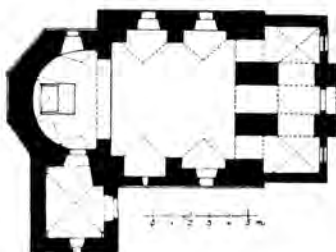
Zabočka je crkva selska crkva, kojoj je lađa i svetište pokrito niskim kubetom. Uz svetište je sakristija i nad njom oratorij. Portal tvore dva antikizirajuća stupa. Na luku nad njima smještena je urna i ispod nje spomenuti grb. Oltari u crkvi su bez vrijednosti. Zanimljiv je samo glavni oltar iz XVIII. v., nad kojim visi dosta dobra slika sv. Helene. Zapravo je to samo tabernakul, uz koji je na svakoj strani po jedan stup, a do ovoga andeo, tako da se slika svete ni malo ne pokriva. Crkva je slikana modernom grotesknom slikarijom.

Kapela sv. Antuna župe Zabok. (Sl. 102—103).

Tloris pokazuje malenu gotsku kapelu, kojoj je kasnije prizidano predvorje, u koje je oko g. 1676. ugrađen zvonik, a uz svetište je dozidana sakristija. I lađa i svetište i sakristija presvođeni su dosta nespretno baroknim svodovima, a pri tom su zidovi svetišta veoma pojačani, jer je svetište iznutra dobilo polukružni oblik. Izvana ima kapela još gotski podnožni vijenac. U prednjem dijelu lađe do ulaza smješteno je

Sl. 101. Oltar župne crkve u Zaboku.

Sl. 102. Tloris kapele sv. Antuna kod Zaboka.

drveno pjevalište s malim orguljama. U samoj ladi nalazi se lijevo do svetišta oltar sv. Florijana, njemu nasuprot oltar B. D. Marije, a u svetištu je glavni oltar sv. Antuna. Ni jedan od njih nema veće vrijednosti. Crkva ima jedan kalež iz XVIII. vijeka. U zvoniku su dva zvona s napisima. Na jednom piše SANCTA TRINITAS ORA PRO NOBIS i dolje ANNO 1724, a na drugom IOANNES FORESTI ZAGRABIAE 1728.

U Zaboku bila je nekada i kapela sv. Martina, nu ta je poslije godine 1778. napuštena.

Župna crkva sv. Križa u Začretju. (Sl. 104—107).

U vizitaciji od g. 1665. kaže se za ovu crkvu, da je zidana, ali da joj je svetište trošno, da je cijela pokrivena drvenim stropom, te da ima pet oltara. Te je godine crkva imala 3 pozlaćena i 5 srebrnih kaleža, 1 srebrni križ i 1 razbitu monstrancu te za čudo mnogo ruha. G. 1676. crkva je već opravljena, svetište poduprto stupovima. Sakristija uz svetište bila je veoma vlažna. Pred pročeljem bio je podignut drven toranj sa dva zvona a treće je zvono bilo smješteno u manjem tornjiću.

Sl. 103. Kapela sv. Antuna kod Zaboka.

G. 1708. sagrađena je nova (današnja) sakristija, a tada je uređena i kapela sv. Josipa. Te je godine bilo u crkvi 7 oltara i 13 grobnica, u koje su pokapali članove odličnih plemićkih porodica Bedekovića, Puhakovečkih, Zabočkih, Mirkovečkih i Keglevića. G. 1705. dao je protonotar Đuro Plemić načiniti nov oltar sv. Križa. Poslije g. 1729. spominje se i Marijina kapela.

Novi zvonik sagrađen je u godinama 1734. do 1738., a dao ga je sagrađiti župnik u sv. Križu-Začretju Thauszy, brat biskupa Thauszy-ja. Znatno je promijenjena crkva g. 1778. Te je godine u starom svetištu sagrađeno pjevalište i tu otvoren novi glavni ulaz, a glavni je žrtvenik prenesen na protivnu stranu crkve, gdje su dosadašnji ulaz zaidali. Sakristija je smještena prema jugu, a pročelje je uređeno „na talijanski način“.

Sve ove navode vizitacijâ potvrđuje i sama građevina. Crkva je nekada sva bila pokrivena drvenim stropom, te je bila viša, kako se to vidi po oličenim zidovima iznad današnjih svodova. Najprije se je presvodilo nekadašnje svetište, a kasnije je lada dobila niska kubeta. Na zidu, koji je dijelio lađu od nekadanjega sanktuarija, sačuvali su se ostaci slabih slikarija.

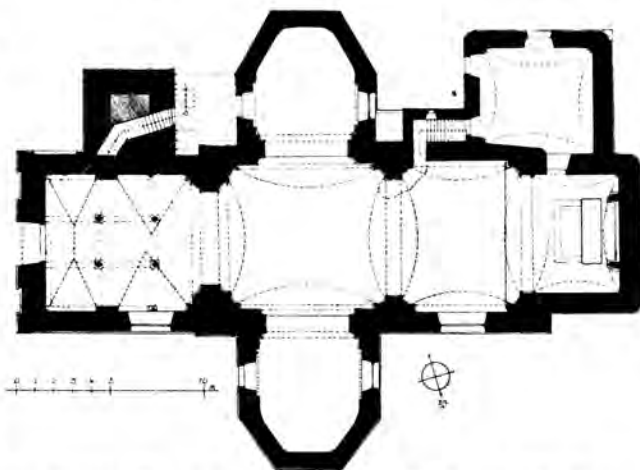
U prijašnja vremena imala je ova crkva više područnih kapela. One u sv. Vidu komorskom, B. D. Marije u Klupcima te ona sv. Ane u Završju, koju

je I. Kajetan Thauszy dao koncem XVIII. vijeka iznova sagraditi, postoje još i danas kao kapele. Kapela sv. Barbare u Komoru postala je župnom crkvom u Bedekovčini, dok su kapele sv. Jakova u Trnovcu, sv. Margarete u Mirkovcu i sv. Vuka u Kovačevcu nestale. — Osim ovih kapela spominju vizite oratorije u mjestu Križu, u dvoru Kriškom, u dvoru Petrovcima te kameni lik spasiteljev u dvoru Kriškom.

Crkva sv. Križa ostala je u glavnom onakova, kakovu je opisuje vizita od g. 1778. Ta je crkva (župu spominju popisi od g. 1334. i 1501.) gotaska građevina, ali se je tijekom vremena toliko promijenila, da se tragovi gotike jedva još zapažaju. U

kutu između zvonika i zida prema pročelju viri ostatak gotškoga otpornjaka, a drugi ostatak takvoga otpornjaka vidi se tamo, gdje od desnoga zida nekadanjega svetišta odskače zid lađe. Isprva je crkva bila prilično orijentirana, ali je g. 1778. ulaz u crkvu prenesen onamo, gdje je prije toga bilo svetište, a to valjda zato, što je nova cesta skrenula ispod crkve pred nju samu. Oko crkve bilo je nekada ograđeno groblje; to je mjesto još i danas ograđeno.

Ni unutarnjost crkve ne odaje više ništa, da je nekada bila gotaska. Lađa je presvođena niskim kubetima. Uz lijevu i desnu stranu lađe prizidana je po jedna kapela, koje su is pale ponešto nejednake, premda se je očito nastojalo učiniti ih jednaka. Od oltarâ u ovim kapelama vrijedan je spomena onaj u desnoj kapeli, na kojem je prikazano *polaganje Isusovo u grob*. To je očito kasnogotsko djelo drvorezbarske umjetnosti, po svem vrlo blizu figurama na srednjem dijelu glavnoga oltara župne crkve u Remetincu, koji je pred kratko vrijeme izmijenjen novim. Nažalost je ovaj oltar u Sv. Križu veoma stradao od crvotočine. Dva su pokrajna ol-

Sl. 104. Tlocrt župne crkve Sv. Križa u Začretju.

Sl. 105. Župna crkva Sv. Križa u Začretju.

tara smještena do kapela u samoj lađi. Oba su barokna, a male su vrijednosti. Glavni oltar ima na mensi samo tabernakul, a u zaleđu je slika raspetoga Isusa uokvirena rihitekturom klasicističkih oblika. Od crkvenoga je posuda osobito spomena vrijedan lijep kalež iz XVII. vijeka, koji ima i zapis: † HVNC CA . . . CVRAVIT FIERI EX PROP(ri)S SVMPTIBVS SCTAE CR.. ANNO DNI ///Z * SVSANNA VOIKOVICH † RELICTA † MICHAELIS † ŽABOKII. To je ona Suzana, koja je sudjelovala kod osnutka župe u Zaboku.

U zvoniku više sada četiri zvona. Najveće je salio Pabst u Varaždinu g. 1847. Srednje nosi ovaj napis: ANNO 1650. IESVS AC SALVS VERA VITA RESVRECTIO MISERERE NOSTRI. Na jednom od manjih piše ANNO 1703. ZAGRABIAE, a na drugom ANTON SCHIFFER ZAGRABIAE 1789 ME FVDIT.

Kapela Majke Božje u Klupcima župe Sv. Križa u Začretju.
(Sl. 108).

Ovu nam kapelu spominje prvi puta vizita od g. 1665., koja veli, da je kapela načinjena iz drva na zidanom temelju. Imala je tabulaturnu, a u zvoniku je bilo

Sl. 106. Nutarnjost župne crkve Sv. Križa u Začretju.

jedno zvono. Postojala je tradicija, da ju je g. 1502. posvetio Stjepan biskup pečuvski, a do toga vremena da je na tom mjestu postojala kapela sv. Ivana. Imala je tri oltara. G. 1708. sazidana je ova kapela iznova i providena novim drvenim stropom. G. 1771. presvetoeno je svetište, a 1786. prigrađeno je novo predvorje. G. 1708. imala je crkva dva kaleža i 7 kazula.

Danas je ova crkva, koja stoji na brežuljku u veoma lijepom okolišu, posve popravljena i obnovljena. Napadno je nepravilno građena. Stupovi, na kojima počivaju lukovi baroknoga svoda, ne stoje u istom pravcu, isto tako su nepravilno razmješteni stupovi, koji nose pjevalište, a lađa je nejednako široka. Svetište je iznutra polukružno, izvana zatvoreno trima stranicama nepravilnika. Uz lijevu stranu

lade prizidana je sakristija. U svetištu je veoma lijepo skomponovan barokni glavni oltar iz XVIII. vijeka, a u ladi lijevo i desno do svetišta pobočni oltari iz konca XVIII. stoljeća, koji uz glavni oltar lijepo pristaju.

U malom zvoniku iznad ulaznih vrata crkve vise četiri zvona. Prvo veće ima napis ANTON FIEL HAT MICH GEGOSSEN IN MARASDIN (*Sic*) 1826. Drugo je iz godine 1848. te ima tri napisa. Gore piše IZLEJAN V VARAŽDINU LETA 1848, u sredini

V ONV DOBV KAD SMO MI
HRVATI Z DVŠMANIM
MAGJARIM ZA NARODNOST
NAŠV BOJ BILI,

a sprijeda

NA SLAVV I DIKV SV. IVANA EVANG.

Treće je manje zvono bez napisa, a četvrto najmanje je nepristupno.

Kapela sv. Vida župe sv. Križa u Začretju. (Sl. 109—110).

Ova se kapela spominje već g. 1334. kao *ecclesia sancti Viti de Crapina*¹. Građevina je stara gotska, ali je do danas svoje lice jako promijenila. Po vijestima,

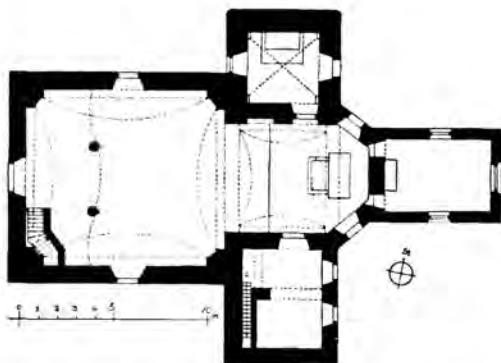
Sl. 107. Kalež župne crkve u Začretju iz XVII. vijeka.

Sl. 108. Nutarnjost kapele sv. Marije u Klupcima.

¹ Tkalčić, Mon. episc. Zagr. II 87.

što su nam zabilježene u kanoničkim vizitama, saznajemo, da je g. 1665. bila pokrivena sa drvenim stropom i da je bila ruševna, g. 1667. da je imala zidan atrium, 1708. da je dobila nov oltar. G. 1740. prizidan je zvonik, a 1749. popravljana je kapela. G. 1760. počima se kapela nadograđivati, ali se g. 1771. još nije bilo došlo dalje od temelja. Pod konac osamnaestoga vijeka čujemo, da je kapela u dobrom stanju i nanovo pokrivena.

Sl. 109. Tlocrt kapele sv. Vida župe sv. Križa u Začretju.

Sl. 110. Kapela sv. Vida župe Sv. Križa u Začretju.

Danas je prostrana lađa presvođena niskim kubetom, koje počiva na četiri ugrađena stupa. Pjevalište leži na dva okrugla stupa. S lijeva je u lađi oltar B. D. Marije, s desna oltar sv. Donata sa likom svečevim, koji drži strjelicu u ruci. Svetište je nešto nepravilno, također presvođeno baroknim svodom, a taj je svod u novije doba urešen sada već trošnom slikarijom. U svetištu je glavni oltar sv. Vida iz početka XVIII. vijeka sa napisom: „Ovaj žertvenik novi podignjen g. 1718. ponovljen g. 1863. pod g. M. Kunek ž. Namest.“

Da se kapela proširi, sagrađen je u XIX. vijeku uz nju kao nastavak svetišta atrij, u koji se iz svetišta ulazi kroz dva otvora u zidu iza glavnoga oltara. U tom atriju smješten je danas oltar sv. Roka. Na lijevo vode iz svetišta vrata u kapelu u donjem dijelu tornja, u kojoj je smješten oltar seljačkoga sveca Izidora, dok se uz desnu stranu svetišta nalazi prostrana sakristija i nad njom oratorij.

U zvoniku, u koji se ulazi ljestvama izvana, obješena su tri zvona. Veliko je iz g. 1885., a dva manja iz 1749. Na jednom od ovih nalazi se napis: S. NICOLAE ORA PRO NOBIS FVSA ZAGRABI AMV (!) † 1749. Na drugom se napis ne da pročitati.

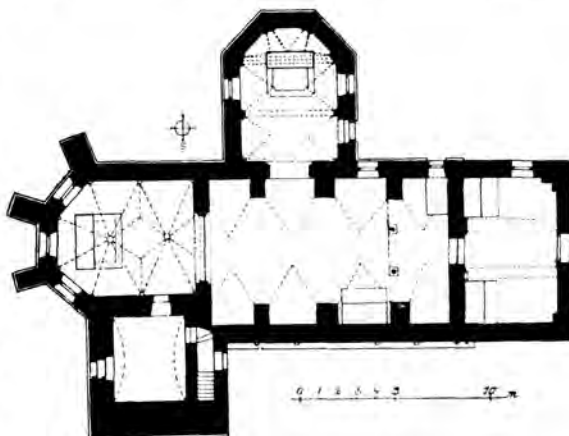
Oltari crkvice slabe su vrijednosti, a nema u kapeli ni drugih spomena vrijednih stvari.

Župna crkva u Zajezdi. (Sl. 111—114).

Ova sasvim orijentirana crkva sagrađena je na brežuljku, a oko nje je nekoliko kuća sa školom. Kasnogotska je građevina, koja se tijekom vremena mijenjala. Isprva je bila znatno kraća. Kada se pokazala pretijesnom, dograđeno je pred glavni ulaz još neke vrsti predvorje, u kojem su smještene dva oltara. Nu stari pročelni zid crkve ostao je i nadalje, a i gotski uokvirana glavna vrata u njem postoje i sada. Druga se je bitna promjena zbila dogradnjom Patačićeve kapele na južnoj strani, a treća presvođenjem lađe, koja je prije kao obično bila pokriva ravnim drvenim stropom. Tad su ugrađeni i nespretni pilovi unutar crkve, da nose barokni svod. Tim je crkva postala i uža i niža. Na zidu iznad sadašnjega svoda lađe sačuvala se prvotna slikarija (poput one u Prozorju kod Dugoga sela). Slikarija je dakako tek fragmentarno sačuvana, te prikazuje lik Marijin, odjeven u tamno odijelo, ogrnut plaštem crvene boje, kako štiti raširenim rukama grupu ljudi, od kojih se vide pojedina lica. Sa svake je strane po jedan anđeo. Slikarija, očito bolje vrsti, potječe vjerojatno iz početka XVI. vijeka.

U lađu ugrađeno je pjevalište, koje počiva na dva nespretna pilova i dva stupa u sredini. Između prvoga i drugoga lijevoga pilova u lađu umetnut je oltar, a na treći pilov postavljena je propovjedaonica.

Svetište nije po običaju tako postavljeno, da uzdužna os njegova nastavlja os crkve, već je pomaknuto k jugu tako, da se zid crkve nastavlja u zidu svetišta. Triumfalni luk ima širok gotski rez. Svetište je svodeno mrežastim gotskim svodom; rebra počivaju na konsolama kasnogotskih oblika. Svaka je pojedina drukčije izrađena, a ne može se ni za jednu konsolu a ni za rebra kazati, da bi bili pomno izvedeni. Dvije srednje konsole imaju i ploču za grb, ali grb na njoj

Sl. 111. Tlocrt župne crkve u Zajezdi.

Sl. 112. Župna crkva u Zajezdi.

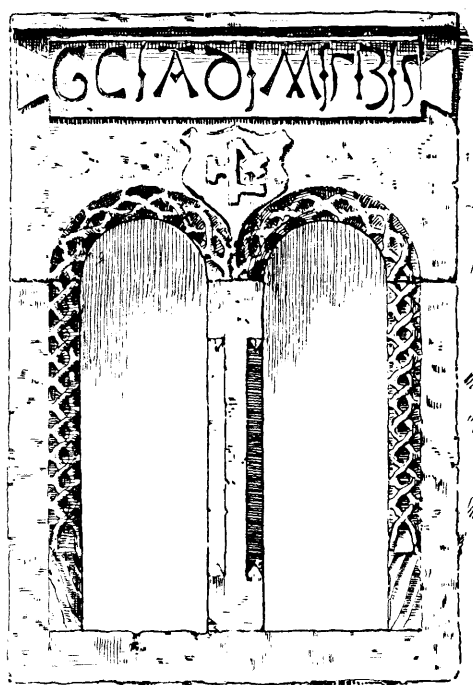
nije nikada bio isklesan. Možda su bili naslikani. Zaglavno je kamenje oveliko, te izrađeno u rozetu.

Na lijevoj strani svetišta jest kasnogotsko uokvireni ulaz u sakristiju. Taj kasnogotski oblik (gedrückter Kleeblattbogen) sa dubokim urezima nalazi se i u crkvi u Hrašćini. U sakristiji je bačvast svod. Ona je smještena u donjem dijelu zvonika, a iz nje se polazi u gornju prostoriju, također bačvastim svodom providenu.

Barokna se kapela Patačićeve sasvim prilagodila građevini. Završuje sa tri stranice osmerokuta, unutra su kutovi zaobljeni. Barokno je svodena. Vijenac (Gesims), koji obilazi oko cijele stare crkve, učinjen je i oko kapele.

Tri nejednaka otpornjaka pojačavaju uglove svetišta. Obilazeć toranj, opaža se, da na zapadnoj strani manjka vijenac, nu u visini prvoga sprata odskače zid 0·50 m. natrag. Tako široka je i stepenica uz zid sa sjeverne strane crkvene lađe. Nema sumnje, da su te široke „stepenice“ imale određenu svrhu, a jamačno su u svezi sa onih 5 konzola na sjevernoj strani crkve, koje su očito nosile nekaki trijem.

Gotski uokvireni prozora nije se u lađi sačuvalo. Našli su se doduše još nedavno okviri, nu kada su došli već naručeni sadašnji oslikani prozori u svetištu, a ti su bili preveliki, uklonjeni su stari gotski okviri prozora. Jedini je toranj sačuvalao gotske prozorčiče i u najvišem spratu na južnoj, istočnoj i zapadnoj strani po jedan oveći dvočlani prozor. Onaj prema jugu osobito je urešen okvirom od stilizovana trnja, što niče iz gotski profilovanih stupića (sl. 113). Nad srednjim gotski rezanim stupom isklesan je znak klesara, a nad njim napis (a slovima običajnim pod kraj XV. i početkom XVI. vijeka): *G . . . C . . A(nno) d(omini) M535*. Čudno je, da piše 1000 sa M, a ostalo arapskim brojkama, nu to se događalo i drugdje. Nad ulazom u sakristiju nalazi se kamena ploča u spomen Baltazara Patačića († 1616.) sa grbom Patačića i njegove žene Margarete rođene Babonosich. Napis je originalan, na pō latinski a na po hrvatski:

Sl. 113. Prozor na južnoj strani zvonika župne crkve u Zajezdi.

EPITAPHIVM
 GENEROSI BALTHASARIS FILII PETRI
 FILII NICOLAI PATHACHICH DE
 ZAIEZDA · QVI OBIIT 5^a DIE
 IANVARII · 1616.

MARGARETA BABONOSICH
 BILA IE SENA BOLTHISARA
 PATACHICHA · I ONA IE NIEGA
 DO ZMERTHI PRAVDENO
 SALOVALA.

Toranj je širok 7·40 m (duž. 7·20) i do kape tri puta toliko visok. U njem su tri zvona: iz g. 1850., 1845. i jedno sasvim novo.

Crkva je modernom slikarijom nakažena. Prijašnji glavni ulaz ima, kako je rečeno, gotski okvir, a taj je u narodnim bojama (!) namazan; gotski okvir ulaza u sakristiju omašćen je nekom sivom uljenom bojom.

Oltari su bez vrijednosti a neki i zapušteni. Glavni je oltar moderno gotski. U pobočnoj kapeli je stari oltar sa grbom Patačićevim, barok bez velike umjetničke vrijednosti. Najbolji je gornji dio oltara: u sredini drži bog otac raspetoga sina među koljenima; sa strana: sv. Franjo i sv. Ivan Nepomuk, a u donjem dijelu sv. Sebastijan, kralj svetac, Marija i sv. Fabijan. Propovjedaonica je priprosta barokna radnja sa likovima 4 evanđelista.

Crkveno je posuđe bolje vrsti. Jedan kalež potječe iz g. 1602., a drugi kalež i pacifikal imaju grb biskupa Pucza i napis: *Sancti Petri Apostoli in Gotholouecz Anno 1764.*, a treći kalež ima biskupski grb Puczov (ptica gnjavi zmiju, nad njom kardinalski klobuk) i pod ovim zapis: *A° 1759.*

Crkva ima prekrasno ruho biskupa Pucza: jedno iz crvene svile bogato zlatom urešeno, drugo bijelo. Na njem je Puczov biskupski grb (sl. 114).

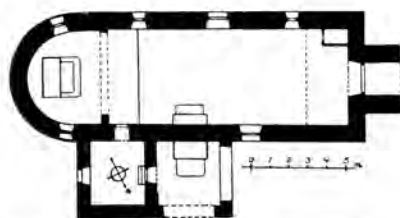
Prema izvještaju vizitatora bila je g. 1666. cijela crkva već svedena; već je postojao i zidani atrij. Kapela sv. Josipa dograđena je g. 1749., sadašnja propovjedaonica načinjena je g. 1754. Patroni crkve bili su Patačići u Zajezdi i Gotali u Gotalovcu. Patačići i Najšići imali su svoje grobnice u toj crkvi.

Kapela sv. Križa kod Budinščine župe Zajezda. (Sl. 115—117).

Ova je kapela sagrađena na zgodnoj točki, s koje se jedino daje pregledati cijeli masiv Ivančice od Oštrca do Madžareva. Sadašnji oblik dobila je kapela u barokno doba, nu sastav i maleni stari prozori dokazuju, da je tu u jezgri sačuvana starija građevina. Pred ulazom u crkvu postavljen je zvonik, koji u najvišem spratu ima skladno izrađen dvostruk prozor. Nutarnjost sačinjava zajedno sa polukružnom apsidom jedan jedini prostor. Lada i svetište su jednako široki, ali svetište leži za jednu stepenicu više. Osim toga je svetište svedeno, dok lada ima drven strop. Lijevo je do svetišta kasnije dozidana sakristija, a pred njom

Sl. 114. Kazula biskupa Pucza u župnoj crkvi u Zajezdi.

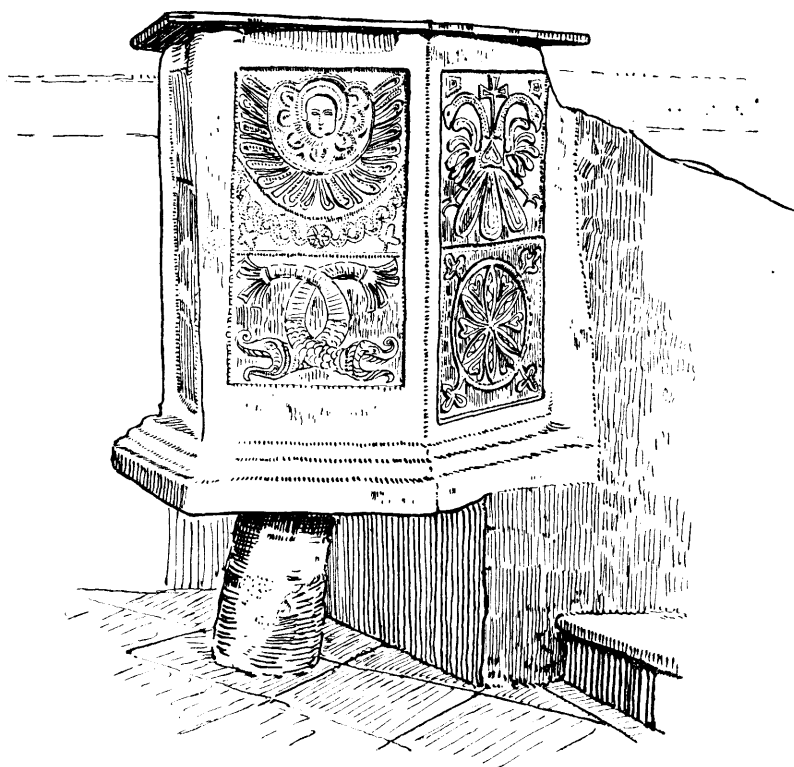

Sl. 115. Tlocrt kapele Sv. Križa kod Budinščine.

je trijem sa mensom za oltar. U prednjem dijelu crkve smješteno je na drvenim gredama pjevalište. Glavni oltar sv. Križa u svetištu je barokno djelo te nosi ovaj napis:

GENEROSA DOMINA EVA PETTEŮ DE
GERSE GRŮSI OLIM DŇI
FRANCISCI VÝTHÉÉZ RELICTA VIDVA
SCVLPTVRAM ALTARIS HVIVS
IN HONOREM SANCTÆ CRVCIS F. F. ANNO
DOŇI 1668 · IDEM
SCVLPTVRA VERO DEAVRATA EST
PROPRIIS EIVSDEM CAPEL-
LAE EXPENSIS SOLV ADIVVANTE
CASPARO VÝTHEEZ DE
KAMARIA, SVB EDITVATV MICHAEL
VALIAR ET GREGORÝ
DERNETICH ANN. DOŇI 1670.

Sa strane oko grba napisano je osim toga na istom oltaru G:D:E:P:D:
G:G:OLIM:D:F:V:R:V:F:F:AN. 1670. ANNORVM 36. (*Generosa domina Eva*

Petteö de Gerse generosi olim domini Francisci Vytheez relicta vidua fieri fecit i t. d.). Nad svetojhraništem u svetištu izrađena je dosta nespretno Bogorodica sa raspetim sinom. Lijevo u ladi smješten je oltar sv. Barbare iz početka XIX. vijeka, a do njega je originalna propovjedaonica, isklešana iz jednoga komada kamena sa zanimljivim ornamentima (sl. 116). Ovu propovjedaonicu spominje vizita od g. 1667., ali ona je daleko starija.

Sl. 116. Kamena propovjedaonica kapele Sv. Križa kod Budinšćine.

Crkva ima tri kaleža, jedan gotski, dva barokna, a sva tri bez napisa. Starije misno ruho nema velike vrijednosti.

Kapela sv. Petra u Gotalovcu župe Zajezda. (Sl. 118—120).

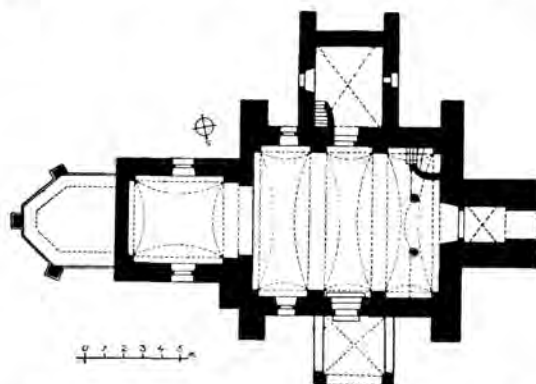
Nedaleko mjesta, gdje je do nedavna stajao grad Gotalovečkih, stoji osamljena na humku kapela sv. Petra, bez sumnje negda kapela grada Gotalovca.

Tloris pokazuje neobičan oblik. Pred ulazom u kapelu nalazi se toranj, pred pobočnim ulazom na sjevernoj strani trijem, na južnoj sakristija, a iza svetišta, koje svršava ravnim zidom, danas je nepristupna grobnica slična gotskom svetištu.

U lađi, svodenoj baroknim svodom na tri polja, u koju se ulazi sa sjevera sa 3 stepenice, nalazi se prodikaonica, urešena biskupskim grbom posljednjega Gotalovića sa godinom 1767., a sa strane ulaza u svetište postavljen je po jedan oltar. Lijevi, posvećen Mariji Magdaleni, vanredno je fina radnja, koja je blizu renesanse (sl. 120). Napis na njem je veoma oštećen. Oko slike sv. Magdalene u okviru su vrlo lijepo izradene 4 male figure svetica, po kojima se vidi, da je graditelj oltara bio upućen u gotski način ukrašavanja. Unutar pokrajnih stupova dva su neobično vješto izrađena lika sv. Ivana i sv. Joakima, koji gledaju na Mariju Magdalenu. Žalibože je ovaj krasni oltar postao već veoma trošan. Njemu nasuprot je mnogo slabiji oltar sv. Roka. Lik svečev je u sredini, a sa svake je strane po jedan kralj svetac. Glavni oltar sv. Petra u svetištu, djelo kasnoga baroka, načinjen je oko g. 1758., kada je ova crkva bila sva preudešena. U najnovije je doba taj oltar opravljen na tako nezgodan način sa obiljem šarenila i proste pozlate, da može da služi kao uzorak, kako se ne smiju oltari renovirati. U najvišem dijelu prikazana je smrt (kostur), koja lomi porodični grb Gotala, jer je pukovnik Gabrijel Gotal, zadnji potomak toga roda umro 20. V. 1740.¹ Pod ovim je kip Marije s djetetom, a pod

Sl. 117. Dva kaleža kapele Sv. Križa kod Budinščine.

Sl. 118. Tlocrt kapele Sv. Petra u Gotalovcu.

¹ Krčelić, *Annuae* str. 579: (defecit) Baro et familia Gothai in integrum, immensis divitiis ab uxore haereditatis et bonis a fisco emptis.

njom biskupski grb biskupa Stjep. Pucza (ždral davi zmiju, sa strane zvijezda i polumjesec). U sredini je slika sv. Petra, s lijeva sv. Pavao a s desna svetac s drvetom i knjigom.

Sl. 119. Kapela Sv. Petra u Gotalovcu.

Vizitacije tumače neobičan sastav ove crkve. Nema nikake sumnje, da je pred nama stara gotška crkva, za koju je dapače postojala tradicija, da je nekada bila župna, a župa da je kasnije prenešena u Zajezdu. Nu to nije vjerojatno. G. 1666. bila je crkva zidana, sa drvenim stropom u lađi i svodenim sanktuarijem, dva zvona u drvenom zvoniku i tri oltara. G. 1708. sagrađen je zvonik, g. 1758. još je u lađi tabulatum. Veliki požar od g. 1755. uništio je krov i sva tri žrtvenika, a Stepan Pucz, biskup beogradski i prepošt zagrebački, dade je obnoviti na svoj trošak. Zidovi su bili povišeni, čitava crkva je svodena, prozori povećani, sakristija i kor dozidani, toranj na novo pokriven.

Napis, što ga je Stj. Pucz na desnoj stijeni svetišta metnuo kao posljednji ogranak Gotalovske obitelji g. 1758., glasi¹:

D. O. M.
 IN HAC SACRA ÆDE VENERARE DEVM
 QVAM HONORI D. PETRI APOSTOLICI SE
 NATVS PRINCIPIS · POSTREMVS CLARÆ
 GOTHALIANÆ STIRPIS HIC QVIESCEN
 TIS NATVS , STEPHANVS EPISCOPVS
 BELGRADENSIS SEV SAMANDRIENSIS
 ZAGRABIENSIS VERO PRAEPOSITVS MAIOR
 ETC. SVA LIBERALITATE
 AC CLARA ANTENATIS PIETATE
 COLLOCATAM CONSECRAVIT
 MENSE SEPTEMB. DIE X.

Biskup Pucz posvetio je dakle 10. sept. g. 1758. crkvu, koju je, štujući spomen srodne obitelji Gotalovske, svojim troškom opravio i preudesio barokiziravši gotsku crkvu. Grobnica obitelji Gotal poduprta je na uglovima izvana i sad gotskim otpornjacima.

¹ Kukuljević, Napisu br. 145 str. 43.

U župnoj crkvi u Zajezdi nalaze se kaleži i pacifikal, označeni naročitim zapisom kao svojina ove kapele; samo je jedan kalež u njoj ostao, na kojem uz grb Puczov čitamo: *S. Petro in Gotthalouecz Stephanus Eppus. Belgradensis ex Barbara Gotthal natus adornavit 1768.*“ Prema tomu je Pucz darovao divot ruho u župnoj crkvi u Zajezdi, a on je i posvetio sjajnu župnu crkvu u Belcu.

U tornju se nalaze četiri zvona. Na najmanjem piše CHRISTUS CRVCIFIXVS M · A · F · ZAGRABĽE 1749., na nešto većem A FVLG(ure) TEMP(estate) LIB(era) NOS DOMINE — FVSA ZAGRABĽE · · AN MAR · VID · FORESTY 1752. Na srednjem je napis IOHANNES SCHVLTZ FVDIT ME ZAGRABĽE 1756, a na najvećem MICH GOSS ANTON FIEL IN VARASDIN 1835.

U Selnici do Belca bila je *kapela sv. Nikole*, po svoj prilici gotska građevina. Pripadala je k župi Zajezdi. G. 1786. bila je vrlo trošna, a sada je više nema.

Župna crkva B. D. Marije u Zlataru. (Sl. 121).

Kao *mjesto* ne poznaju isprave Zlatara sve do novijega doba. Zanimljivo je, da se ni kao župsko *mjesto* ne spominje ni g. 1334. ni 1501. ni 1574., ma da šematizam spominje tu župu *ab immemoriali*. U popisu župa od g. 1334. spominje se¹ *eccl. de Lobor*, a nastavlja: „Item ecclesia sancte crucis, sancti Ladislai,

Sl. 120. Lijevi oltar u lađi kapele Sv. Petra u Gotalovcu.

¹ Starine IV. str. 235.

sancti Laurentii ibidem“. Po tom bi sve ove crkve spadale pod kraj Loborski. Za „ecclesia sancte crucis“ ne znamo reći, gdje je bila, crkve sancti

Sl. 121. Glavni oltar župne crkve u Zlataru.

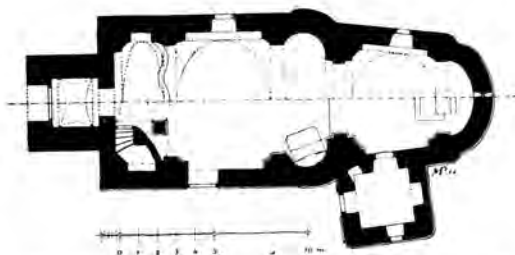
nikom zlatarskim kasniji biskup zagrebački Đuro Branjug. Kao *possessio* sa više vlasnika spominje se Zlatar u XIV. vijeku. G. 1443. spominje se Zlatar kao posjed u nagodbi s imanjima između Benedikta, sina Pavla Nascenyovia i Mensewrewtera

Ladislai nestalo je, nu ostalo je tik do Zlatara ime dvorca Ladislavec, dok je crkva sv. Lovrinca i danas u Lovrečanu niže Zlatara. U popisu od god. 1501. nije spomenuta ni jedna od ovih crkvi, a ni u onom od g. 1574. Kapela B. Virginis Mariae spominje se već g. 1454., kada je Fridrik Celjski dao toj kapeli tri kmeta in Zlatar sub Ostercz (Keglevičev arkiv). Tu je imao i Petar Keglević g. 1659. svoj posjed, pa je dobio dozvolu za održavanje sajnova. Već g. 1699. smatra se ova kapela župnom crkvom, pa je te godine župnik N. Šišinački prenesao svoje sjelo iz sv. Martina pod Oštrecem onamo, a Anica Horvatić daruje te godine zlatarskomu parohu neke zemlje. Sadašnju je župnu crkvu podigao g. 1758. župnik A. Mat. Lončarić. Poslije g. 1702. do g. 1708. bio je žup-

Pakenstajnskoga sa Ivanom Komorom među Martindolom i Ladislavcem¹. Pravo slobodnoga raspolaganja sa posjedom Zlatarom dobiva od kralja Sigismunda spomenuti Mensewrewter g. 1437.² U parnici među Iv. Banffyjem i Fr. Berislavićem spominje se i Zlatar g. 1524.³ Prije je glavno mjesto ovoga predjela bilo Borkovec u susjedstvu Zlatara, koje je Fridrik Celjski g. 1446. dao Gregoriju Fodrovecz, pa je tu darovnicu potvrdio i on sam g. 1449. (tu se veli: Borkovec, a castro Bellec sequestrata), pa Ladislav V. g. 1457. i Matija g. 1458., kada je dao Fodrovcu i pravo pobiranja sajmovine. Petar Fodroczy de Borkovec, poklonio je sesiju Kapelčakovo selo crkvi u Zlataru, da postane župnom mjesto one u Sv. Martinu (g. 1698.). Slijedeće godine podigne već Nik. Šišinački župni dvor u Zlataru.

Dio posjeda Zlatarskoga pripadao je obitelji Bužanića, koja je u Zagorju imala i drugih posjeda (Ratkovec i Ščrbinec), dok je opet drugi dio toga imanja bio svojinom Poličaninovich, koje nalazimo već g. 1543. ovdje⁴. G. 1546. daruje Ferdinand Đuri Poličaninu (iz Poljiča), kapetanu bana N. Zrinskoga imanja Martina Bužanića, kaštelana grada Klisa, kada je ovaj svoja dobra radi gubitka toga grada izgubio. Tu se spominje: „domum et curiam nobilitarem in possessione Zlathar“, dalje posjede Gerencher (= Graničari) et Rathowcz⁵. Nu ipak su Bužanići Ratkovečki ostali u posjedu jednoga dijela toga posjeda, jer još g. 1582. posinjuje Vuk Bužanić Gašpara Bojničića, koji je također bio rodnom iz Dalmacije, pa kralj Rudolf daje privolu glede imanja i mjesta spaljenoga kaštela u zlatarskom polju. Možda je to ono mjesto na nekoj oranici (sada posjed Dočkalov), koje se zove Gradišće⁶.

Samo je mjesto nastalo uz

Sl. 122. Tlocrt kapele sv. Jakova u Batini.

Sl. 123. Kapela sv. Jakova u Batini.

¹ Drž. arkiv u Budimpešti 33.940.

² Drž. arkiv u Budimpešti 33.686.

³ Drž. arkiv u Budimpešti 34.317.

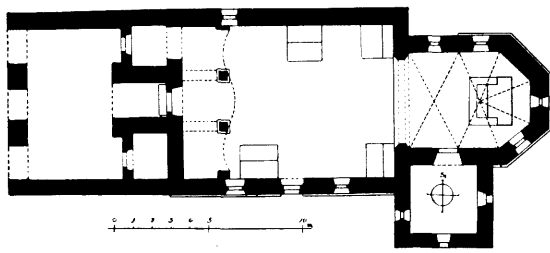
⁴ Vjestnik zem. arkiva IX. str. 86.

⁵ Vjestnik zem. arkiva VII. str. 265.

⁶ Vjestnik zem. arkiva XI. str. 33.

humak, oko kojega vode dvije ceste na sjever u goru Ivančicu. U hrvatskim ispravama glasi stariji naziv za Zlatar: Zlatharye = Zlatarje.

Za stariju kapelu B. D. Marije, koja je postojala u Zlataru prije sadašnje crkve, znamo, da je g. 1666. imala svodeno svetište, a lađa da je imala drven strop. Nova je crkva sagrađena iza g. 1754., a dovršena g. 1768. Posvetio ju je biskup Stj. Pucz. Ta crkva stoji usred mjesta Zlatara ispod župnoga dvora iz XVIII. stoljeća, baš na mjestu, gdje se sastaju ceste. To je barokna, u novije doba ponešto preinacjena građevina sa novom sakristijom. Crkva je posve orijentirana. Pred ulazom u lađu podignut je baroknom kapom (iz g. 1852.) pokriti zvonik; uz njega je sa svake strane po jedna prostorija, u desnoj su smještene stube na pjevalište i na zvonik. Sa svake je strane lađe prigradnja jedna kapela, tako da crkva ima oblik križa. Cijela je crkva barokno presvođena. Lađa, kapele i svetište imaju po dva prozora.

Sl. 124. Tlocrt kapele sv. Lovre u Lovrečanu.

Neukusna slikarija iz novijega vremena upravo je iznakazila crkvu, a ponajgorja je slika u sredini, koja prikazuje posljednji sud.

Od namještaja spomena je vriedan glavni oltar u svetištu. To je bolje djelo baroka, poklonjeno g. 1758. od Franje Prasskaša, a ispunjava cijelu pozadinu svetišta. U sredini lebdi lik B. D. Marije na oblacima, koje nose anđeli, dok se dolje

složila grupa uznemirenih i zadivljenih klečećih gledalaca, koji se klanjaju Mariji. Postrance stoje sv. Joakim i vrlo uspjeti lik sv. Ane, a u gornjem dijelu čeka sv. Trojstvo okruženo anđelima na dolazak bogorodičin.

Bez osobite je vrijednosti stariji oltar sv. Fabijana i Sebastijana u desnoj pokrajnoj kapeli, dok je u suprotnoj lijevoj sv. Križa novogotski drveni oltar, a pred kapelom do svetišta propovjedaonica iste vrsti. U lađi su na konzolama smješteni likovi sv. Josipa i sv. Barbare tirolskoga podrijetla.

Crkveno je posuđe iz XVIII. vijeka. Na bakrenom kaležu sa srebrnom kupom (oboje pozlačeno) ima zapis: M. A. L. P. Z. 1761 F. F. (= *Mathias Antonius Loncharich, parochus zlatariensis 1761 fieri fecit*). Na drugom sasvim srebrnom kaležu ima isti zapis iz g. 1762. Isti je župnik dao načiniti i pacifikal sa napisom: M: A: L: P. ZLAT. 1758: F F. a monstrancu (62 cm vis.) župnik Lad. Forko g. 1796. Napis na njoj glasi: L. F. P. Z. F F. 1796.

Veliko je zvono 98 cm vis., 104 cm šir., a izliveno u Šopronju g. 1854. Srednje je 60 cm vis., 74 široko sa reljefom Marije s Isusom i napisom: SANCTA MARIA REGINA CÆLORUM MATER DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI ANNO 1701 †. Malo je zvono (48×62 cm) nabavljeno g. 1816., a najmanje nema godine, nu gotičkim su pismenima zapisana imena četiriju evanđelista: LVCAS † MARCVS † MATHEUS † IOHANES †. U kapeli sv. Križa uz vrata postavljena je grobna ploča župnika Lončarića sa napisom:

HIC
 EXVVIAE : MA-
 THIAE · ANTONII
 LONCHARICH
 ANIMARVM ET ECCLE
 SIAE HVJVS CVRATO
 RIS EXIMIÏ · ETATIS
 ANNORVM · 68 · RE-
 CONDITAE EXPEC
 TANT CARNIS RESVR-
 RECTIONEM AB L 1786.

Na putu između Zlatara i Belca postojala je kapela Sv. Duha, koja je napuštena g. 1771. Mjesto, gdje je stajala, pokazuje narod još i danas.

Kapela sv. Jakova u Batini župe Zlatar (Sl. 122—123).

Ime Batina spominje se već u XIII. vijeku: potok Batina medaš je zemalja, koje spominju isprave od g. 1258. i g. 1269. Posjed Batina bio je g. 1430. u rukama obitelji Kuhinger. Te je godine dobio *oppidum Batina* sajmove na dan sv. Jakova i na Miholje. Stj. Kuhinger daruje g. 1447. dio svoga posjeda crkvi sv. Jakova *in possessione seu oppido Batina*. G. 1458. uvodi se u posjed Batine Ljud. Lendekar, a pod kraj XVI. vijeka prepiru se o taj posjed, koji je pripadao Oštrcu, Heršići, Kaštelanovići i Kerečenji. U XVIII. vijeku posjeduju tu neki dio Rozina Ratkay¹.

Stara crkva sv. Jakova jednom se zove i *parochialis*, ali župe tu nije bilo nikada, nego je to bila područna kapela sv. Martina pod Oštrcem. Bila je to gotska građevina, valjda na isti način sazidana, kao što je negda bila župna crkva sv. Martina. Nu barokno je doba sasvim promijenilo

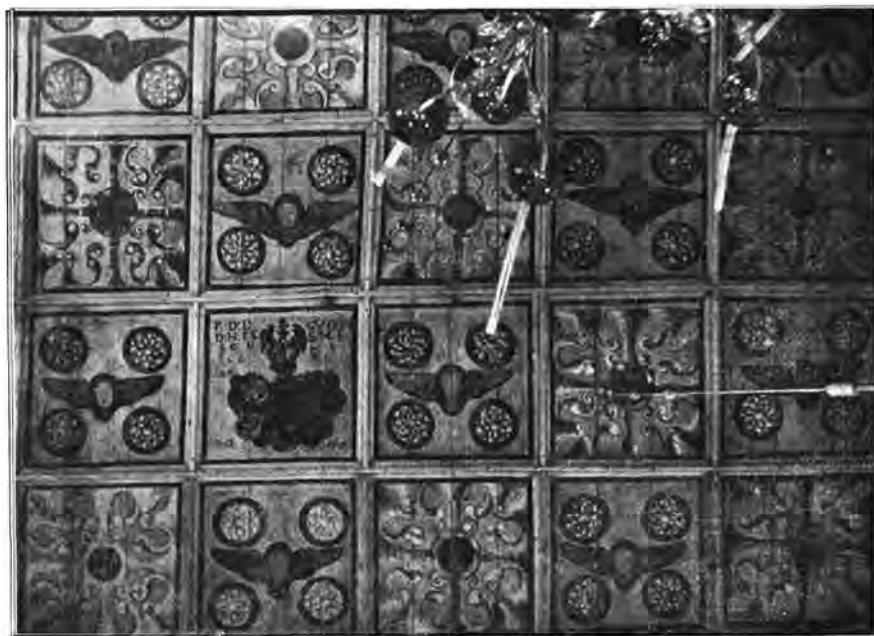
Sl. 125. Kapela sv. Lovre u Lovrečanu.

¹ Laszowski, Prosvjeta 1912. str. 330.

i tu kapelu. U g. 1786. pregrađenoj lađi, koja je još do g. 1758. imala tabulatum, načinjene su do svetišta 2 conchae i u nje smješteni pobočni oltari. U naskroz novo-građenom svetištu zatvara polukružni zid konvergirajuće stijene. Uz ovo svetište sazidana je u koso sakristija, u koju vode izvana gotski uokvirena vrata. Taj je okvir bio nekada na glavnom ulazu u pročelju crkve, pa kada je dozidan zvonik, prenesena su vrata u sakristiju. Oltari crkvice nemaju umjetničke vrijednosti. Zvona su iz XIX. vijeka. Oko crkvice je groblje.

Kapela sv. Lovre u Lovrečanu župe Zlatar. (Sl. 124—126).

Ova se crkva spominje već u popisu od g. 1334. kao ecclesia s. Laurentii u župi Oštrc. Sada spada k župi zlatarskoj. Crkva je gotaska građevina, svetište joj je pokriveno vrlo surovo izrađenim svodom; rebra svodovlja ne počivaju na konzolama već se se upiru o stijenu. Otpornjaka izvana nema. Po vizitama dobila je crkva g. 1667. zidani toranj sa drvenim tornjićem, a g. 1768. dozidana je sakristija.

Sl. 126. Drveni strop (tabulatum) u kapeli sv. Lovre u Lovrečanu.

Široki trijumfalni luk dijeli lađu od svetišta. Lađa je pokrivena slikanim drvenim stropom, koji je dao načiniti župnik oštrčki Ivan Gundak g. 1666. To je u ovom kraju jedini sačuvani tabulatum. U njegovim kasetama je naizmjenice u jednom ornamenat, a u drugom andeoska glavica između 4 rozete. Od ovih glavica su gdje-koje pomno izradene, a da se ukloni svaka monotonija, upotrebio je slikar za svaku kasetu drugi sastav boja, nu tako, da je stvoren velik sklad bez suvišnoga šarenila. U jednoj kaseti je grb Ivana Gundaka sa zapisom, koji je župnik V. Noršić pročitao ovako:

R: D: I	GVndAK
D: H: P: E	S: M: F
S: C: O:	H: O:
P: S: S:	c: f:
A n	n i
1: 6:	6: 6:

t. j. *Reverendus dominus Ioannes Gundak de H. parochus ecclesiae sancti Martini fundatae sub castro Ostercz, hoc opus pro salute sua curavit fieri anni 1666.* Skladno sa tabulatom oličene su i ostale stijene crkve.

U crkvi ima 5 oltara. Glavni u svetištu je obična barokna radnja. U lađi lijevo uz trijumfalni luk je oltar sv. Valentina, desno sv. Izidora; oba kao i prodi-kaonica iz konca XVIII. vijeka. Originalniji je oltar sv. Antuna Padovanskoga na lijevoj strani lađe nasuprot pokrajnog ulaza, sa oštećenom slikom svečevom. Iz okvira te slike prodiru pozlaćeni traci. Najbolji je uz pjevalište na desno oltar sv. Bartola, sa grbovima obitelji Keglević i Gereczy (vojnici na krokodilu). Pred glavnim ulazom s gotskim rezom kasno je sagrađen baroknom kapom pokriven zvonik, a pred njim još kasnije dograđen, sprijeda otvoren trijem, kojemu su lukovi postrance sada zazidani.

Crkveno je posuđe barokno. Na kaležu ima napis: „*S. Laurentii in Lovrechan 1726.*“, na pacifikalu: „*S. Laurentii in Lorechan 1781.*“, dok je barokni relikvijar bez napisa.

Na ormaru kasno prizidane sakristije je napis: AN 17 IHS 97 NO, na lijevoj klupi svetišta:

IHS	a na desnoj	I H S
REGINA		A: G: THV
LABASc		1797.
AN 1797 NO		

Obitelj Labaš posjedovala je u blizini kuriju Lovrečan.

* * *

Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje spomenika pruža ovdje detaljniji prikaz spomenika u kotarima Krapina i Zlatar. U tom su prikazu i manji spomenici ponešto opširnije prikazani, jer se želi pokazati, kako je i u ovim manjim spomenicima ne rijetko više pravog umijeća sačuvano, više no u mnogom ovećem spomeniku. Pokazalo se, kako i u ovim siromašnim krajevima ima dosta i svjetovnih i crkvenih spomenika iz prošlih dana, kako ovdje nije rad nikada prestajao, kako taj rad nije mario za mrtvu šablonu, već donosio sveudilj novih riješenja, novih oblika i novih — problema. A upozna li se taj rad, bit će tom spoznajom spomenici sami najbolje zaštićeni, jer samo ono možemo cijeliti i čuvati, što nam se sačuvanja vrijednim pokazalo.

U jednu ruku ima ovaj prikaz sačuvati sliku sadašnjeg stanja prikazanih objekata, a u drugu mora služiti kao putokaz daljem radu, daljem razvitku, koji se ne smije nikako zaustavljati.

Da se je ovaj prikaz mogao izvesti u razmjerno kratko vrijeme, omogućila je suradnja članova zem. povjerenstva za očuvanje spomenika. Predradnja je bilo vrlo malo, a i te su se odnosile tek na pojedine objekte. Žitelji ovih krajeva nisu

mogli mnogo doprinijeti, jer su i njim samima spomenici okoliša u kojem žive slabo poznati ili sasvim nepoznati. Ponajviše je neumorno i požrtvovno surađivao član arh. M. Pilar, koji je većinu spomenika pregledao i sam snimio. Svi nacrti sa *MP* označeni, njegova su djela. Uz njega su se marnim radom istakli konzervatori gg. župnik V. Noršić u Bedekovčini i prof. dr. B. Šenoa u Zagrebu. Prvi je pribrao mnogo napisa i arkivalija, te rukovodio iskapanje u Sutinskom, potonji je sudjelovao kod inventarizacije mnogih spomenika, pretražio najveći dio kanoničkih vizita i narisao sve crteže osim dvora Skaričeva, koji je djelo slikara Lj. Babića ml. Svojim ogromnim iskustvom priskočio je u pomoć često sveuč. prof. V. Klaić, te ustupio na uporabu svoju studiju o Bedekovićima.

Rukopis su prije tiska pročitali članovi povj. M. Pilar, dr. J. Brunšmid i dr. V. Hoffiller, koji je napisao i odsjek o prethistorijskom i rimskom razdoblju i uredio najveći dio rukopisa.

Đ. Szabo.

PREGLADNA KARTA KOTARA KRAPINA-ZLATAR.

ZNAKOVI:

- ⊙ prehistor. nalaz.
- rimski nalaz.
- + ruševina sredovječ. grada.
- ⊕ mjesto sa župnom crkvom.
- ⊙ mjesto sa kapelom.
- ⊙ dvor.

